

**T.C.
GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**İSLAM EKONOMİSİNDE
BİR FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK ZEKÂT**

Yüksek Lisans Tezi

Ümmühabibe DEMİR

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN

GAZİANTEP
2025

T.C.
GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İSLAM EKONOMİSİNDE BİR FİNANSMAN KAYNAĞI
OLARAK ZEKÂT

Yüksek Lisans Tezi

Ümmühabibe DEMİR

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN

GAZİANTEP
2025

Tez Kabul ve Onayı

Ümmühabibe DEMİR tarafından, Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN danışmanlığında hazırlanan *İslam Ekonomisinde Bir Finansman Yöntemi Olarak Zekât* Başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından (Savunma Sınavı Tarihi) tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi/Doktora Tezi/Sanatta Yeterlik Tezi olarak kabul edilmiştir.

	İmza	Sonuç
Başkan Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN		☐ Kabul
Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İlahiyat Fakültesi		☐ Ret
Üye Doç. Dr. Bekir KARADAĞ		☐ Kabul
Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İlahiyat Fakültesi		☐ Ret
Üye Doç. Dr. İsmail YILMAZ		☐ Kabul
Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi		☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

... / 08/ 2025
Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

İmza

... /08 / 2025

Ümmühabibe DEMİR

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: *İslam Ekonomisinde Bir Finansman Kaynağı Olarak Zekât*

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 08.08.2025 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : %18

Tek kaynak oranı : % çıkmıştır.

İmza

... /08 / 2025

Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN

ÖZET

İSLAM EKONOMİSİNDE BİR FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK ZEKÂT

Ümmühabibe DEMİR

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Mayıs / 2025

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN

Bu çalışma, çağdaş ekonomik sistemin doğurduğu sosyoekonomik adaletsizliklere karşı alternatif bir finansman modeli olarak İslam iktisadının temel kurumlarından biri olan zekâtı ele almaktadır. Kapitalist sistemin finansmana erişimi belirli çıkar gruplarının denetimine bırakması, gelir eşitsizliğini derinleştirirken, toplumsal refahın yalnızca ekonomik göstergelere indirgenmesine yol açmıştır. Bu bağlamda tezde, zekât kurumu klasik fıkıh literatürü ve tarihsel uygulamalar çerçevesinde yalnızca bireysel bir ibadet olarak değil, aynı zamanda ekonomik dengeyi sağlamaya yönelik sistemli ve kurumsal bir mekanizma olarak değerlendirilmiştir. Zekâtın hukuki temelleri, dağıtım esasları ve toplumsal etkileri bütüncül bir yaklaşımla analiz edilmiş; elde edilen bulgular, zekâtın kurumsal bir yapı içinde sistematik biçimde uygulanması hâlinde işsizlikle mücadele, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi, ekonomik üretkenliğin artırılması ve sosyal adaletin tesisi gibi makroekonomik düzeyde önemli işlevler üstlenebileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca, devletin şeffaf ve dijital altyapılarla desteklenen, izlenebilir bir zekât organizasyonu oluşturmasının toplumsal kalkınmayı destekleyeceği ve zekâtın sürdürülebilir kalkınmanın, sosyal barışın ve ekonomik adaletin inşasında stratejik bir araç olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İslam Ekonomisi, Zekât, Makroekonomi, Finansman.

ABSTRACT

ZAKAT AS A FINANCE SOURCE IN ISLAMIC ECONOMICS

Ümmühabibe DEMİR

Gaziantep Islam Science and Technology University

Institute of Graduate Studies

Basic Islamic Sciences Department, May / 2025

Supervisor: Dr. Ass. Adnan AKALIN

This study examines the institution of zakāt, one of the fundamental components of the Islamic economic system, as an alternative financing model in response to the socioeconomic injustices generated by the modern capitalist economy. The dominance of capitalist structures has increasingly confined access to finance within the control of specific interest groups, thereby exacerbating income inequality and reducing the concept of social welfare to a set of narrow economic indicators. Within this context, the thesis analyzes zakāt not merely as a personal act of worship, but as a systematic and institutionalized mechanism aimed at maintaining economic balance, drawing on classical fiqh and historical practices. The research investigates the legal foundations, distributive principles, and societal impacts of zakāt through a holistic approach. The findings indicate that when implemented within an institutional and systematic framework, zakāt has the potential to play a significant macroeconomic role in addressing unemployment, reducing income disparities, enhancing economic productivity, and ensuring social justice. Moreover, the study concludes that the establishment of a transparent, digitally supported, and traceable zakāt system by the state could substantially contribute to national development, and that zakāt can be positioned as a strategic economic instrument in promoting sustainable development, social cohesion, and economic justice.

Keywords: Islamic Law, Islamic Economy, Zakāt, Macroeconomics, Finance.

ÖN SÖZ

Ekonomi, çağımızda yalnızca bireysel yaşamları değil, toplumsal yapıları da derinden etkileyen bir alan haline gelmiştir. Kalkınma ve ilerleme kriterlerinin büyük ölçüde ekonomik göstergelere bağlandığı günümüz dünyasında helal, verimli ve sürdürülebilir bir ekonomik model inşa etme arayışları önem kazanmıştır. Bu bağlamda, İslam ekonomisinin temel ilkelerini esas alarak hazırladığımız bu çalışmanın gerek teorik gerekse pratik düzlemde katkı sunacağı ümidini taşımaktayız.

Tezimizin giriş bölümünde çalışmanın amacı, önemi, yöntemi, konuyla ilgili akademik çalışmalar ve araştırmamızın bu çalışmalardan farkı ortaya konmuştur. İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, İslam ekonomisinin ve İslami finansın tanımı ile bu sistemin temel ilkeleri ve ayırt edici özellikleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise zekât kavramı, yalnızca ibadet yönüyle değil, aynı zamanda hukuki ve finansal boyutlarıyla da kapsamlı biçimde incelenmiştir. Zekâtın tarihsel süreçteki kurumsal yapısı, Hz. Peygamber (s.a.s) dönemi, dört halife dönemi ve sonrası bağlamında değerlendirilmiş, günümüzde ise finansman aracı olarak nasıl işlev görebileceği, sosyoekonomik yapıya ve devlet yönetimine olan katkılarıyla birlikte ele alınmıştır.

Çalışmam süresince kıymetli bilgi ve tecrübeleriyle yolumu aydınlatan, yönlendirmeleriyle akademik gelişimime katkıda bulunan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Adnan Akalın'a en içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca yapıcı değerlendirme ve önerileriyle çalışmamı daha nitelikli bir hâle getirmeme vesile olan Doç. Dr. Bekir Karadağ hocama da teşekkür ederim. Çalışmam boyunca manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, her daim yanımda olan kıymetli aileme en derin şükranlarımı sunuyorum. Özellikle sabırları, duaları ve teşvik edici sözleriyle bana güç veren anne ve babama minnettarım. Hayatım boyunca bana rehberlik eden bu kıymetli destek, bu tezin ortaya çıkmasında en büyük moral kaynağım olmuştur.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
1. Konunun Önemi	1
2. Konunun Amacı	2
3. Araştırma Yöntemi	2
4. Konuyla İlgili Akademik Çalışmalar	3
BİRİNCİ BÖLÜM	7
İSLAM EKONOMİSİ VE İSLAMİ FİNANS	7
1.1. İslam Ekonomisi	7
1.1.1. İslam Ekonomisinin Tanımı ve İçeriği	7
1.1.1.2. İslam Ekonomisinin Temel Kaynakları	9
1.1.1.3. Ekonomik Sistemde İslam Ekonomisinin İşleyişi	10
1.1.2. İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri ve Özellikleri	10
1.1.2.1. Ribâ Yasağı ve Ekonomik Etkileri	11
1.1.2.2. Risk Paylaşımı ve Kâr-Zarar Ortaklığı	13
1.1.2.3. Zekât Sadaka ve Vakıf Sistemleri	14
1.1.2.4. Belirsizlik ve Spekülasyon Yasağı	15
1.1.2.5. Helal-Haram Çerçevesinde Ticaret ve Üretim Etiği	16
1.1.2.6. Sosyal Adalet ve Gelir Dağılımında Denge	17
1.1.3. İslam Ekonomisinin Küresel Ekonomilerden Farkı	17
1.1.3.1. Kapitalist ve Sosyalist Ekonomi ile Karşılaştırma	20
1.1.3.2. İslam Ekonomisinin Karma Ekonomi Modelleriyle İlişkisi	22
1.1.3.3. Modern Küresel Ekonomiyle Uyumu ve Uygulanabilirliği	23
1.1.3.4. Sürdürülebilir Kalkınma ve İslam Ekonomisinin Katkıları	23
1.2. İslam Finansı	24
1.2.1. Tanımı ve Kapsamı	24
1.2.1.2. İslami Finansın Ekonomik Sistem İçindeki Rolü	26
1.2.1.3. Geleneksel Finans Sistemleri ile Karşılaştırma	26
1.2.2. İslam Finansının Temel İlkeleri ve Özellikleri	27
1.2.2.1. Faizsiz Finans Prensibi	27
1.2.2.2. Varlığa Dayalı Finans Sistemi	28
1.2.2.3. Şeffaflık ve Adalet Sistemi	28
1.2.3. İslam Finansının Hukuki Yapısı	29
1.2.3.1. İslami Finansın Şer'i Dayanakları	30
1.2.3.2. Uluslararası İslami Finans Düzenlemeleri	31
1.2.3.3. İslami Finansın Hukuki Uyum Sorunları ve Çözüm Yaklaşımları	32
1.3. Tarihten Günümüze İslami Finans Araçları	33
1.3.1. Geleneksel İslami Finans Araçları	33
1.3.2. Modern İslami Finans Araçlarının Gelişimi	37
1.3.3. Dijitalleşme ve İslami Finansın Geleceği	39
1.4. İslami Finansın Dünyada ve Türkiye'de Gelişimi	39
1.4.1. İslami Finansın Dünyadaki Gelişimi	39
1.4.2. İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi	41
İKİNCİ BÖLÜM	43
İSLAM'DA ZEKÂT OLGUSU VE FİNANSAL BOYUTU	43
2.1. İslam'da Zekâtın Kavramsal ve Hukuki Çerçevesi	43
2.1.1. Zekâtın Tanımı ve Kapsamı	43
2.1.2. Zekâtın Temel İlkeleri ve Ekonomik Boyutu	44

2.1.3. Zekâtın Kurumsal ve Normatif Temelleri	46
2.1.3.1 Ekonomik Temelleri	46
2.1.3.2. Sosyal Temelleri	47
2.1.3.3. Hukuki Temelleri	48
2.2. Zekâtın Tarihsel Süreçte Kurumsal Bir Finans Aracı Olarak Evrimi	52
2.2.1. Hz. Peygamber ve Dört Halife Döneminde Zekât Yönetimi	52
2.2.2. Hulefâ-yi Râşidîn Sonrası Zekâtın Kurumsal Yapılanması	56
2.2.3. Modern Dönemde Zekâtın Kurumsal Yapılanması	58
2.3. Günümüz Ekonomisinde Finansman Kaynağı Olarak Zekâtın Rolü	60
2.3.1. Zekâtın Finansal Bir Araç Olarak Benimsenmesini Gerektiren Unsurlar.....	61
2.3.1.1. Bağlayıcılık ve Düzenli Kaynak Olma Özelliği.....	63
2.3.1.2. İstikrarlı ve Sürekli Bir Fon Mekanizması Olması	64
2.3.1.3. Ekonomik Denge ve Gelir Dağılımına Etkisi	64
2.3.1.4. Adil ve Şeffaf Bir Finansman Aracı Olması	65
2.3.1.5. Sosyal Refahın Artırılmasına Katkısı	66
2.4. Zekâtın Finansal Sistem İçerisinde Uygulanabilirliği.....	67
2.4.1. Ekonomi Politikaları Bağlamında Zekâtın Konumu.....	67
2.4.2. Fıkhi İlkeler ve Modern Finansal Yapılarla Uyumu	69
2.4.3. Modern Devletlerde Zekâtın Kurumsal Uygulamaları	70
2.4.3.1. Suudi Arabistan Modeli	71
2.4.3.2. Malezya Örneği.....	73
2.4.3.3. Endonezya Örneği.....	74
2.4.3.4. Ürdün	77
2.4.3.4. Türkiye’de Zekâtın Kurumsal Uygulanabilirliği	78
2.5. Zekâtın Devlet Ekonomisine ve Makroekonomik Politikalara Etkisi.....	79
2.5.1. Sosyoekonomik Adaletin Sağlanmasındaki Rolü	82
2.5.2. Gelir Dağılımında Eşitliği ve Fakirliği Azaltmadaki Etkisi.....	84
2.5.3. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Katkısı.....	85
2.5.4. Enflasyon İşsizlik ve Krizlere Karşı Zekâtın Rolü	87
2.6. Küresel Ekonomide Zekâtın Finansal Kaynak Olarak Topluma Aktarılması.....	89
2.6.1. Zekâtın Nasta Belirtilen Kesime Finanse Edilmesi	90
2.6.1.1. Fakirler	92
2.6.1.2. Yoksullar (Miskinler).....	94
2.6.1.3. Zekât Memurları	97
2.6.1.4. Kalpleri İslam’a İsyandırılmak İstenenler	98
2.6.1.5. Köleler.....	101
2.6.1.6. Borçlular	103
2.6.1.7. Allah Yolunda Olanlar	106
2.6.1.8. Yolda Kalmışlar	109
2.6.2. Toplumsal İhtiyaçların Zekât Yoluyla Finanse Edilme Olanakları	112
2.6.3. Dijitalleşme ve Blokzincir Teknolojisi ile Zekât Dağıtım Modelleri	115
2.7. Günümüz Ekonomisinde Finansman Kaynağı Olarak Zekât.....	117
2.8. Zekâtın Küresel ve Ulusal Düzeyde Finansal Potansiyeli	117
SONUÇ	120
KAYNAKÇA	123
ÖZ GEÇMİŞ	136

KISALTMALAR

b.	: Bin/ibn (oğul)
bk.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	: Hazreti
md.	: Madde
Nşr.	: Neşreden
s.a.s.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
r.a.	: Radiyallahu Anhu
Thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri / ve devamı
yy.	: Yüzyıl
y.y.	: Yayıncı yok

GİRİŞ

İslam kültür ve medeniyeti dini, siyasi, içtimai ve iktisadi prensiplerini naslara dayandırarak kendi iç dinamikleriyle kökleştirmiş bütüncül bir düzendir. Nasların belirlediği prensipler, her ne kadar bağımsız konular gibi görünse de aslında birbirini tamamlayan ve ayrılmaz bir bütünün parçalarıdır. İslam medeniyetinde içtimai düzen hassasiyetle inşa edilip iktisadi yapı ihmal edildiğinde refahın sürdürülebilirliği mümkün olmadığı gibi iktisadi düzenin tesis edilip toplumsal yapının göz ardı edilmesi de neticeyi değiştirmemektedir. Çünkü İslam, bütün unsurlarıyla birbirini tamamlayan bir düzen olarak var olmuş, Kur'an-ı Kerim de bu yapının korunmasına işaret etmiştir.¹ Ne var ki günümüzde, ibadetler ve ahlak kuralları İslami düzenin merkezine yerleştirilmeye çalışılırken ekonomi çoğu zaman bağımsız bir alan olarak değerlendirilmekte ve İslami argümanlar bu bağlamda yalnızca alternatif bir model olarak tartışılmaktadır.

1. Konunun Önemi

Günümüzde ekonomik sistemlerin karşı karşıya bulunduğu temel problemler, toplumların refah seviyelerini doğrudan etkileyen başlıca faktörler arasında yer almaktadır. Özellikle kapitalist düzene dayalı ekonomik yapılar, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri derinleştirerek toplumsal adalet ve eşitlik ilkelerini zayıflatmaktadır. Ekonomik krizler, finansal istikrarsızlıklar ve işsizlik gibi sorunlar, farklı ekonomik yaklaşımların gerekliliğini her geçen gün daha belirgin hâle getirmektedir. Bu bağlamda, İslam ekonomisinin temel ilkelerinden biri olan zekât hem ekonomik hem de toplumsal kalkınmaya katkı sunan güçlü bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, İslam ekonomisinin modern ekonomik sistemlerin krizlerine karşı geliştirdiği çözüm önerilerini ele alarak, zekâtın tarihsel ve güncel işlevlerini kapsamlı bir şekilde değerlendirip, bu sistemin içtimai ve iktisadi kalkınmaya nasıl hizmet edebileceğini tartışacaktır. Zekâtın özellikle finansal boyutu, devletin ve toplumun kalkınmasında kritik bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla çalışma, İslam ekonomisinin sunduğu finansal araçları modern ekonomik sorunlara yönelik özgün bir perspektifle

¹ Kur'an Yolu (Erişim 10 Mayıs 2024), el-Bakara 2/8.

inceleyecek ve bu çözümlerin uygulamaya geçirilmesinin önemini vurgulayacaktır.

2. Konunun Amacı

Bu çalışma temelde; çağdaş ekonomik sistemlerde yaşanan yapısal ve ahlaki sorunlara karşı, İslam ekonomisinin sunduğu çözüm yollarını değerlendirmek ve bu bağlamda zekâtın ekonomik ve toplumsal işlevlerini ortaya koyacaktır. Aynı zamanda İslam ekonomisinin temel ilkelerini, günümüzün ekonomik problemlerine karşı ciddi ve uygulanabilir bir çözüm olarak ele alacaktır.

Toplumların kapitalist sisteme alışmış ve onun dayatmalarını kabullenmiş görünmesine rağmen, bu sistemin gelir adaletsizliği, sömürü ve sosyal çözülme gibi sorunlara kalıcı çözüm üretemediği görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada, İslam iktisadına olan ihtiyacın her geçen gün daha fazla hissedildiği vurgulanarak; İslam ekonomisinin temel kurumlarından biri olan zekâtın ekonomik kalkınma, gelir dağılımında adalet ve sosyal refahı temin edici bir mekanizma olarak yeniden değerlendirilmesi gerektiği ortaya konulacaktır.

Bu çalışmada, zekâtın hem tarihsel süreçteki uygulamaları hem de günümüz şartlarında kurumsal ve finansal bir araç olarak işlevselliği, İslam ekonomisinin temel prensipleri çerçevesinde ele alınarak kapsamlı bir analiz yapılacaktır. Bu doğrultuda, zekâtın finansal etkinliğinin artırılmasına yönelik değerlendirme ve önerilere yer verilecek; böylece zekâtın yalnızca bireysel bir ibadet boyutuyla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda makroekonomik düzeyde kullanılabilecek güçlü bir mekanizma olduğu ortaya konulacaktır. Çalışma, bu yönüyle hem akademik literatüre anlamlı bir katkı sunmayı hem de toplumsal düzeyde ekonomik kalkınma ile sosyal adaletin sağlanmasına yönelik önemli bir kaynak oluşturmayı hedeflemektedir.

3. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, İslam ekonomisi ve zekâtın finansal ve toplumsal işlevleri ele alınarak hem teorik hem de uygulamalı bir yaklaşım benimsenecektir. Tezde kullanılan yöntem; nitel araştırma yaklaşımına dayanmakta olup hem literatür taraması hem de tarihsel örneklem analizi ile güçlendirilecektir. Çalışma, İslam ekonomisinin temel ilkelerinin ve zekâtın tarihsel bağlamdaki fonksiyonlarının günümüz ekonomik yapısına nasıl entegre edilebileceğini inceleyecektir.

Zekâtın tarihsel süreçteki rolünü değerlendirebilmek için İslam tarihindeki çeşitli dönemler ele alınarak özellikle Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemi, dört halife dönemi ve sonrasındaki zekât uygulamaları, çalışma kapsamının sınırlılıkları da dikkate alınarak incelenecektir. Bu tarihsel analiz, zekâtın toplumlar üzerindeki etkisini ve zaman içinde nasıl kurumsallaştığını anlamada kritik bir yöntem olarak öngörülmektedir. Ayrıca, zekâtın devlet yönetimiyle ilişkisi, ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri ve sosyal adaletin sağlanmasındaki rolü de tarihsel perspektiften değerlendirilmeye alınacaktır.

Çalışmada, İslam ekonomisinin modern ekonomik sistemlerle karşılaştırılması amacıyla, kapitalist ekonomik sistemin finansman yöntemleri ve uygulamaları ile zekâtın finansal işlevleri karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırmalı analizle, zekâtın sadece bir dini yükümlülük olmanın ötesinde, toplumsal kalkınmayı destekleyen güçlü bir

finansman aracı olarak nasıl işlev göstereceği ortaya konulacaktır.

Son aşamada, zekâtın günümüzde etkin şekilde nasıl uygulanabileceğine dair öneriler geliştirilerek, bu öneriler devletin ve toplumun kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla zekâtın kurumsal ve finansal yapısının nasıl şekillendirilebileceği üzerinde yoğunlaşacaktır. Özellikle zekâtın finansal kaynakların doğru bir şekilde denetlenmesi ve yönetilmesi için önerilen yazılım ve fon yönetim sistemleri de bu bölümde tartışılacaktır.

4. Konuyla İlgili Akademik Çalışmalar

Klasik fıkıh külliyatında, Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî geleneklerin önde gelen âlimleri, zekâtın hukuki dayanaklarını, uygulama yöntemlerini ve toplumsal etkilerini detaylı biçimde tartışmış, bu bağlamda zekâtın tarihsel sürekliliğini ve değişen şartlara uyum kabiliyetini ortaya koymuşlardır.

Dört mezhebin klasik fıkıh literatürü incelendiğinde, zekâtın hem ibadet hem de mali-hukuki bir yükümlülük olarak ele alındığı görülmektedir. Hanefîler, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Serahsî ve Kâsânî gibi âlimler aracılığıyla zekâtın şartları, nisap, mallar ve sarf yerlerini ayrıntılı biçimde işlemiş, İbn Âbidîn gibi son dönem âlimleri ise kâğıt para ve ticari senetler gibi yeni meseleleri fikhî çerçevede değerlendirmiştir. Mâlikîler, İmam Mâlik'in el-Muvatta' eserinde hadisleri toplumsal pratikle ilişkilendirmesi, Müdevvene'de zekâtın fikhî meselelerini sistematik biçimde ele alması, Karâfi'nin maslahat ilkesine yaptığı vurgu ve Desûkî'nin uygulamadaki

rehberliğiyle öne çıkmış; böylece zekâtın değişen şartlara uyum kapasitesi üzerinde durmuşlardır. Şâfiîler, İmam Şâfiî'nin nass merkezli sistemi üzerine Nevevî, İbn Hacer el-Heytemî ve Şirbînî gibi âlimlerin detaylı şerhleriyle zekâta tabi mallar, niyet, temlik ve borç ilişkileri konularına açıklık getirmiştir. Hanbelîler ise İbn Kudâme'nin el-Muğnî eserinde zekâtı ibadet ve mali yükümlülük boyutlarını birleştirerek, özellikle dağıtımın Kur'an'da belirtilen sekiz sınıfla sınırlandırılması gerektiğini vurgulamışlardır. Böylece dört mezhep, zekâtın hem teorik çerçevesini hem de pratik uygulamalarını farklı açılardan zenginleştirmiş ve İslam hukukunda güçlü bir bütünlük oluşturmuştur.

Modern dönemde ise küresel ekonomik yapı, yoksulluk dinamikleri ve finansal araçların çeşitlenmesi, zekâtın klasik çerçevede tanımlanan işlevlerinin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Çağdaş literatür zekâtı sürdürülebilir kalkınma, yoksullukla mücadele ve gelir dağılımında adaletin sağlanması için etkin bir politika aracı olarak ele almaktadır. Modern dönemde zekât konusunu bütün yönleriyle ele alan müstakil çalışmalar içinde, Yûsuf el-Karadâvî'nin *Fıkhü'z-Zekât* adlı eseri en kapsamlı örneklerden biridir. Monzer Kahf ise zekâtı çağdaş refah devleti anlayışıyla ilişkilendiren öncü çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. Monzer Kahf'ın makroekonomik analizleri, zekât fonlarının etkin yönetiminin büyüme, tüketim ve yatırım kanalları üzerinden ekonomik istikrara katkı sağlayabileceğini göstermektedir. M. Umer Chapra ise İslam iktisadının ahlaki temellerini merkeze alarak zekâtın sosyal güvenlik sistemi içindeki rolünü vurgulamaktadır.

Mehmet Asutay'ın "İslam moral ekonomisi" çerçevesinde yaptığı çalışmalar, zekâtın yalnızca finansal bir transfer değil, sosyal sorumluluk ve ahlaki yükümlülük temelinde işleyen bir yeniden dağıtım aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Sabri Orman, Asad Zaman ve Sabahattin Zaim ise zekâtın modern ekonomik sistemler içindeki yeri ve alternatif finansman yöntemleriyle karşılaştırmalı boyutlarını değerlendirmişlerdir. Habib Ahmed'in Dünya Bankası raporları ve UNDP çalışmaları, zekâtın sürdürülebilir kalkınma bağlamında küresel yoksullukla mücadele politikalarına entegrasyonunun hem yerel hem de uluslararası ölçekte etkili sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir.

Türkiye'de zekât konusuna odaklanan akademik çalışmalar incelendiğinde, bu alanda oldukça geniş bir literatürün olduğu görülmektedir. Nitekim yapılan

araştırmalara göre söz konusu başlık altında 40'ı doktora, 60'ı yüksek lisans tezi olmak üzere 100'ün üzerinde lisansüstü tez çalışması mevcuttur. Bunun yanında, aynı alanda 400'ü aşkın makale kaleme alınmış olması, konunun hem akademik hem de toplumsal açıdan öneminin altını çizmektedir. Tez çalışmalarının içerik analizi yapıldığında ise araştırmaların temelde üç ana eksen etrafında yoğunlaştığı söylenebilir:

- Zekâtın şer'î dayanakları ve şartları
- Zekâtın iktisadi boyutu ve kurumsallaşması
- Kamu politikası ve soysal etki boyutu

Türkiye'de zekât konusunda yapılan akademik çalışmalar son yıllarda hem sayısal hem de niteliksel olarak artış göstermekte, özellikle kurumsallaşma, yoksullukla mücadele, hukuki boyut ve dijital dönüşüm gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu alanda ülkemizde yapılan ve konumuzla ilintili olan bazı akademik çalışmalar şu şekilde tespit edilmiştir:

- “Negatif Gelir Vergisi Özelinde- Zekâtın Modern Vergi Teorisi ile Mukayesesi”, İsmail Yılmaz, Doktora Tezi (2019).
- “Günümüz Müslüman Devletlerinde Zekât Kurumunun Unsurları”, Muhammed Allam, Doktora Tezi (2022).
- “Zekât Kurumlarının Ekonomik Hayata Katkısı: Arap Ülkeleri Bağlamında Uygulamalı Bir Çalışma”, Sami Omar Alı Sasi, Doktora Tezi (2022).
- “Cezayir'deki Zekât Fonlarının Sosyal Finansmandaki Rolü” Mounira Koriche, Doktora Tezi (2024).
- “Gelişmekte Olan Cemiyetlerin Sosyo-ekonomik Bünye ve Meseleleri Karşısında İslam'ın Zekât Müessesesi”, M. Sabri Erdoğan, Doktora Tezi (1980).
- “Zekât Matrahları ve Vergi İlişkisi”, Hasan Maçın, Yüksek Lisans Tezi (2014).
- “İslam Hukukunda Vergi-Zekât İlişkisi”, Mehmet Fevzi Mutlu, Yüksek Lisans Tezi (2019).
- “Yoksulluğun Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Zekât Fonu Örneği”, Niyazi Gümüş, Yüksek Lisans Tezi (2020).
- “İslam'da Zekât Müessesesine Sosyolojik Bir Yaklaşım”, H. Ahmet Şimşek, Yüksek Lisans Tezi (1994).

Mevcut literatür incelendiğinde, zekât konusunun klasik fıkıh kaynaklarında daha çok ibadet boyutuyla ve fikhî şartları çerçevesinde ele alındığı; çağdaş araştırmalarda ise çoğunlukla sosyal adalet, gelir dağılımı veya yoksullukla mücadele aracı olarak tartışıldığı görülmektedir. Ancak bu çalışmaların önemli bir kısmı, zekâtı modern ekonomik sistemlerde alternatif bir finansman modeli olarak bütüncül biçimde değerlendirmekten uzaktır. Bu tezde, söz konusu boşluğu doldurmayı hedefleyerek zekât yalnızca tarihsel veya normatif yönleriyle değil, aynı zamanda çağdaş finansman yöntemleriyle mukayeseli olarak ele alınacaktır. Bununla birlikte yine zekâtın ekonomik işlevselliği, toplumsal adalet üzerindeki etkileri ve modern finans araçlarıyla etkileşim potansiyeli de incelenecektir. Bu sayede çalışma, zekâtın hem klasik fıkıh geleneğinde temellendirilen hukuki boyutunu hem de günümüz finansal sistemlerinde üstlenebileceği işlevi birlikte ele alarak literatüre özgün bir katkı sunacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM EKONOMİSİ VE İSLAMİ FİNANS

1.1. İslam Ekonomisi

İslam ekonomisi, iktisadi faaliyetleri İslam'ın temel ilkelerine dayandırarak düzenleyen ve bu faaliyetleri ahlaki, sosyal ve hukuki normlarla şekillendiren bir sistemdir. Bu ekonomik yaklaşımın temel hedefi, adalet, eşitlik ve toplumsal refahı sağlarken insan onurunu korumak ve sürdürülebilir bir ekonomik düzen oluşturmaktır.²

1.1.1. İslam Ekonomisinin Tanımı ve İçeriği

Sözlük anlamı olarak ekonomi, *bir bölgenin üretim, tüketim, ticaret ve gelir durumunu kapsayan etkinlikler bütünü*³ olarak tanımlanmaktadır. Ekonomi, en genel anlamıyla, sınırlı erişimi olan kaynakların, zaman içinde ihtiyaç olan malları üretmek, üretilen malların bugün ve gelecekte tüketilmek üzere toplumdaki fertler arasında nasıl tahsis edildiğini inceleyen bir sosyal bilim dalıdır. Üretim, tüketim ve ticaret gibi faaliyetleri kapsayan kavram, Batı'da genellikle 'ekonomi' olarak ifade edilse de, kaynaklarımızda buna karşılık 'iktisat' teriminin de yaygın bir şekilde kullanıldığı gözlemlenmektedir. Ekonomi ve iktisat terimleri sıklıkla birbirinin yerine kullanılsa da araları küçük farklılıklar ile ayrılabilir. Ekonomi; Yunanca *oikonomia* kelimesinden türemiş olup *ev idaresi, kaynakların yönetimi* anlamlarına gelmektedir.⁴ "İktisat" kavramı, Arapça kökenli "قصد" (kasd) kökünden türemiş olup sözlük anlamı itibarıyla; yönelmek, niyet etmek, orta yolu izlemek, aşırılıktan sakınmak ve mutedil olmak gibi

² Muhammed Umer Chapra, *İktisadın Geleceği: İslamî Bir Bakış*, çev. Melih Turan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 116.

³ "Ekonomi," Türk Dil Kurumu, (Erişim 12 Mart 2025).

⁴ Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2007), 202.

anlamlar taşır. Bu kökten türeyen "iktisat" kelimesi, Arapça'da özellikle harcamalarda ve davranışlarda dengeyi, ölçülülüğü ve tutumluluğu ifade eder.⁵ Klasik Arap sözlüklerinde "iktisat", israfın karşıtı olarak tasarruf, denge ve itidal mânâsında kullanılır.⁶ Modern Türkçede ise iktisat terimi, bireylerin veya toplumların kıt kaynaklarını ihtiyaçlara göre rasyonel biçimde kullanmalarını ifade eden bir bilim dalı olarak ekonomiyle özdeşleşmiştir.⁷ Bu bağlamda iktisat, yalnızca maddi kazanımı değil, aynı zamanda denge, adalet ve sosyal sorumluluk gibi kavramları da içeren çok katmanlı bir anlam dünyasına sahiptir.⁸ Aynı zamanda ekonomi daha geniş bir alanı karşılarken, iktisat bilimi ekonominin alt dalı olarak tanımlanır.⁹ Tüm bunlarla birlikte bu iki kavram artık günümüzde yaygın şekilde birbirinin yerine kullanılmaktadır.

İslam ekonomisi/iktisadı hakkında birçok tanımlamanın yapıldığı bir bilim dalıdır. Bu tanımlamalara birkaç örnek verilebilir:

İslam ekonomisi, ekonomik faaliyetlerini İslam'ın temel ilkeleri ile düzenlenirken aynı zamanda bireyin refahı ile toplumsal adaleti birlikte gerçekleştirmeyi hedefler.¹⁰

İslam ekonomisi, ekonomik faaliyetlerine yön verirken, İslami kurallar ve ahlaki değerler çerçevesinde ilerleyen, faizi yasaklayan, zekât ve kâr-zarar ortaklığı gibi temel iktisadi esasları içeren kendine özgü bir sistemdir.¹¹

İslam ekonomisini, kaynak bölüşümünün ve gelir dağılımının, İslam'ın temel ilkeleri doğrultusunda şekillendiği bir ekonomik yapı olarak tanımlanabilir.¹²

Tüm bu tanımlar dikkate alındığında İslam ekonomisi şu şekilde tanımlanabilir: İslam toplumunda yaşayan bireylerin ekonomik davranışlarını İslam dininin ilkelerine uygun şekilde yönlendiren, bireysel ve toplumsal refahı bir arada gözetken, aynı

⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, thk. Abdullah Muhammed el-Hanîni (Beyrut: Dâr Sâdır, ts.), "قصد" md.

⁶ Mecma'u'l-Luğa el- 'Arabiyye, el-Mu'cemü'l-Vasît, (Kahire: Dârü's-Şurûk, 2004), 703.

⁷ Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, (Erişim 18 Temmuz 2025).

⁸ İlyas Üzümlü, "İktisâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/56-57.

⁹ Mahfi Eğilmez, "İktisat ve Ekonomi Aynı Şey midir?", (Erişim 03 Ekim 2019).

¹⁰ Muhammed Umer Chapra, *İslam Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi*, ed. Faruk Yılmaz (İstanbul: Marifet Yayınları, 1991), 90-95.

¹¹ Muhammad Fahim Khan, "Zekât, Tasarruf ve Büyüme: İslamî Bir Çerçeve Makro Tüketim Fonksiyonu," *İslam İktisadı*, (Erişim 13 Ağustos 2016).

¹² Monzer Kahf, *Islamic Economics: Notes on Definition and Methodology* (Jeddah: Islamic Research and Training Institute, 2003), 20.

zamanda servet edinme, çoğaltma ve harcama gibi faaliyetleri ilahi değerlerle uyumlu bir şekilde düzenleyen bir ekonomik sistemdir.

1.1.1.2. İslam Ekonomisinin Temel Kaynakları

İslam ekonomisinin tüm iktisadi argümanları İslam hukukunun temel ilkelerine dayanır. İç prensiplerinin oluşmasına Kur'an ve sünnet kaynaklık eder. Ayetlerde geçen birçok ekonomik değer, İslam iktisat anlayışının oluşmasına rehberlik etmiştir. Bunlara ölçü-tartıda doğru olma,¹³ mal mübâdelesi,¹⁴ israf meselesi,¹⁵ para tedâvülü meselesi,¹⁶ borç meselesi,¹⁷ miras meselesi,¹⁸ faiz,¹⁹ zekât ve sadaka²⁰ gibi daha birçok ekonomik değer örnek olarak verilebilir. Görüldüğü üzere ayetlerin, doğrudan ya da dolaylı olarak ekonomik düzenlemeleri içerdiğini ve İslam ekonomisinin şekillenmesine kaynaklık ettiği söylenebilir.

İslam'da mutlak anlamda özgür olmayan insanın, ekonomik faaliyetlerinde de ilahi prensiplere uygun hareket etmesi esastır. Zira birey, nasıl ki toplumsal yaşamında Allah'ın belirlemiş olduğu sınırlara riayet etmekle mükellefse, aynı şekilde iktisadi alanda da bu sınırlara uymakla yükümlüdür. Bu çerçevede, Kur'an-ı Kerim'de yer alan iktisadi ayetlerin ortaya koyduğu temel ilkelere uygun bir kazanç elde etmek, Müslüman bireyin sorumlulukları arasında yer almaktadır.²¹ Bu sebeptir ki İslam ekonomisini, alternatif olmaktan öte merkeze alınmasını önceleyen en temel özellik, ilahi iradenin belirlediği esaslar ışığında sınırlarının belirlenmiş olmasıdır. Bir başka yönüyle İslam ekonomisini önemli kılan sebep içinde iyiliği ve kötülüğü yüksek potansiyelde barındıran insana yön vermesidir. Bu perspektiften bakınca İslam iktisadı, ekonomik hayatımızı İslam'ın emir ve yasakları çerçevesinde şekillendirmeyi amaçlayan; aynı zamanda ekonomiyi ahirete bakan yönünü ile de temellendiren bir sistemdir.

¹³ el-En'am 6/152; el-Âraf 7/85; el-İsra 17/35; eş-Şuâra 26/181,182;

¹⁴ el-Âraf 7/85.

¹⁵ el-Âraf 7/31; et-Tâhâ 20/81; el-İsra 17/29.

¹⁶ el-Bakara 2/278; el-Bakara 2/275; 276; Âli İmran 3/130; er-Rum 30/39.

¹⁷ el-Bakara 2/282,283; en-Nisa 4/11,12;

¹⁸ en-Nisa 4/12.

¹⁹ el-Bakara 2/275,276; Âli İmran 3/130.

²⁰ el-Bakara 2/267; et-Tevbe 9/60; el-Hadid 57/7.

²¹ el-Bakara 2/188, 282; el-Nisâ 4/29; el-Mutaffifin 83/ 1-3.

1.1.1.3. Ekonomik Sistemde İslam Ekonomisinin İşleyişi

İslam ekonomisinin esas referansını oluşturan vahiy, doğrudan bir ekonomik sistem tasvir etmekten ziyade temel prensipleri ortaya koyar. Bu bağlamda, vahiyde modern anlamda tüm ekonomik sorunlara ve bu sorunların ayrıntılı çözümlerine doğrudan yer verilmesi beklenmemelidir. Zira Kur'an, ekonomik sistemlerin teknik yapısını veya kurumsal düzenlemelerini ayrıntılı biçimde açıklamaktan çok, adalet, denge, hakkaniyet ve sosyal sorumluluk gibi evrensel prensipleri merkeze alır. Ayetlerde yer alan emirler, yasaklar ve tavsiyeler; ekonomik hayatta ahlaki bir zemin inşa etmeyi ve birey ile toplum arasında adil bir denge kurmayı hedeflemektedir.²²

Hz. Muhammed (s.a.s)'in vefatından sonra İslam toplumunu karşılaştığı yeni iktisadi meselelere çözüm arayışına girmiştir. Sahabeler, ayetlerin belirlediği sınırlar dahilinde kendi reylerini ortaya koymuşlardır. Sahabe dönemi sonrası daha başka sorunlarla karşılaşan İslam âlimleri, nassa dayalı içtihadî yaklaşımlarda bulunarak var olan iktisadi meseleleri çözüme yoluna gitmişlerdir. Bu durum nesiller boyu bu minvalde devam etmiştir. Böylece İslam ekonomisi sonraki nesillere temel ilkeleriyle nakledilmiştir.²³ Bu metodolojide gerçekleşen ve temel işleyişini Kur'an ve sünnetten alan İslam ekonomisi, her dönemde mevcut sorunlara çözüm oluşturmuştur. Vahiyden beslenen ahlaki prensipler ile gelişen İslam iktisat anlayışı günümüzün mevcut problemlerine de bu ilkelere paralel çözümler sunmaktadır. Bir örnek ile açıklayacak olursak; ekonominin temel argümanı sermaye, yani anamalin var olmasıdır. Kaynağın yeterli düzeyde olmaması iktisadi problemleri beraberinde getirir. Buna karşılık İslam ekonomisi ihtiyaç esaslı harcamayı teşvik eder. Tasarruf ekonomisine yönlendirerek kaynak israfının önüne geçmeyi hedefler.²⁴

1.1.2. İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri ve Özellikleri

Her ekonomik sistem, yalnızca servet üretimini ve ekonomik verimliliği artırmayı değil, aynı zamanda bu servetin toplumun farklı kesimleri arasında adil bir şekilde dağıtılmasını da hedefler. İslam iktisadı da bu bağlamda, üretim ve verimliliği

²² Ertuğrul, Resul. "Kur'an'ın Öngördüğü Toplumun Temel Özellikleri". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1 (Haziran 2014), 120-130.

²³ Muammer Gül, "İslam İktisadi Gelişmesinin Tarihi ve Dini Dinamikleri," *Tarih Okulu Dergisi* 2014/XVII (Aralık 2013): 81-82.

²⁴ Mehmet Yüce, *İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler* (Ankara: Düşün Yayıncılık, 2020), 45.

teşvik ederken, gelir ve servet dağılımında adaleti gözeten bütüncül bir yaklaşıma sahiptir. Diğer ekonomik sistemlerde olduğu gibi İslam iktisadında da ekonomik faaliyetlerin işlerliğini sağlayan bir yapı mevcuttur. Ancak bu yapı, yalnızca rasyonel hesaplara değil, aynı zamanda ahlaki ve hukuki ilkelere dayalıdır. İslam ekonomik düzeninde, servetin hem helal yollarla kazanılması hem de toplumsal dengeyi bozmayacak şekilde kullanılmasına yönelik prensipler esas alınır. Bu işleyiş, Kur'an ve Sünnet'ten beslenen temel ilkeler çerçevesinde şekillenmekte ve ekonomik adaleti sağlamaya yönelik normatif bir yapı sunmaktadır.

1.1.2.1. Ribâ Yasağı ve Ekonomik Etkileri

Ribâ²⁵ yasağı İslam ekonomi anlayışının en temel ilkesidir. Önceki dinlerde hatta parasal ekonomik sistemlere geçilmeden önce varlığından söz edilebilir. Şöyle ki antik çağda bireyler buğday ve arpa gibi tarımsal ürünleri eşkıya veya hükümdarlardan koruyamıyorlardı. Çözüm olarak dini mekân olması hasebiyle tapınaklara koymaya başladılar. Tapınakların kutsal sayılması ve din görevlilerinin seçkin kimselerden seçilmiş olması çiftçilere güvenli bir depolama imkânı vermiştir. Tapınaklara emanet edilen mahsuller okuma yazma bilen din görevlileri tarafından kayda alınarak, hiçbir bedel alınmadan aynı ölçüde tekrar iade ediliyordu. Ürünler tapınakları fazlaca işgal etmeye başlayınca koruma karşılığında bir bedel alınmaya başlandı. Zaman geçtikçe daha ürün teslim edilmeden ihtiyacı olanlar teslim tarihinde verme şartıyla ödünç almaya başladı. Bedelsiz başlayan bu sistem zamanla tapınak ihtiyaçlarına katkı amaçlı bedel karşılığında yapılarak devam etti. Din görevlilerin kayıtları ile yapılan bu sistem koruma bedeli hariç ödünç verilen mahsulün teslim edilme zamanında yüzde on beş daha fazlasıyla teslimi gerçekleşiyordu. Para olarak olmasa da aynı mallar olarak ribâ sistemiyle işliyordu. Zamanla tapınaklar ile başlayan bu sistem korumalı silolar ile devam etmiştir. Bu da düşük faiz ile başlasa da günümüz bilinen adıyla tefeciliğin başlamasına sebep olmuştur. Bir süre sonra daha az bedel

²⁵ Ribâ, kelime olarak Arapça kökenli olup, "fazla almak" ya da "artmak" anlamlarına gelir. İslam öncesi toplumlar ve modern kapitalist sistemde, faiz genellikle borç karşılığında alınan ek bir ödeme olarak tanımlanır. Bu ödemeler, borç verilen miktarın üzerinde belirli bir oranda yapılır ve borcun vadesi sona erdiğinde alacaklı, belirli bir faiz oranı üzerinden ödeme alır. Sözlük anlamı basitçe, bir borcun karşılığında ödemenin faiz adı verilen ek bir miktar ile yapılması olarak özetlenebilir. Faiz, ekonomi literatüründe, borç verilen paranın geri ödenmesi sırasında, belirli bir oranda eklenmesi gereken tutar olarak tanımlanır. Bk. Ebû'l-Kâsım Hüseyin er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2009), 347.

aldıkları için tamamen tefecilere yönelmelerin başlamasıyla, din görevlileri tarafından faizin iyi bir şey olmadığı konuşulmaya başlandı. Öyle ki hükümdarlara yasaklanması için baskılar artırıldı.²⁶

Tapınak rahipleri ile başlayan faiz karşıtlığı, zamanla artarak devam etmiştir. Tek tanrı inancı olan dinlerde sırasıyla Tevrat, İncil ve Kur'an'da faizi yasaklayan hükümler yer almıştır. Tevrat'ta yer alan hüküm şöyledir: *"Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız. Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız."*²⁷

İncil'in konuyla ilgili hükmü şöyle: *"Eğer kendilerinden almayı umut ettiğiniz kimselere ödünç vererseniz, ne mükâfatınız olur? ... Düşmanlarınızı sevin, onlara iyilik yapın ve herhangi bir umut beslemeyerek ödünç verin; bunun karşılığı büyük olacaktır."*²⁸

Kur'an'ın hükümlerine gelince, dört yerde faiz yasağından bahsetmektedir. Bunlardan en dikkat çeken ve net bir tavırla faizin çirkinliğini ortaya koyan ayet şöyledir:

Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, 'Alışveriş de faiz gibidir' demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır.²⁹

Yukarıdaki ayetten anlaşıldığı üzere İslam dini faize karşı en sert tavrını ortaya koymuştur. Yahudiler kendinden başkalarına faizi serbest görerek sömürü konumunda günümüze kadar gelmiştir. Hristiyanlar ödünç sisteminde kalarak Yahudilerin faiz sistemleri karşısında geride kalmıştır. Dünya ekonomisinde böylece büyüyen faiz anlayışı bir kesimi daha çok zenginleştirerek bir kesimi de zengine borçlandırarak

²⁶ Mahfi Eğilmez, "Faizin Doğuşu ve Yasaklanması", (Erişim 15 Kasım 2019), 3.

²⁷ Tevrat, Tesniye 23:19-20, *Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001).

²⁸ İncil, Luka 6:34-35, *Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001).

²⁹ el-Bakara 2/275.

muhtaç konuma getirmiştir. Uluslararası ekonomik düzende de kendi aralarındaki borç alış-verişinde, yoksul ülkeler borç veren ülkelere karşı bağımlı hale gelmektedir.³⁰

1.1.2.2. Risk Paylaşımı ve Kâr-Zarar Ortaklığı

İslam ekonomisinde risk paylaşımı faktörü, finansal işlemlerin spekülatif olmasını engeller. Tarafların birbirlerine karşı adil bir şekilde sorumluluk almasını sağlar. İslam ekonomi anlayışını, geleneksel faizli sistemlerden ayıran en temel özellik risk paylaşımı ve kâr-zarar ortaklığıdır. Faizli sistemde kredi veren taraf sabit getiri elde ederken, riskin tamamı kredi alan tarafın üzerindedir. İslami finans sistemine bakıldığında ise yatırımcılar ve girişimciler kâr ve zararı paylaşarak ortak bir ekonomik risk üstlendikleri görülür. İslami finansın temel ilkelerinden kabul edilen kâr-zarar ortaklığı, işleyiş olarak faizsiz finans sistemlerinin ana mekanizmasını oluşturur. Böylece ekonomik istikrarı artırarak adil bir gelir dağılımı sağlamayı amaçlar.³¹

Finansal işlemlerin arttığı ve ihtiyaçların çeşitlendiği günümüzde faize dayalı sistemin daha çok köleleştirdiği bir düzen oturmuş durumdadır. Bu noktada İslam ekonomisine olan ihtiyaç daha açık bir hal almaktadır. İslam hukukçuları kâr-zarar ortaklığının önemini buna dayandırmaktadır.³² Öte yandan elinde sermayesi bulunduğu halde iş bilmediği için iktisadi ve ticari faaliyetlere katılmak istediklerinde ellerindeki sermaye âtil durumunda kalmaktadır. Bu noktada kâr-zarar ortaklığı, sermaye sahibi ile iktisadi faaliyetleri kullanma bigi ve becerisine sahip kişi veya işletmeleri bir araya getirme fırsatı oluşturur.

İslam ekonomisinde emek faktörü önemlidir.³³ Faizsiz çalışmak esastır ve kâr-zarar ortaklığı vardır. Bu tür ilkeler merkeze alınırken uygulanması noktasında belli bir işleyiş vardır. Bunların başında paranın kontrolsüz bir şekilde kullanılmaması ve ahlaki ilkelere aykırı piyasa güçlerinin, piyasayı yönlendirmesine izin verilmemesi

³⁰ Monzer Kahf, *The Islamic Economy: Analytical Study of the Functioning of the Islamic Economic System* (Jeddah: IRTI, 2014), 138.

³¹ Ebu Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *el-Emvâl*, thk. Muhammed Halil Herrâs (Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1989), 320.

³² Erdal Harunoğulları, “İslam Ekonomisinde Faiz Yerine Kâr-Zarar Ortaklığı: Profit and Loss Sharing,” *Journal of Emerging Economies and Policy* 8/2 (Eylül 2023): 209–224.

³³ Ahmet Efe, “İslam Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemi”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13) (2018), 204.

vardır.³⁴ Adil gelir dağılımını tahsis etme, sadece servet arttırma ve kâr odaklı olmamak, aynı zamanda servetin nasıl elde edildiğinin de kontrolü³⁵ İslam iktisadının işleyiş prensiplerindendir.

1.1.2.3. Zekât Sadaka ve Vakıf Sistemleri

İslam toplumunda yardımlaşma ve sosyal dayanışma önemli bir yer tutar. Sadaka, zekât ve vakıf sistemleri toplumsal dayanışmada en önemli uygulamalardır.

Sadaka, Kur'an'da çokça teşvik edilen,³⁶ herhangi bir zorunluluk olmaksızın yapılan maddi veya manevi tüm yardımları kapsar. Zorunlu bir ibadet olmasa da toplumsal dayanışmayı destekleme noktasında önemli bir faaliyet alanına sahiptir. Aynı zamanda iktisadi hayata etkileri de azımsanmayacak ölçüdedir. Öncelikle zenginlerin, fakire yardım etmesini teşvik ederek servetin tek elden çıkıp toplum içinde dolaşımını sağlar. Neticede bu destek toplumda birlikteliği ve huzuru tesis eder. Fakirin alım gücünü artırarak ekonomiye katkı sağlar.³⁷

Zekât, malı belirli bir miktara ulaşmış bireylerin yılda bir kez malının belirli bir oranını fakirlere vermesi zorunlu olan bir ibadettir. Zekâtın farz olması ekonomik dengenin sağlanması, gelir adaletinin tesis edilmesi ve ekonomik refahın yaygınlaşmasının zorunluluğunu göstermektedir. Durağan ekonomi toplumsal refahı olumsuz etkilediği bilinen bir gerçektir. Ancak zekât dinen zorunlu bir iktisadi sorumluluk olduğu için bu durağanlığın önüne geçme potansiyeline sahip güçlü bir sistemdir.³⁸

³⁴ Cem Korkut, “Kapitalist İktisat Sisteminin Dönüşümünün Şafağında İslâm İktisadı”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, (Mayıs 2020), 212-243. Cem Korkut, “Kapitalist İktisat Sisteminin Dönüşümünün Şafağında İslâm İktisadı” *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 16 (59), (Mayıs 2020), 212-243.

³⁵ Kahf, *İslam İktisadının Temelleri*, 7-17.

³⁶ Âl-i İmrân 3/92.

³⁷ İbn Âşûr, Muḥammad Tâhir, *et-Tahrîr wa't-tanvîr fî tafsîr al-Qur'ân al-'Azîz*, (Tahrir: Dâr al-Ta'âruf, 1999), 2/277.

³⁸ Kahf, *The Islamic Economy*, 120; Muhammed Umer Chapra, *Islam and Economic Development: A Strategy for Development with Justice and Stability* (Leicester: Islamic Foundation, 1995), M. Hasanuzzaman, “Zakat and Economic Development,” *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance* 9, no. 1 (2013): 45-59,

Vakıf,³⁹ toplumlarda yaygın ve kabul görmüş bir hayır sistemidir. Ayetlerde sıklıkla karşımıza çıkan, Allah yolunda harcama yapma, fakir, iyilik yapmada ve takvada yardımlaşma, muhtaç kimselere infak ve tasaddukta bulunma, hayır ve yararlı işlere yönelmeyi öğütleyen birçok teşvik, Müslüman toplumlarda vakıf anlayış ve uygulamasının temelini oluşturmuştur.⁴⁰ Bu teşviklerin başında: “*Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe ulaşamazsınız.*” ayetini örnek olarak verilebilir.

Toplumda dayanışmayı canlı tutan ve sürekli kılan vakıf sistemi uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma için önemli bir faktördür. Günümüz kalkınma politikalarına veya sosyal güvenlik sistemlerine entegrasyonu vakıf sistemini daha etkin hale getirebilir. Bu nedenle ekonomik refahın tesisinde, vakıf işleyişinin değerlendirilmesi güçlü çözümler sunması muhtemel bir faktördür.

1.1.2.4. Belirsizlik ve Spekülasyon Yasağı

İslam hukuk sisteminde iktisadi ilişkilerin sağlıklı bir zeminde yürütülebilmesi, taraflar arasında bilgiye dayalı açık bir iletişimin bulunmasına ve karşılıklı rızanın şeffaf bir şekilde oluşmasına bağlıdır. Bu çerçevede, işlemlerde belirsizlik taşıyan unsurların varlığı, akdin meşruiyetini ve tarafların haklarının korunmasını doğrudan etkileyen önemli bir problem olarak karşımıza çıkar. İslam hukukunda bu tür belirsizlik durumları çoğunlukla *garar* ve *cehâlet* kavramlarıyla ifade edilir. Her iki kavram da sözleşmelerin sağlıklı biçimde icrasını engelleyebilecek riskli, muğlak ve aldatıcı unsurları tanımlamak için kullanılır.⁴¹

Garar, İslam hukukunda “bilinmezlik, belirsizlik, spekülasyon veya aldatıcı risk” anlamına gelir. Bu kavram, taraflardan birinin ne kazanacağını veya kaybedeceğini bilmediği, dolayısıyla adaletsiz sonuçlar doğurabilecek işlemleri kapsar. İslam ekonomisi, ekonomik aktörler arasında adaletin sağlanmasını amaçladığı

³⁹ Sözlükte “durmak; durdurmak, alıkoymak” anlamındaki vakıf (vakf) kelimesi terim olarak “bir malın mâliki tarafından dinî, içtimâî ve hayra yönelik gayeye ebediyen tahsisi” şeklinde özetlenebilecek hukukî bir işlemle kurulan ve İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesini ifade eder. Bk. Hacı Mehmet Günay, “Vakıf,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 1–10.

⁴⁰ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 43/3.

⁴¹ Şehâbeddin el-Karâfi, *el-Furûk* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 3/ 265.

için bu tür belirsizlik içeren işlemleri yasaklar. Hz. Peygamber (s.a.v.) garar içeren akit hakkında şöyle buyurmuştur: “*Garar içeren satış yasaktır.*”⁴² “*Zarar verme ve zarara uğratma yoktur.*”⁴³

İslam ekonomisinde garar, adaletsizliğe yol açtığı ve taraflardan biri diğerine haksızlık etmesi ihtimalinden dolayı yasaklanmıştır. Çünkü belirsizlik, riskli ve aldatıcı görüldüğü için güven ortamına engel olur. İslam iktisat anlayışı güven, adalet ve şeffaflığın sağlanmasını amaçlar.

Cehâlet ise, garar kavramının alt boyutunu oluşturan ve işlemin tarafları açısından bilginin yetersiz olduğu durumları tanımlar. Özellikle akdin konusunu oluşturan malın miktarı, niteliği, teslim zamanı veya ödeme şartları gibi unsurların yeterince açık olmaması hâlinde cehâlet ortaya çıkar.⁴⁴ Bu gibi durumlar, taraflar arasında anlaşmazlık ve mağduriyet doğurma riski taşıdığı için caiz görülmez. Her cehâlet garar doğurmasa da cehâlet düzeyi işlem güvenliğini tehdit ettiğinde, o işlem garar kapsamında değerlendirilerek geçersiz sayılır.

Belirsizlik, taraflar arasında bilgi eksikliği ve şüphe oluşturarak güven ortamını zedeler ve istikrarsızlığa yol açar. Bu nedenle İslam iktisat anlayışı, spekülasyon ve aldatıcı riskten uzak, açık, dürüst ve adil bir ekonomik yapının inşasını hedefler.

1.1.2.5. Helal-Haram Çerçevesinde Ticaret ve Üretim Etiği

İslam ekonomisinin servet yaklaşımı, biriktirme ve biriken ile daha çok servet ortaya koymakla değil, serveti paylaşma, toplumsal refahı sağlama gibi nedenlerle şekillenir. Aynı zamanda toplumun ve devletin zararına olacak ekonomik atılımlar kişinin yararına da olsa yasaklamıştır.

İslam ekonomisinde haksız kazanç niteliği taşıyan tasarruflar haram sayılmış,⁴⁵ dayanışma ve kardeşliği tesis edecek mali tasarruflar ise ilke edinilmiştir.⁴⁶ Örneğin kıtlığın baş gösterdiği bir ülkede mal biriktirme, stoklama, yüksek fiyat talepleri,

⁴² Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “Müsâkât”, 1513 (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî; Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l- Arabî, ts.).

⁴³ İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, “Ahkâm”, 2333 (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâk (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l- Arabî, ts.).

⁴⁴ Abdülkadir Şener, *İslam Hukukunda Akdin Unsurları* (İstanbul: Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi, 1998), 114.

⁴⁵ el-Bakara, 2/188; en-Nisa, 4/161; el-Â'raf, 7/85.

⁴⁶ el-Bakara 2/220.

zenginlerin az maaşla işçi çalıştırarak daha da zenginleşmeleri gibi ekonomik bir anlayış bireyselliği ortaya koyar ki bunu ahlak çerçevesinde değerlendirmek mümkün değildir. İslam ekonomik anlayışı bunu desteklemez. Çünkü İslami ekonomik sistemde para⁴⁷ hiçbir zaman bir amaç haline gelmez. Para daima bir değere veya hedefe ulaşmak için araç olarak görülür.

1.1.2.6. Sosyal Adalet ve Gelir Dağılımında Denge

İslam ekonomisinin temel işleyişi, sosyal adaletin sağlanmasını ve gelir dağılımındaki dengenin korunmasını temel ilkeleri olarak benimser. Servetin belirli bir kesimde yoğunlaşmasının önüne geçmeyi hedefler. İslam iktisat düzeninde sosyal adaletin tesisi ve gelir dağılımındaki eşitsizliğe karşılık zekât, sadaka, infak, karz-ı hasen ve faiz yasağı gibi uygulamalar önemli araçlar olarak görülmektedir.

Ayet ve hadisler servetin toplum içinde adil bir şekilde dağılmasını teşvik etmeye yönelik ilkeler ortaya koymaktadır: "... Ta ki (servet) içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet olmasın." ⁴⁸ "İnsanlar arasında adaletle hükmedesin diye sana Kitab'ı hak olarak indirdik." ⁴⁹ ayetlerinden de anlaşıldığı üzere servetin tek elde toplanması engellenmiş, gelirin eşit şekilde dağılımı teşvik edilmiştir. Bu da ekonomik refahın tesisinde en önemli faktörlerin başında yer alır.

1.1.3. İslam Ekonomisinin Küresel Ekonomilerden Farkı

İslam ekonomisi ile seküler ekonomi anlayışı karşılaştırıldığında, iki yaklaşım arasındaki en temel ayrım, iktisadi faaliyetlerin dayandığı nihai otoritenin niteliğinde ortaya çıkar. İslam iktisadı, ekonomik hayata ilişkin düzenlemeleri ve çözüm arayışlarını Kur'an ve sünnete dayandırır. Bu bağlamda İslam'da iktisadi düzen, dinî referanslar ve ahlaki ilkelerle bütünlük bir biçimde yapılandırılır; ekonomik kararlar, yalnızca dünyevi faydaya değil, aynı zamanda uhrevi sorumluluğa göre de şekillenir.⁵⁰

⁴⁷ Asad Zaman, *İslam İktisadının Güncel Durumu*, çev. Şaban Kütük (İstanbul: İktisat Yayınları, 2019), 37.

⁴⁸ el-Haşr, 59/7.

⁴⁹ en-Nisa, 4/105.

⁵⁰ Sabri Orman vd. "İslam İktisadının Bilgi Temeli", Necmettin Kızılkaya (ed.), *İslam İktisadı Metodolojisi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, çev. Gizem Dereci vd. (İstanbul: İktisat Yayınları, 2019), 15–32; Sabahattin Zaim, *İslam Ekonomisinin Temelleri* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 2017), 21-61.

Buna karşılık modern (seküler) iktisat anlayışı, bireyin sınırsız ihtiyaçlarını sınırlı kaynaklarla en etkin biçimde karşılamayı amaçlayan rasyonalist ve ampirik bir zemine dayanır. Bu anlayış, ekonomik düzenlemelerde herhangi bir metafizik otoriteye veya kutsal metne başvurmaz; dinî ya da dogmatik yaklaşımlardan bağımsız olarak, gözleme, deneyime ve fayda-maliyet analizine öncelik verir. Dolayısıyla İslam iktisadı normatif ve ahlaki temelli bir sistem inşa ederken, modern iktisat pozitif bilim ilkeleri çerçevesinde işleyen değer-nötr bir model öngörmektedir.⁵¹

İslam iktisadı, ekonomik hayatı yalnızca dünyevi kazanç çerçevesinde değerlendirmez; aksine, ahiret sorumluluğunu da gözetken kapsamlı bir perspektife sahiptir. Bu yaklaşım, bireyin ekonomik tercihlerini etik, sosyal ve dini ilkelerle uyumlu hâle getirmeyi amaçlar. Bu bağlamda, faiz (ribâ) ve şansa dayalı kazanç yolları (maysir) gibi üretime dayanmayan gelir biçimleri hem bireysel hem de toplumsal zararları nedeniyle açıkça yasaklanmıştır. İslam iktisadı, emek, risk paylaşımı ve meşru ticareti esas alarak ekonomik faaliyetleri adalet ve sorumluluk eksenine oturtur.⁵²

Öte yandan, zekât kurumunun zorunlu bir ibadet olarak uygulanması, sadece sosyal yardımlaşmayı değil, aynı zamanda ekonomik dolaşımı da teşvik eder. Durağan servetin belli bir oranda toplumsal faydaya yönlendirilmesi hem kaynakların etkin kullanımını sağlar hem de gelir dağılımında denge kurmayı hedefler. Buna karşın modern küresel ekonomik sistemlerde, ahlaki ve normatif zorunluluklardan arındırılmış yapılar hâkimdir; bu durum ise servet birikiminin belirli kesimlerde yoğunlaşmasına ve sosyal eşitsizliklerin derinleşmesine zemin hazırlar.⁵³

İslam iktisadında serbest piyasa mekanizması esas alınmakla birlikte, bu sistem mutlak serbestiye dayalı değil ahlaki ve hukuki sınırlarla çerçevelendirilmiş bir serbestlik anlayışına sahiptir. Piyasa içerisinde ücretler, işin niteliği, emeğin değeri ve bireysel beceriler göz önünde bulundurularak tarafların karşılıklı rızası ile belirlenir.

⁵¹ Abdulazeem Abozaid vd. Taha Eğri, (ed), *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*, çev. Firdevs Bulut vd. (İstanbul: İKAM Yayınları, 2014) 13-26; Mehmet Asutay, “Ahlak Temelli Ekonomi: İslam Ahlak Ekonomisinin Kuramsal Temelleri ve Bileşenleri”, *İslam İktisadı ve Finansı Dergisi* 1/2 (2020): 25-46.

⁵² Mohammad Akther Uddin, “Principles of Islamic Finance: Prohibition of Riba, Gharar and Maysir,” *MPRA Paper* No. 67711, (Erişim 29 Haziran 2025).

⁵³ İsmail Yılmaz, “Fakirlikle Mücadelede Zekât ve Negatif Gelir Vergisinin Rolü, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (Aralık 2019): 961-990.

Ancak bu serbestlik, toplumda adaleti, dayanışmayı ve kardeşliği önceleyen İslami değerlerle sınırlandırılmıştır. Rekabet teşvik edilmekle birlikte, haksız rekabet, fiyatları manipüle etme (ihtikâr), aldatma ve fırsatçılık gibi uygulamalara izin verilmez. Dolayısıyla İslam ekonomisinde piyasa hem ekonomik rasyonaliteye hem de ahlaki ilkelere dayalı bir denge içerisinde işler. Bunun yanı sıra Kur'an, ekonomik davranış bağlamında seküler düşünceye dayalı ekonomik anlayışla arasındaki farkı şu şekilde ortaya koymuştur

Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, 'Alım satım da ancak faiz gibidir' demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisinin, durumunun takdiri Allah'a aittir. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir.⁵⁴

İslam iktisadında ekonomik faaliyetlerin temel ilkeleri arasında ticaretin teşvik edilmesi ve faizin kesin biçimde yasaklanması yer alır. Ticaret, üretim ve karşılıklı rızaya dayalı değişim yollarıyla servetin meşru biçimde el değiştirmesini sağlarken; faiz, emeğe dayanmayan ve risk paylaşımı içermeyen bir kazanç yöntemi olarak toplumsal adaleti zedelediği için yasaklanmıştır.

Kapitalist sistem ise hem ticareti hem de faizi serbest bırakarak ekonomik ilişkileri bireysel kazanç ve sermaye birikimi üzerine inşa etmiştir. Bu yaklaşımda, finansal araçların serbestçe kullanılması piyasa dinamizmi açısından olumlu görülse de sosyal eşitsizliklerin derinleşmesine neden olabilmektedir. Öte yandan sosyalist ve komünist sistemlerde, ticaret özel mülkiyetle birlikte sınırlandırılmış; ekonomik faaliyetlerin büyük bölümü merkezi planlamaya dayalı hâle getirilmiştir. Bu sistemlerde faiz ya tamamen kaldırılmış ya da devlet kontrolü altında biçimlendirilmiştir.

İslam iktisadı, bireysel teşebbüs özgürlüğünü meşru ticaret yoluyla desteklerken, faizi yasaklamak suretiyle ekonomik hayatta ahlaki ve toplumsal dengeyi gözetten bir yapı sunar. Bu bağlamda ticaret serbestliği bireysel girişimi desteklerken, faiz yasağı toplumsal refahı ve gelir adaletini teminat altına almayı amaçlar. Böylece İslam

⁵⁴ el-Bakara 2/275.

iktisadî, birey ile toplum menfaatini bir arada gözeten özgün bir denge modeli ortaya koyar.⁵⁵

1.1.3.1. Kapitalist ve Sosyalist Ekonomi ile Karşılaştırma

İslam ekonomisi, hem ahlaki hem de hukuki temellere dayalı bütüncül bir yapıya sahip olup, insanın sadece maddi yönünü değil, aynı zamanda manevi sorumluluğunu da dikkate alan özgün bir ekonomik model sunar. Bu yönüyle, modern dünyada yaygın olarak uygulanan kapitalist ve sosyalist ekonomik sistemlerden ayrışır. Kapitalizm bireysel mülkiyet, serbest piyasa ve rekabet esaslarına dayanırken; sosyalizm üretim araçlarının kolektif mülkiyeti ve merkezi planlamayı esas alır. Her iki sistem de ekonomik faaliyetleri düzenlemekte önemli roller üstlenmiş olsa da zaman içinde çeşitli yapısal sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu noktada, İslam ekonomisi her iki sistemin zayıf yönlerini aşmayı hedefleyen adalet merkezli bir yaklaşım geliştirir.⁵⁶

Kapitalist sistemin temelinde bireyin ekonomik özgürlüğü, özel mülkiyet hakkı ve kâr maksimizasyonu yer alır. Ancak bu sistemde bireysel çıkarların ön planda tutulması, gelir dağılımında eşitsizlik, servetin belli ellerde toplanması ve ahlaki değerlerin göz ardı edilmesi gibi ciddi sosyal ve iktisadi sorunlara yol açmaktadır. Sosyalist sistem ise üretim araçlarını devletleştirerek özel mülkiyeti sınırlandırmakta ve tüm ekonomik süreci merkezi planlamaya tâbi kılmaktadır. Bu yaklaşım teoride gelir eşitliğini sağlamayı amaçlasa da, pratikte bireysel teşebbüsün zayıflaması, bürokratik hantallık ve kaynakların verimsiz kullanımı gibi sorunlar doğurmuştur.⁵⁷

İslam ekonomisi ise bu iki uç yaklaşımın arasında denge kuran ve adalet, paylaşım ve sorumluluk ilkelerine dayanan bir ekonomik sistemdir. Bu sistemde özel mülkiyet tanınmakla birlikte, mülkiyetin kullanımında toplumsal sorumluluk bilinci ön plandadır.⁵⁸ Kur'an ve Sünnet'te yer alan zekât, infak, faiz yasağı, israf yasağı ve emek-sermaye dengesine dayalı kazanç ilkeleri, İslam ekonomisinin ahlaki boyutunu

⁵⁵ Osman Eskicioğlu, "İslam'da Ekonomik Sistem", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2010): 35-46.

⁵⁶ Mehmet Asutay, "İslam Moral Ekonomisinin İdeallerine Karşın İslami Finansın Gerçekleri," içinde Süleyman Karadoğan (ed.), *İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim*, 1. bs. (İstanbul: İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları, 2017), 225-255.

⁵⁷ Joseph E. Stiglitz, *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*, (New York: W. W. Norton & Company, 2012), 28-35.

⁵⁸ Selahattin Zaim, *İslam Ekonomisi Üzerine* (İstanbul: İlmi ve Kültürel Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1991), 44-46.

pekiştirir. Bu yönüyle İslam iktisadı, hem bireyin emeğini ve girişimini korur hem de toplumsal dengeyi gözetir.

İslam ekonomisi kapitalizmin bireyciliği ile sosyalizmin kolektivizmi arasında ahlaki ve dengeli bir yol önerir. Kapitalist sistemin ekonomik etkinliğini, sosyalist sistemin eşitlik arzusunu ve İslam'ın etik ilkelerini birleştiren bu model; günümüz dünyasında ekonomik adaletsizlik, finansal krizler ve sosyal çöküşler karşısında önemli bir alternatif teşkil etmektedir.

İslam ekonomisinde denge prensibi⁵⁹ kaynakların kullanımı, hakların korunması ve toplumsal faydanın gözetilmesi açısından temel bir kavramdır.⁶⁰ Bu prensip, ekonomik faaliyetlerde aşırılıklardan kaçınmayı hem bireysel hakların hem de toplumun ortak çıkarlarının dengede tutulmasını amaçlar. Bu bağlamda İslam, ekonomik düzenin sürdürülebilirliği ve adaletin sağlanması için farklı mülkiyet biçimlerinin uyum içinde var olmasını öngörür. Özel mülkiyet hakkını tanıırken aynı zamanda kamu ve devlet mülkiyetine de alan açan ikili mülkiyet sistemi, bu denge prensibinin somut bir uygulamasıdır.

Seküler toplumları ortak hedef ve değerler etrafında toplamak mümkün görülmemektedir ancak İslami değerlere sahip toplumlar için bu çok da zor değildir. Bu yönüyle de mevcut sistemlerden farklı bir işleyişi vardır. Örneklendirecek olursak, bireysel menfaatlerin ve çıkarların önde olduğu kapitalist düzen tamamen kişiyi servet sahibi yapmaya yönelik bir tarzda ilerler. Ancak İslam iktisadında toplumsal menfaatler öndedir. Bu öncelik de ahlaki ve hukuki boyutta ilerler. Seküler düzen servet sahibi olan bir insanı biraz daha servet sahibi olmaya teşvik ederken İslam

⁵⁹ İslam iktisadında denge prensibi, ekonomik hayatın tüm alanlarında adaletli, ölçülü ve sorumlu bir yaklaşımı esas alan temel bir ilkedir. Bu prensip; bireysel kazanç ile toplumsal fayda, özel mülkiyet ile kamu yararı, tüketim ile üretim ve dünyevî hedeflerle ahiret sorumluluğu arasında denge kurmayı amaçlar. İslam iktisadı, servetin belli ellerde toplanmasını önleyerek toplumda adil bir gelir dağılımı sağlamayı, ekonomik faaliyetlerin ahlaki değerler çerçevesinde yürütülmesini ve kaynakların israf edilmeden kullanılmasını hedefler. Böylece, kapitalizmin birey odaklı yapısıyla sosyalizmin kolektivist anlayışı arasında orta bir yol sunar. Hem bireyin haklarını korur hem de toplumsal adaleti gözetir. Bk. Muhammad Umer Chapra, *Islam and the Economic Challenge* (Leicester: The Islamic Foundation; Herndon, VA: International Institute of Islamic Thought, 1992), 74.

⁶⁰ el-Bakara 2/275.

iktisadî stoklamama,⁶¹ biriktirmeme,⁶² paylaşma ve zekât ile dayanışma⁶³ gibi hususlara teşvik eder.

1.1.3.2. İslam Ekonomisinin Karma Ekonomi Modelleriyle İlişkisi

Karma ekonomi, serbest piyasa ekonomisinin yanında merkezi ekonominin unsurlarını da beraberinde içeren bir ekonomik sistemdir.⁶⁴ Karma ekonomik sistemde özel sektör, serbest piyasa mekanizmalarına göre faaliyet gösterir. Ancak ekonomik istikrarı sağlama, gelir dağılımını düzenleme ve piyasa başarısızlıklarını giderme gibi olası durumlarda devlet ekonomiye müdahale eder. Karma ekonomi modeli, toplumsal refahı, ekonomik büyümeyi ve piyasadaki dalgalanmaları kontrol altında tutmayı hedefler.⁶⁵

İslam ekonomisi ve karma ekonomi, ortak yönlere sahip olsa da etik temeller ve piyasa-birey-devlet dengesi açısından farklı işleyişlere sahiptir. Ortak yönlerine özel mülkiyet anlayışı, piyasa mekanizmaları, gelir dağılımı ve sosyal adalet anlayışını örnek olarak verebiliriz. İslam ekonomisi, özel mülkiyeti önemserken aynı zamanda bireylerin ekonomik faaliyetlerinde toplumsal çıkarları gözetmeleri şartıyla piyasa mekanizmasını da kabul eder. Karma ekonomiler de özel mülkiyeti tanımakla beraber piyasa mekanizmalarını da kullanır. Ancak bunun yanında devlet müdahalesine de izin veren bir yapıya sahiptir.⁶⁶

İslam ekonomisi, servetin toplumda dengeli bir şekilde dolaşımı zekât ve sadaka gibi mekanizmalarla sağlar. Karma ekonomiler de toplumdaki gelir eşitsizliklerini sosyal politikalar ve vergilendirme yoluyla azaltmaya çalışır.⁶⁷

İslam ekonomisi ile karma ekonomiyi birbirinden ayıran temel ekonomik bileşenlerden biri, İslam ekonomisinin faiz yasağına dayalı etik ve sosyal adalet odaklı

⁶¹ Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî, *ez-Zevâcir an İktirâfî'l-kebâir*, çev. Ahmed Serdaroğlu-Lütfi Şentürk (İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1981), 389.

⁶² et-Tevbe 9/34,35

⁶³ el-Bakara 2/83.

⁶⁴ *Encyclopaedia Britannica*, “Mixed Economy,” *Encyclopaedia Britannica*, (Erişim 4 Temmuz 2025).

⁶⁵ Beşir Hamitoğulları, “Karma Ekonomi, Planlama ve Büyümeye İlişkin Bazı Yanılgılar Üzerine,” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 35, no. 01 (Ocak 1980).

⁶⁶ Yusuf Tuna, “Karma Ekonomi Sistemi,” *TÜBİTAK Bilim ve Toplum Ansiklopedisi*, (Erişim 11 Kasım 2023).

⁶⁷ Ahmet Tabakoğlu, *İslam İktisadî: Teorik ve Tarihî Temeller* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008), 105–107.

yapısıdır; oysa karma ekonomi, piyasa ve devlet müdahalesini dengeleyen daha esnek bir yaklaşım benimser. Ancak karma ekonomiler için faiz, sermaye akışını düzenleyen önemli bir ekonomik bileşen olarak finansal faaliyetlerde yerini alır.⁶⁸ Başka bir farklılık ise İslam ekonomisinde, işleyiş İslam'ın temel ahlaki ve etik değerleriyle yön bulur. Ancak karma sistemde piyasa ve devletin müdahalesi belirleyicidir.

1.1.3.3. Modern Küresel Ekonomiyle Uyumu ve Uygulanabilirliği

İslam ekonomisinin mevcut ekonomik sistemlerden farklı olarak sistemleşen, faiz yasağı, risk paylaşımı ve etik yatırım prensipleri gibi iç dinamikleri ile küresel ekonomik sistemlerden ayrılır. Bazı ekonomik düzenlerde fırsat ve hedef birliği sunarken bazı konularda mevcut sistemlerle uyumsuzluğundan söz edebiliriz. Öncelikle sürdürülebilir kalkınma hedeflerini incelediğimizde İslam ekonomisinin sosyal adaleti sağlama konusundaki yaklaşımı, modern küresel ekonomiyle paralel bir çerçeve sunmaktadır.⁶⁹

İslam ekonomisinin küresel ekonomiyle uyumu ve uygulanabilirliği konusu üzerinde çalışılması gereken bir konudur. Çünkü İslami finans araçları, faizsiz ekonomik modelleriyle birlikte mevcut sistemlere entegrasyonu, çeşitli şartlarla mümkün olabileceği aşikârdır. Bu nedenle uyum için daha fazla akademik araştırmaların ortaya konması ve pratik uygulama sahası gerekmektedir.

1.1.3.4. Sürdürülebilir Kalkınma ve İslam Ekonomisinin Katkıları

Sürdürülebilir kalkınma, günümüzün tüm ekonomik ihtiyaçlarını karşılarken, gelecek nesillerin de kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanaklarını korumayı hedefleyen ekonomik bir modeldir.⁷⁰ Bu kavram, doğal kaynakların aşırı tüketimini önleyerek ekonomik büyümenin uzun vadede devam edebilmesini sağlamaya yönelik bir yaklaşımdır. Aşırı tüketim ve israfın önüne geçmek temel ilkelerindendir. Bu yönüyle İslam ekonomisiyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Aynı zamanda İslam sosyal yardımlaşmayı merkeze alan bir ekonomik anlayışa sahiptir. Temel iktisadi araçları zekât, sadaka, vakıf ve karz-ı hasen gibi sosyal finansman araçlarıdır. Bunlar da gelir

⁶⁸ Muhammad Nejatullah Siddiqi, *Islamic Banking and Finance: Economic Concepts and Applications*, Leicester: Islamic Foundation, 2006, 15-17, 38-40.

⁶⁹ “Brundtland Report” (Erişim 18 Mart 2025).

⁷⁰ Ecehan Oz Mehmet, “Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları,” *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi* 3/12 (Haziran 2008): 1853–1876.

dağılımında adaleti sağlamaya yönelik önemli unsurlardır. Bu mekanizmalar ile yoksulluğu azaltmak ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak, sürdürülebilir ekonomi anlayışı ile doğrudan uyumludur.⁷¹ Buna ek olarak faiz gibi tek taraflı kazanımlar, servetin tek tarafta birikmesi gibi ekonomik kusurları, toplumun menfaatini merkeze alarak reddeder. Böylece sürdürülebilir ekonomiye katkı sağlayarak bireyleri toplumsal faydayı artırmaya teşvik eder.⁷²

İslam ekonomisinin sürdürülebilir kalkınmaya diğer bir önemli katkısı da çevre bilinci, doğal kaynaklara zarar verilmemesi ve korunmasıdır. Kur'an'da doğanın dengesinin korunması ve israfın önlenmesi gerektiği sıkça vurgulanmaktadır.⁷³ Bu bağlamda, çevreye karşı sorumluluk bilinci, Kur'an'ın temel ahlaki öğretileri arasında yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de *“O, gökten bir ölçüye göre su indirip onunla ölü bir memlekete hayat veririz. İşte siz de böyle çıkarılacaksınız”*⁷⁴ ayetiyle, tabiatı yer alan doğal dengenin Allah'ın koyduğu ölçüyle sürdürüldüğüne dikkat çekilir. Aynı şekilde, *“Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık”*⁷⁵ ayeti, evrendeki düzen ve denge prensibini açıkça ortaya koymaktadır. Netice olarak bir sonraki nesillere doğal kaynakların israf edilmeden aktarımını teşvik eder.

1.2. İslam Finansı

İslam hukukuna uygun şekilde finansal işlemlerin yürütüldüğü bir sistemdir. İslami değerlerin ön planda olduğu, adil ve etik bir sistemle sağlanan tüm finansal ürünlere kaynaklık etmektedir. Faiz yasağına karşı alternatif olarak geliştirilmiş sistemleri kapsamaktadır.

1.2.1. Tanımı ve Kapsamı

Finans kavramı en genel anlamıyla parasal kaynak olarak tanımlanır. İslami finans ise genel olarak çeşitli finansal işlemlerin İslami kurallar çerçevesinde gerçekleştirildiği bir sistem olarak tanımlanmaktadır.⁷⁶ İslami finans, paranın faizsiz,

⁷¹ “Banking for the Poor: The Role of Islamic Banking in Microfinance Initiatives,” *Humanomics* 24, no. 1 (2008): 49–66.

⁷² Mohammad Nejatullah Siddiqi, *“Riba, Bank Interest and the Rational of Its Prohibition (Research Paper),” Occasional Papers* (2004).

⁷³ er-Rahman, 55/7-9; er-Rûm, 30/41; el-A'raf, 7/31.

⁷⁴ ez-Zuhurf, 43/11.

⁷⁵ el-Kamer, 54/49.

⁷⁶ Hasan Dinçer- Serhat Yüksel, *Finansal İktisat* (Ankara: Orion Yayınları, 2018), 561.

varlık temelli ve risk paylaşımına dayalı olarak İslam hukukuna uygun biçimde yönlendirilmesini esas alan bir sistem olarak da tanımlamak mümkündür.⁷⁷

Tarihsel sürece baktığımızda, 1970'li yıllardan itibaren faizsiz finans sistemleri bir çok ülkede yayılmaya başlamıştır. Yaklaşık 75 ülkede kullanıldığını söylenebilir.⁷⁸ O tarihlerde Orta Doğu ve Güneydoğu Asya'da yaygın olarak görülürken, daha sonra Birleşik Krallık, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi batı ülkelerinde de yayılmaya başladığı görülmektedir. Bugün ise faizsiz finans sistemine ait ürünlerin diğer ülkelerde de hızla yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir.

İslami finans türünü mevcut finans kaynaklarından ayıran önemli iki özellik vardır. Bunlardan birincisi faizin kat'i olarak yasaklanmış olmasıdır.⁷⁹ İkicisi ise garardır.⁸⁰ İslami finans kaynaklarının var olma gayesi zaten faize karşılık geliştirilmiştir.

İslami finans faizden kaçınarak, emeğin sömürülmesini engeller. Sermaye sahibinin emeği ile arasında helal üretim alanları oluşturur. Bununla birlikte kâr ve zarara ortak kılar ve kişiye sabit gelir sözü vermez. Çünkü İslami finasta faiz yerine tasarruf sahiplerine kâr payı dağıtmak ve İslami finasta tasarrufları gerçek yatırım için kullanmak konvansiyonel finans⁸¹ ile İslami finans arasındaki en temel farktır.⁸²

İslami finansın ikinci temel unsuru olan garara gelince, karşılıklı anlaşmalardaki belirsizliğin yasaklanmasıdır. Garar İslam hukukunda yıkıma ve kayba yol açabilecek bir kelime, belirsizlik, hile, tehlike olarak ifade edilir.⁸³ Garar yasağının hukuki sebepleri, satışın tamamlanamaması, kişilerin malvarlığı ile satışın karşı değerinin eşitsizliğinin önlenmesi, ihtilaf ve husumet ihtimalinin önlenmesi de dahil olmak üzere

⁷⁷ Ahmet Sekreter, "Sharing of Risks in Islamic Finance," *IBSU Scientific Journal* 5/2 (2011): 101.

⁷⁸ Melih Turan, "Fırsatların Eşiğinde Türkiye'de İslamî Finansın Geleceği," *İLKE Analiz*, (Erişim 03 Mayıs 2019).

⁷⁹ el-Bakara 2/275; er-Rum 30/39; Âl-i İmran 3/130; el-Bakara 2/ 275,276,278, 279; en-Nisa 4/161.

⁸⁰ Garar kavramı için bk. Belirsizlik ve Spekülasyon Yasağı

⁸¹ Konvansiyonel finans, faiz esasına dayalı, riskin taraflar arasında serbestçe dağıtıldığı ve kazanç odaklı işlemlerin hâkim olduğu, geleneksel ekonomi sistemine bağlı finansal yaklaşımları ifade eder. Bu sistemde etik ve dini ilkelere ziyade kârlılık ve verimlilik temel belirleyicilerdir. (Ayşe Özpolat ve Sezin Açık Taşar, "Dindar Bireylerin İslami Finans Prensipleri, İslami Finans Ürünlerine İlişkin Bilgi Düzeyi ve İlişkisi Üzerine Bir Araştırma," *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11, no. 2 (2019): 276-278.

⁸² Tariq Alrifai, *İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem*, çev. Barış Satılmış (Ankara: Buzdağı Yayınları, 2017), 561.

⁸³ Alrifai, *İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem*, 565.

bir sözleşmede satışı tamamlayamamak olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.1.2. İslami Finansın Ekonomik Sistem İçindeki Rolü

İslami finans, son yıllarda mevcut ekonomik sistemler içinde artan bir talep sahası oluşturmuştur. Temelinde faizsiz sistemle hizmet vermesi Müslümanların azınlık veya çoğunlukta bulunduğu ülkelerde önemli bir pazar payına ulaşmıştır.⁸⁴

İslami finansın ekonomik büyüme ve dış ticaret üzerindeki etkileriyle alakalı yapılan araştırmalar, İslami finansın makroekonomik düzeyde olumlu etkileri olabileceğini göstermektedir. Türkiye'de İslami finansa kaynaklık yapan kuruluşlarının sayısı ve ülke ekonomisindeki etkin rolleri artmıştır. Ülke ekonomisinin finansal kaynaklarının içinde etkin bir rol üstlenmiştir. Bu durum da Türkiye ekonomisinin büyümesine ve finansal sistemin derinleşmesine katkı sağlamaktadır.⁸⁵ Ayrıca İslami finans, israfı engelleyip sürdürülebilir ekonomik kaynaklara katkı sağlaması açısından mevcut sistemler arasında kendini ön plana taşımaktadır.⁸⁶

Genel bir perspektif ile değerlendirecek olursak İslami finans, mevcut ekonomik sistemler içinde finansal kapsayıcılığı artıran, ekonomik büyümeye ve istikrara katkı sağlayan bir rol üstlenmiş durumdadır. Sürdürülebilir kalkınmayla paralel olan hedefleriyle gelecekte de önemini koruyacak bir finansal model olarak değerlendirilmektedir.

1.2.1.3. Geleneksel Finans Sistemleri ile Karşılaştırma

Geleneksel finans sistemi, faiz temelli işlemler, spekülasyon faaliyetleri ve borçlanma esasına dayanan ekonomik bir sistemdir. Bu sistemde genel olarak reel varlıklara dayanmadan finansal işlemler görülür. Ancak İslami finansın işleyişinde, tüm finansal işlemlerin maddi ve tanımlanabilir bir varlık ile desteklenmesi sözleşmenin geçerli olabilmesi için gereklidir. Çünkü temel ilkelerinden olan kâr ve zararların paylaşılması esasına imkân veren reel bir varlık ile ilişkilendirilmesi gerekir.⁸⁷ Kâr ve zararın paylaşılmasından maksat, tarafların finansal işlemlerde hem

⁸⁴ Emrah Koçak, “İslami Finans ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 51 (04 Temmuz 2018), 67-91.

⁸⁵ Koçak, “İslami Finans ve Ekonomik Büyüme” 70-82.

⁸⁶ Ahmet Efe, *İslam'da Kamu Ekonomi Politikası* (2019), 5-6 (Erişim 15 Ekim 2024)

⁸⁷ Özcan Kuzulu, *İslami Finansın Temel Prensipleri* (Erişim 20 Kasım 2024)

kârı hem de riski paylaşımlarını öngörür. Böylece daha adil bir finansal ortam sağlanmış olur. Ancak geleneksel finans sisteminde ise borç veren genellikle sabit bir faiz getirisi elde eder ve risk alma söz konusu değildir. Borçlu taraf ise hem borçlanmış hem tüm riski tek taraflı üstlenmiş olur.

İslami finans sistemi temel ilkeleri çerçevesinde, adil bir finansal ortam yaratmayı hedeflerken, geleneksel finans sistemi daha çok kâr elde etme ve faiz temelli bir yapı ile riski tek tarafa yükleyen bir sistem ortaya koyar.

1.2.2. İslam Finansının Temel İlkeleri ve Özellikleri

İslami finans, finansal işlemlerin tümünü İslam hukuku prensiplerine uygun olarak gerçekleştirmeyi amaç edinen bir sistemdir. Bu sistem, etik ve ahlaki çerçevede belirli temel ilkeler ve özellikler üzerine inşa edilmiştir.

1.2.2.1. Faizsiz Finans Prensibi

Faiz oranları, bir ekonomide sermaye piyasalarının işleyişini, yatırımları ve tüketim kararlarını doğrudan etkileyen temel değişkenlerden biridir.

Faizsiz finans, faiz temelli olmayan tüm finansal işlemleri kapsar. İslam hukukunda faiz haksız kazanç olarak görüldüğü için yasaklamıştır. Bu prensip, finansal işlemlerin daha adil bir zeminde işleyişini sağlamak amacıyla geliştirilmiştir.⁸⁸ İslami finans, bireyin sermaye gücünü faiz yoluyla artırmasını reddeder. Daha üretken faaliyetler ve ticaret yoluyla değer kazanmasını savunur. Ancak faizi esas alan geleneksel finans sisteminde, risk çoğunlukla borç alanın üzerinde olurken, İslami finans sisteminde riskin paylaşılması esastır. Adil bir finansal yapı oluşturabilmek için faizsiz finans sisteminin hedefe konması gerekli bir ekonomik iyileştirmedir.

Mevcut finans sistemlerinde kredi veren taraf, faiz getirisiyle sabit bir kazanç elde etmektedir. İslami finans sisteminde ise sermaye veren taraf, girişimci tarafın başarısına göre kazanç sağlar. Aynı zamanda zarar riskini de paylaşırlar. Bu sistem,

⁸⁸ Muhammed Umer Chapra ve Habib Ahmed, *İslam Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi*, çev. Abdurrahman Arslan (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 59.

ekonomik dalgalanmaların önüne geçilerek daha dayanıklı bir yapı oluşmasını destekler.⁸⁹

1.2.2.2. Varlığa Dayalı Finans Sistemi

Varlığa dayalı finans, finansal işlemlerin fiziksel varlıklara dayanmasını ifade eder.⁹⁰ İslami finans sistemi, tüm finansal işlemlerin somut bir dayanağı olmasını sağlayarak spekülasyon ve belirsizlikleri oluşumunu engeller. Bu sistem, geleneksel finans sisteminde kullanılan faiz temelli borçlanma yerine, varlığa dayalı finansman yöntemlerini zorunlu kılar. Bu sistem, spekülatif işlemleri ve sanal varlık balonlarını önlemeyi amaçlar.

1.2.2.3. Şeffaflık ve Adalet Sistemi

Şeffaflık, finansal işlemlerde adil bir biçimde bilgilendirilmesine katkıda bulunan temel bir ilkedir. İslami finans, etik ve adil bir ekonomik sistem oluşturmayı hedefler. Bu bağlamda şeffaflık ve adalet taraflar arasındaki dengeyi sağlamak için kritik öneme sahiptir. Şeffaflık, finansal işlemlerin açık ve anlaşılır olmasını sağlarken, adalet ilkesi taraflar arasında hakkaniyetli bir dağılımı ve eşit muameleyi öngörür.

İslami finasta gerçek bilgiyi saklayıp yanlış yönlendirmeler reddedilir. Küresel sistemde faize dayalı finans sistemlerinde ortaya çıkan belirsizlikler (garar) İslami finans sisteminde yasaktır. Ekonomik tüm faaliyetlerin gerçek bir dayanağı olmak zorundadır. Bunun neticesi olarak şeffaf ve reel dayanaklar üzerine kurulu olan İslam ekonomisi, bireylere daha güvenilir bir iktisadi alan oluşturmuştur.

Adalet ilkesi, finansal tüm hareketliliklerin en doğru şekilde istifade edilmesi ve oluşabilecek risklerin eşit paylaşılmasını ifade eder.⁹¹ İslami finans sisteminde adalet ilkesi esastır. Bununla taraflar yalnızca kâr elde etmez aynı zamanda zararı da paylaşmış olurlar.⁹² Adaletin esas alınmadığı faize dayalı finans sistemleri İslam ekonomisinde yasaktır.

⁸⁹ Chapra ve Ahmed, *İslam Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi*, 102.

⁹⁰ Zamir Iqbal ve Abbas Mirakhor, *An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice* (Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2014).

⁹¹ Şahban Yıldırım, “İslam Hukuk ve İktisat Felsefesinde Değer Yargısı Olarak Adalet”, *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi* 1/1 (2017): 143–145.

⁹² Siddiqi, *Issues in Islamic Economics*, 60.

İslami finans sistemi, şeffaflık ve adalet ilkeleri sayesinde oluşturduğu güven ortamı ile tercih edilen konuma gelmiştir. Güvenilir iktisadi alanlar temin etmesiyle de etik ve sürdürülebilir bir finansal yapı sunar.

1.2.3. İslam Finansının Hukuki Yapısı

İslam iktisadı İslam'a atfedilmiş ekonomik bir disiplin olarak kabul görmüşse de genel manada kendisinden istifade edilebilecek zengin bir düşünce mirasına sahiptir. Borçlandırma ve faize yönlendiren konvansiyonel ekonomik yapılara alternatif olan İslami finans bu yönüyle de popülerliğini artırmaktadır. Ekonomik unsurlarının açık ve gerçekçi olması küresel ekonomik oluşumların dikkatini çekmiş ve İslami olmayan kesimlerden de ilginin arttığı görülmüştür.

İslam finansının temelinde faiz yasağı vardır. Gerek faiz yasağı olan ülkelerde gerekse İslami hassasiyeti olan toplumların ekonomik argümanları incelendiğinde İslami Finans kaynaklarının önemli bir yer teşkil ettiği görülür. Faiz yasağının en güçlü alternatifi olmasından kaynaklıdır ki, günümüz konvansiyonel bankacılık sistemlerinde katılım bankacılığı adıyla İslami finans kaynaklarına ulaşımın arttığı görülmektedir.⁹³

Dünya piyasalarında yerinin olması, birçok kesim tarafından tercih edilir konuma gelmiş olması beraberinde yasal ve hukuksal güçlü altyapıların gerekliliğini ortaya koymuştur. Bankacılık sistemlerinde yerini alması, hukuki bir zeminde gelişimini sağlamıştır. Aynı zamanda körfez ülkeleri ile ekonomik etkileşim içinde olan ülkelerin uluslararası sahada tercih edilmesi için İslami bankacılık sistemini geliştirme ihtiyacını doğurmuş ve bu nedenle hukuki bir yapı üzerinde kurumsallaşması hızlanmıştır.

İslam iktisadının finansman kaynakları, bankacılık sektörü ile ilk olarak yayılma göstermiştir. Bu alanda ilk deneme Dr. Ahmet Neccâr'ın rehberliğinde gelişen *Mit Ghamr Bankası*'dır. Mısır'da elinde birikimi olmayan tarım ile uğraşan halkın finans ihtiyacını karşılamak için açılmıştır.⁹⁴

Müslüman toplumların İslami ilkeler ışığında oluşan ihtiyaç ve taleplerine

⁹³ Abdulkadir Sezai Emeç, *İslami Finans ve Ekonomik Büyüme* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2021), 72.

⁹⁴ Cem Korkut, *İslam İktisadında Sermaye* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 263.

karşılık günümüze kadar birçok seçenek geliştirilmiştir. Günümüz katılım bankacığının geldiği ve geliştiği son noktayı buna örnek verebiliriz.

1.2.3.1. İslami Finansın Şer'i Dayanakları

İslami finansın şer'i dayanaklarını, İslam hukukunun dört ana kaynağı olan Kur'an, sünnet, icma ve kıyas oluşturur.⁹⁵ Bu ilkeler doğrultusunda, faizin yasaklanması, risk paylaşımının adaleti oluşturması, şeffaflık ve etik yatırım anlayışı ile belirsizliklerin ortadan kalkması gibi temel prensipler şer'i kaynaklar doğrultusunda şekillenmiştir.

Kur'an, İslami finansın temel esaslarını belirleyen en önemli kaynaktır. Özellikle faiz yasağı, ticaretin teşvik edilmesi, şeffaflık ve adil finansal işlemler, garar, ölçü-tartıda hile yapılmaması, Kur'an ayetlerinde açıkça belirtilmiş konulardır.⁹⁶

İcma ve kıyas metodu ile İslam âlimleri, *Kur'an* ve sünnetteki temel ilkeleri esas alarak faiz temelli tüm finansal yapılardan uzak bir sistem geliştirmişlerdir. Bilhassa klasik fıkıh âlimleri ve günümüz İslami finans uzmanları bu sistemi geliştirirken ortak bir anlayışla ilerlemişlerdir.⁹⁷ Örneğin Ebu Hanife, İmam Malik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel gibi büyük fıkıh âlimleri faizin kesin olarak yasak oluşunu ve faizsiz sistemlerin teşviki konusunda ortak bir görüş ortaya koymuşlardır.⁹⁸ Günümüz İslami finans uzmanları ise kıyas metodunu kullanarak mudarebe ve müşareke⁹⁹ gibi modern İslami finans kaynaklarını geliştirmişlerdir.¹⁰⁰

İslami finansın şer'i dayanakları, Kur'an ve sünnete dayanarak şekillendirilirken, icma ve kıyas gibi şer'i metotlarla da günümüz finans sistemine uyumlu bir uygulama alanı oluşturulmuştur.

⁹⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 45.

⁹⁶ el-Bakara, 2/275; el-Bakara, 2/278; en-Nisa, 4/29; el-Hud, 11/85.

⁹⁷ İbn Rüşt, *Bidâyetü'l-Müctehid ve nihâyetü'l-Muktesid*, thk. Muhammed Atıf el-Becâvî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), II, 273-274.

⁹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî (Riyâd: Dâru Âlem el-Kütüb, 1997), IV, 157-165; İbn Rüşt, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/273-274.

⁹⁹ Mudârebe, İslam finansman sisteminde emeğin ve sermayenin ortaklığını esas alan bir sözleşme türüdür. Müşareke ise iki veya daha fazla tarafın sermaye koyarak oluşturduğu kâr-zarar ortaklığıdır. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/26; Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 22/10.

¹⁰⁰ Monzer Kahf, "Principles of Islamic Financing: A Survey," *Islamic Research and Training Institute (IRTI)*, 1992, 11-14.

1.2.3.2. Uluslararası İslami Finans Düzenlemeleri

İslami finans, küresel ölçekte büyümeye devam eden bir finans sistemidir. Bu sistemin sürdürülebilirliği ve güvenilirliğini takip etmek için uluslararası kuruluşlar çeşitli düzenlemeler ve standartlar oluşturmuştur. İslami finans düzenlemeleri, faizsiz finans olarak geliştirilen tüm mekanizmaların İslami hukuka uygunluğunu sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Aynı zamanda yatırımcının iktisadi güvenliğini artırırken piyasa istikrarını da korumayı amaçlamıştır.¹⁰¹

İslami finansı düzenleyen uluslararası yapılanmalar oluşturulmuştur. Bu sistemin küresel ekonomide söz sahibi olması adına bu kuruluşların üstlendiği rol önemlidir. Çünkü küresel ölçekte uyum ve etkin hale gelmenin ilk ve temel adımı denetim mekanizmalarıdır. Bu kuruluşlara birkaç örnek verebiliriz:

- *Accounting and Auditin g Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI)* İslami Finans Kurumları için Muhasebe ve Denetim Kuruluşu; 1991 yılında Bahreyn’de kurulmuştur. İslami finans kuruluşları için gerekli olan, şer’i hükümler, muhasebe, denetim ve etik değerler çerçevesinde İslami kurallara uygunluğunu yayınlamak amacıyla kurulmuştur. İlk olarak 1993 yılında 56 şer’i standart, 26 muhasebe standardı, 5 denetim standardı, 7 yönetim standardı, 2 etik standardı olmak üzere toplam 94 standart yayınlamıştır. Çıkarılan standartlar 45 ülkede denetim, muhasebe ve finans kurumlarında kullanılmaktadır. Kimi kurum bu standartları zorunlu kullanırken kimi kurum rehber nitelikte bulundurmaktadır.¹⁰²
- *Islamic Financial Services Board (IFSB) – İslami Finansal Hizmetler Kurulu*; 2002 yılında Malezya’da İslami finansın risk yönetimini, sermaye yeterliliğini belirlemek ve denetim standartlarını belirlemek amacıyla kurulmuştur. Aynı zamanda küresel İslami bankacılığın

¹⁰² Fatih Ağkan, “AAOIFI Standartları ve Türkiye Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği,” *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2018), 235–245.

sürdürülebilirliğini, sistemik riskleri ve bu noktada düzenleyici çerçeveyi değerlendirir.¹⁰³

- *Islamic Development Bank (IsDB) – İslam Kalkınma Bankası*; 1975 yılında Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde kurulmuş. Üye olan ülkelerde ekonomik kalkınmayı desteklemek, fakirlik ve işsizlikle mücadele etmeyi hedefleyen uluslararası faaliyet gösteren bir finansal kuruluştur. Bununla beraber İslami finans ilkelerine uygun projeler geliştirilerek üye ülkelere sunup bu noktada gerekli finansmanı sağlamaktadır.¹⁰⁴
- Temel faaliyet prensibi İslam ülkelerinde kalkınma projelerini desteklemektir. Bu ülkelerdeki ekonomik kalkınmayı hızlandırmakla birlikte finansal hizmetleri de İslami prensiplere uygun olarak sunmaktır.

1.2.3.3. İslami Finansın Hukuki Uyum Sorunları ve Çözüm Yaklaşımları

İslami finans uygulama sahasında, faiz temelli uygulamalardan uzak ve etik ilkelere dayanan bir sistemdir. Bu sistem işlevselliğini tam olarak kullanırken çeşitli hukuki sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Başlıca hukuki sorunların başında İslami finansın hem şeriata uygunluk hem de mer'î hukuk sistemleriyle uyum sağlaması açısından çeşitli problemler gelir. Aynı zamanda, geleneksel finans sistemleri ile uyumsuzluk da çıkan sorunlar arasındadır. Vergilendirme meseleleri, bazı finansal işlemlerde çıkan belirsizlikler, uluslararası hukuk düzenlemeleriyle entegrasyon sorunları ve uyuşmazlık gibi konuları da hukuki sorunlar arasında değerlendirebiliriz.¹⁰⁵

İslam finansının şer'î meselelerde uygulanabilir olamaması gibi durumlar da karşılaşılan riskler arasındadır. Bu tür risklerin çözümsüz kalması finansal kayıplara sebep olabilir. Bu uyumsuzluklar, kurumların itibarını zedeleyebilir.¹⁰⁶

Hukuki problemlere getirebilecek çözümleri şöyle özetleyebiliriz:

¹⁰³ Asutay, *Faizsiz Bankacılığın Gelişimi ve İslam Bankacılığı Deneyimi*, 110-113.

¹⁰⁴ Süleyman Öztürk, *Faizsiz Finans ve Katılım Bankacılığı* (İstanbul: Sakarya Yayıncılık, 2016), 167- 170.

¹⁰⁵ Özcan Kuzulu-Gamze Vural, "Etik Finans mı İslami, İslami Finans mı Etik?", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/2 (2021), 245-279

¹⁰⁶ Nafiye Aydın, "Katılım Finans Uygulamalarında Şer'î Uyumsuzluk Riski ve Türkiye'de Şer'î Yönetişim: Aktörler, Problemler ve Çözüm Arayışları," *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2024): 23-44.

- Şer'i denetim mekanizmalarının oluşturulup, uluslararası standartlara uygun hareket etmeleri gerekmektedir.
- Problemlerin tespiti ve azaltılması adına uygulanabilir mevzuat sistemleri geliştirilmelidir.
- Ülkeler bazında ortaya çıkan farklılıkların en alt seviyeye getirilmesi ve uyumun sağlanması için merkezi danışma kurulları oluşturulmalıdır.
- Tarafların güvenini sağlayacak İslam hukukuna uygun çalışan tahkim merkezleri kurulmalıdır.
- İslami finans kurumlarında şeffaflık eksikliği ve yönetim sorunları, çıkar çatışmaları ve etik olmayan uygulamalara yol açabileceğinden şeffaflık artırıcı önlemler alınmalıdır.
- Kurumların faaliyetlerinin düzenli olarak incelenmesi ve takip edilmesi için bağımsız denetim kurumları ile güvenilirliğin artırılması hedeflenmelidir.¹⁰⁷

Bu çözüm önerilerinin hayata geçirilmesi, İslami finansın daha etkin ve güvenilir bir şekilde işlemesine katkı sağlayacaktır.

1.3. Tarihten Günümüze İslami Finans Araçları

İslam tarihi boyunca finansman sağlama araçlarının başarılı bir şekilde geliştirildiği görülmektedir. Mekke dönemiyle başlayan sadaka ve bağış usullü fonlandırma, Medine döneminde vergi usullü zekât ve cizye gibi bağlayıcı araçlar ile devam etmiştir. Sonraki dönemlerde geliştirilen vakıf usullü sistemler günümüze kadar sistemli gelişmiş ve günümüzde etkin olarak ihtiyaç sahiplerinin finans ihtiyacını karşılamada çalışmalarını sürdürmektedir.

1.3.1. Geleneksel İslami Finans Araçları

Günümüzde geliştirilen fon toplama veya fon sağlama araçlarının temelinde faiz esas alınırken, İslami finansman sistemlerinin temel amacı ise faizsiz bir yapı oluşturmaktır. Mudarebe (yatırım ortaklığı), müşareke (ortaklık finansmanı), murabaha (maliyet artı kar), icara (kiralama), selem (vadeli satış) ve sukuk araçları temel islami finans kaynaklarıdır.

¹⁰⁷ Aydın, *Katılım Finans Uygulamalarında Şer'î Uyumsuzluk Riski*, 35.

İslam finansının temel finans araçlarını şöyle açıklayabiliriz:

Mudarebe : Sözlükte “yol almak” anlamındaki *darb*¹⁰⁸ kelimesinden türemiştir. Terim anlamı olarak ise bir tarafın sermaye koyması, diğer tarafın ise emek koyması ile kurulan ve kâr paylaşımı ortaklığından müteşekkildir. Hanefî ve Hanbelîler’in mudârebe olarak adlandırdıkları bu ortaklığı, Mâlikî ve Şâfiîler de *kırâz* olarak isimlendirmişlerdir.¹⁰⁹

Ticareti özendiren, helal yöntemleri ve helal kazancı teşvik eden âyetler mudarebe yönteminin meşruluğuna delil olarak görülmektedir.¹¹⁰ Aynı zamanda Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünneti, sahâbenin ticari uygulamaları ve ilk dönemlerde bu uygulamalara herhangi bir itirazın gelmemesi de meşruluğunun delilleri arasında sayılabilir. Mudarebe usulünün tercih edilmesindeki önceliğin sermayesi olduğu halde, bilgi beceri yetenek, donanım, iş kabiliyeti gibi istidatlara sahip olmayanları harekete geçirerek ve iş imkanı sağlaması ile doğrudan orantılıdır diyebiliriz. Bütünüyle böyle bakıldığında helal kazanç olduğu kat’idir. Hakeza İslam alimlerimizce de uygulanmasına herhangi bir engel görülmemiştir.¹¹¹

Sermaye ortaya koyarak kar ve zararda ortak olma usulüne dayalı olan bu yöntem; sadece sermayede ortaklık olunca müşareke, hem sermaye hem emek ortaklığı söz konusu ise müdarebe yöntemi olarak adlandırılır. Kişi sermayesini bankaya veya işletmeye yatırarak bir nevi hissesi kadar ortaklık gerçekleştirmiş olur. Konulan sermaye ile gerçekleşen işin kar ve zararını kendi aralarında belirleyerek, ortaklık kendi aralarında şartların karşılıklı kabul edilmesi ile gerçekleşmiş olur. Mudarebe ortaklığında ise zarar sadece sermaye sahibine aittir.

¹⁰⁸ Daha çok ilk dönem Irak bölgesindeki İslâm hukukçularının benimsediği bir isimlendirmedir. Bu deyimın kullanılmasına Müzzemmil suresi 70. ayetinde geçen kullanımı belirleyici olmuştur. Bu ayette anlatılan kâr amacıyla gezip dolaşma, işletmecî tarafın ağırlıklı olarak yaptığı faaliyeti oluşturmaktadır. Hicaz bölgesi fakihleri ise sermaye ortaklığı yapan kişi, parasının bir kısmını kesip işletmeciye verdiği için bu ortaklığı karz (kesip koparmak) kökünden türeyen kırâz (mukâraza) kelimesiyle isimlendirirler. (Kur’an, Müzzemmil Suresi, 73:20; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, çev., Ensar Neşriyat, İstanbul, 1997), 8/317.

¹⁰⁹ İmran Çelik, “Meşru Bir Yatırım Aracı Olarak Mudarebe ve Günümüzde Kullanımı,” *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1/3 (2017): 381–396.

¹¹⁰ el-Müzzemmil 73/20; el-Cum’a 62/10; el-Bakara 2/198

¹¹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/26; Ebû Bekr el-Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’ fî tertîbi’s-şerâi’*, (İstanbul: Dâru’l-Fikr, 1997), 6/85-90; İbn Âbidîn, *Reddû’l-Muhtâr ‘alâ’d-dürri’l-Muhtâr*, (İstanbul: Dâru’l-Fikr, 1999), 4/102-104.

Murabaha: Peşin para ile mal alıp vadeli olarak satarak müşteriye finansman sağlama yoludur. Katılım bankalarının en çok kullandıkları fonlandırma yöntemidir. Vade farkının tespiti önemlidir. Yüksek tutulması faizli sistemleri tercih etme yolunu açabileceği gibi düşük tutulması da az toplanan karın yeterli miktarda dağıtılmasına engel olması muhtemeldir.

Faizsiz finans yöntemlerinden en yaygın olarak tercih edilen satış yöntemlerindendir. Bankadan mal satın alınarak, alınan malların kâr marjıyla vadesinde ödenecek şekilde talep edene satılması işlemidir.¹¹² Murabaha en basit ifadeyle *mark-up sale* diye tabir edilen *kârlı satış* anlamına gelmektedir.¹¹³

İcâre: Sözcük olarak; kira, kiraya verme veya kiralık anlamlarına gelen icara terim olarak ise menfaat ve emeğin ücret karşılığında süreli olarak temlik ve tahsisini konu alan sözleşme türlerini kuşatan özel bir akdin adıdır.¹¹⁴ Hanefî fıkhnına göre icâre akdi; eşyadan talep edilen menfaate, bir bedel karşılığında sahip olmayı ifade eden bir akitir. Aslında bu akitten maksatın, lafzen söylenmese dahi icâp ve kabuldür. Bu akitte malın kendisi değil, menfaati talep edilir. Menfaati talep etmek satış, hibe ve sadaka gibi akitleri devre dışında bırakır.¹¹⁵ Maliki fıkhnında icâre; bir malın mübah menfaatlerini belirli bir bedel karşılığında belirli bir süre için mülk olarak verme aktine dayalıdır. İcâre akdinin kaynağı Kitap ve sünnete dayanmaktadır.¹¹⁶

Günümüz yaklaşımlarıyla özetleyecek olursak malın talep eden kişiye belirli bir bedel karşılığında, belirli bir zamana kadar tasarruf hakkının kiralama usulü ile

¹¹² Fatih Kazancı, “Katılım Bankacılığı İhracat Finansmanında Murabaha Yöntemi Uygulamaları”, *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 7/1 (2021), 175-199.

¹¹³ Murabaha, faizsiz finans kurumları tarafından bir finansal teknik olarak kullanılan bir isimdir. Bu isim aynı tabirle kullanılan, murabaha sözleşmesinden geliştirilmiştir. Murabaha “kârlı satış” (mark-up sale) anlamına gelir. Murabaha, fıkhnın risk ve zarardan uzak, bir güven sözleşmesi olarak gördüğü özel bir satış türüdür. Çünkü satıcı ve alıcı fiyatı müzakere etmeksizin, satıcının malın fiyatını beyan ettiği maliyetine eklenen bir kâr marjı üzerinde anlaşmaya varılır.

¹¹⁴ Ali Bardakoğlu, “İcâre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/379; Muhammed b. Mukarram İbn Menzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, (Beyrut: Dâr Sâdir, 1423/2003), madde: “ecr”, 4/10.

¹¹⁵ Abdurrahman Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhnı* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005), 198.

¹¹⁶ Mustafa el-Hin vd., *Büyük Şâfiî Fıkhnı, el Fıkhnul Menheci ala Mezhebil İmam eş-Şâfiî* (İstanbul: Huzur Yayınevi, 1994), 3/121.

devredilmesine dayalı bir sözleşmedir. Küresel ekonomide daha çok leasing¹¹⁷ uygulamasına benzemektedir. Ancak konvansiyonel sistemlerde kira bedeli faiz ile belirlenirken, icara usulünde malın getirebileceği kar oranına göre belirlenir.

Selem: Sözcük anlamı; teslim etmek, teslim olmak, peşin bedelle vadeli mahsul almak gibi anlamlara gelen selem kelimesi, fıkıhı terim olarak, belirlenen vadeli malın, peşin bedelle satışını ifade eder.¹¹⁸ İslam fıkıhında selem akdi konusunda alimlerimizin icmaı vardır. Kur'an'da; “*Ey iman edenler, belirlenmiş bir süre için birbirinize bir borçla borçlandığınız zaman onu yazınız.*”¹¹⁹ ayeti ile selem akti açıkça zikredilmiştir. Selem aktinde malın tüm özellikleri, ölçüsü, tartısı, teslim zamanı belirlenmesi bizzat Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından bildirilmiştir.¹²⁰ Selem akdinin de icara akdi gibi icap ve kabul olmak üzere iki unsuru vardır.

İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisi 1-6 Nisan 1995 tarihleri arasında düzenlediği toplantıda içinde selem akdinin de bulunduğu çağdaş uygulamalarını tartışmışlardır. Netice olarak selem akdinin, finans kurumlarınca çeşitli tarım ve sanayi faaliyetlerinin finansında kullanılabileceği kanaatini ortaya koymuşlardır. Üretilen malların pazarlanabileceğini belirtmişlerdir.¹²¹

Hülasa, vasıfları belirlenmiş malın ileride teslim edilmek üzere (vadeli) bedeli olan paranın peşin alınması ile satım akdine konu olmasıdır. Selem akdi kısaca “para peşin, mal veresiye” olarak bilinen akittir. Yani borçlandırma usulü ile finansman

¹¹⁷ Leasing: Bir malın mülkiyetinin, kiralayan (leasing şirketi, faizsiz banka) tarafından kiracıya (müşteri) devrini içeren bir sözleşme olmasıdır. Dolayısıyla leasing sözleşmesi “genellikle malın mülkiyetinin müşteriye nakli ile sona eren menfaatin temlikinden ibaret akıt” şeklinde tanımlanır. Leasing malın ilk sahibinin kimliği açısından ikiye ayrılır: Birincisi malın ilk sahibinin üçüncü bir kişi yahut banka olduğu Normal Leasing, ikincisi ise malın ilk ve nihai sahibinin müşteri olduğu *sat-geri kirala-satın al* şeklindeki *îne yollu leasing*dir. Normal yolla leasing bazı şartlar yerine gelince icara akdine benzediği için helal sayılmıştır. Ancak kiracının kasıt ve kusuru olmaksızın mala gelecek zarar ve ziyandan sorumlu tutulduğu bir kira sözleşmesi fıkhen meşru olmaz. (Servet Bayındır, “Leasing’in Fıkhi Hükmü,” *İktisat Dergisi* 7 (2018): 75–92.

¹¹⁸ Bilal Aybakan, “Selem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009). 36/ 402-405; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/196; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/58-60.

¹¹⁹ el-Bakara 2/282.

¹²⁰ Hz. Abbas (r.a.) nakledilen hadisi şerifte, “Allah’ın Resulü Medine’ye hicret ettiğinde Medineliler hurmalara bir, iki hatta üç yıllığına selem yapıyorlardı.” Allah’ın Resulü onlara; “İleride teslim edilecek bir malı, parasını peşin vermek suretiyle alacak olan kimse ölçü, tartı ve vadesini pazarlık edip öyle alsın” demiştir. (Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Cami‘u’s-Sahih*, “Büyü”, 34 nşr. Muhammed Zuheyr b. Nasır en-Nasır; (Beyrut: Daru Tukun’n-Necat, 2001), 4/275.)

¹²¹ Muhammet Resuloğlu, “Selem Akdi (Para Peşin Mal Veresiye Satış)”, 4. *Uluslararası Disiplinlerarası Bilimsel Çalışmalar Konferansı (Hagia Sophia 4)*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 11–13 Şubat 2022.

sağlama yöntemidir. Genel olarak tarihte tarım yapan kişinin acil finansman ihtiyacını karşılamak için çok kullanılmıştır. Ancak cinsi, nevi, miktarı, kalitesi belirlenmiş tüm mallarda selam akdi kurulabilir. Deyn ayetinde¹²² bahsedilen sözleşmenin de selam akdi olduğu belirtilmiştir.

Sukûk: İslam tarihinde “yazılı belge, resmî tutanak, çek, borç senedi mal ve yiyecek sertifikaları” anlamlarında kullanılan *sak* (صك) kelimesinden türemiştir. Sukuk günümüzde kira sertifikası olarak tanımlanmaktadır. Malezya, Endonezya gibi körfez ülkelerinde yaygın olarak kullanılmakta olan faizsiz bir sermaye aracıdır. İlk sukuk ihracatları 1990’lı yıllarda Malezya da kullanılmıştır. Ülkemizde de son on yılda büyümeye başlamıştır. Aynı zamanda dünya genelinde de önemli bir finansal kaynak haline gelmiştir. Tercih ve işlem hacmindeki büyümeyi göz önüne aldığımızda yükseliş trendini gittikçe artırmaktadır. Sukuk esas itibarıyla yeni bir iş yapma isteğinde olup gerekli fona sahip olmayan kişilerin fon temin etmede tercih ettikleri bir araç olarak görülmektedir. Malezya başta olmak üzere çoğunluğunu Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkelerde etkin rol oynamaktadır.¹²³

Günümüzde İslami sermaye piyasalarındaki başarıda sukukun payı son derece büyüktür. Faize alternatif geliştirilen bu aracın şeriata uyumlu olması sayesinde, İslami sermaye piyasalarının kolaylaştırılması ve geliştirilmesi için küresel ekonomik zorluklarla mücadelede oldukça esnek bir yapı oluşturabilecek güçlü bir piyasadır.¹²⁴

1.3.2. Modern İslami Finans Araçlarının Gelişimi

Modern İslami finans araçları, her ne kadar ilk dönemlerde uygulama alanı bulamamış olsa da 20. yüzyılın başlarından itibaren teorik düzeyde tartışılmaya başlanmış ve özellikle yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurumsal yapılarla birlikte önemli bir gelişim sürecine girmiştir. Teoride temelleri atılan İslami finans araçları 1960’lı yıllarda uygulamaya geçmiştir. Özellikle 1970’li yılların ikinci yarısından sonra, İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT) ve İslam Kalkınma Bankası (İKB) gibi

¹²² el-Bakara 2/282.

¹²³ Erdal Yılmaz, “Yeni Bir Finansal Araç Olarak Sukuk: Çeşitleri, Türkiye Uygulaması ve Vergilendirilmesi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 12/61 (01 Ocak 2014), 97.

¹²⁴ Nurdan Kuşat, “Modern İslami Finans Sektörünün İnovatif Gücü: Sukuk” 41 (Nisan 2014), 175-199.

uluslararası kuruluşların çalışmaları ile sahada yerlerini alarak, İslami finansın gelişimi ve kabul görmesinde önemli katkılar sağlamıştır.¹²⁵

1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de İslami finans, faizsiz finans kurumları katılım bankaları olarak faaliyete geçmiştir. Zamanla finans kurumlarının hukuki altyapısı daha da güçlendirilerek yaygınlık kazanmıştır. Türk hukuk sisteminde, İslami finans araçlarının verimli zeminde işlevinin artması adına çalışmalar yapılmıştır.¹²⁶

Günümüzde hızla gelişen kripto paralar¹²⁷ ve blokzincir¹²⁸ teknolojisi gibi bilişim teknolojileri, birçok sahayı etkilediği gibi İslami finansı da etkilemektedir. Bu teknolojiler bilhassa İslami finans ve İslam hukuku açısından değerlendirilmektedir. Netice olarak yeni finansal ürünlerin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.¹²⁹

Sonuç olarak geldiğimiz aşamada modern İslami finans araçlarının hem teorik hem de pratik düzeyde önemli gelişmeler göstermiş olduğunu söylemek mümkündür. İslami finans araçlarına, uluslararası kuruluşların katkıları, hukuki düzenlemeler ve teknolojik yenilikler, İslami finansın küresel finans sistemi içinde kabul görülmesini ve etkinliğini artırmaktadır.

¹²⁵ Fatih Güçlü- Metin Kiliç, “İslami Finansın Dünyadaki Gelişimi ve İslami Finansa Yön Veren Uluslararası Kuruluşlar Üzerine Bir İnceleme”, *International Journal of Management Economics and Business* 16/1 (25 Mart 2020), 75-91.

¹²⁶ Bilal Bağış- Mehmet Yılmaz, “Türkiye’de İslami Finansın Gelişimi ve Hukuki Yapısı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9/5 (29 Aralık 2020), 3148-3173.

¹²⁷ Günümüzde finansal sistemin dijitalleşmesiyle birlikte, para anlayışı da dönüşüm geçirmektedir. Bu dönüşümün en dikkat çekici örneklerinden biri, merkeziyetsiz yapılarıyla öne çıkan kripto paralardır. Kripto paralar, blokzincir teknolojisi temelinde çalışan ve herhangi bir devlet ya da merkez bankası güvencesine dayanmayan dijital varlıklardır. İslam ekonomisi açısından ise bu yeni dijital para türlerinin meşruiyeti ve zekâtla olan ilişkisi önemli bir tartışma konusudur. Özellikle zekâtın malın üzerinden verilmesi gereken bir ibadet olması nedeniyle, kripto paraların “maldır” kabul edilip edilemeyeceği, değer ölçüleri, likidite özellikleri ve mülkiyet yapıları temelinde değerlendirilmelidir¹. Bu bağlamda, kripto paraların zekâta tabi olup olmayacağı konusu, fıkıh otoriteleri ve İslam iktisatçıları arasında devam eden bir içtihat alanıdır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Onur, “Sanal (Kripto) Para Birimlerinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi,” *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2021): 289–310.

¹²⁸ Blokzincir (ya da İngilizce adıyla *blockchain*) teknolojisi, verilerin merkezi olmayan bir yapıda tutulduğu, her bir işlemin değiştirilemez biçimde kaydedildiği dijital bir defter sistemidir. Bu yapı, İslam ekonomisinde önem verilen "emanet" ve "şeffaflık" ilkeleriyle örtüşmektedir. İslami finans kurumlarında zekât dağıtım süreçlerinin izlenebilir hale gelmesi, suistimallerin azaltılması ve toplum güveninin artırılması gibi faydalar sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Najih Omar ve Khairil Faizal Khairi, “Zakat and Blockchain: A Review,” *International Journal of Islamic Economics and Finance Research* 4/2 (2021): 60–66.

¹²⁹ Hasan Doğan, “İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 26/2 (2018), 225-253.

1.3.3. Dijitalleşme ve İslami Finansın Geleceği

Dijitalleşme, küresel bir çok düzeni derinden etkilediği gibi finans sektöründe de köklü değişimlere yol açmıştır. Neticesinde İslami finans sektörü üzerinde de derin etkiler yaratmıştır.

Modern teknolojilerin hızla yayılması ve benimsenmesiyle birlikte, dijital ekonomi kavramı ön plana çıkarak kullanım sahası genişlemiştir. Bu dönüşüm, İslami finans kurumlarının o verimliliğini de artırmış, yeni ürünlerin geliştirilmesine imkan sağlamıştır. Özellikle yapay zeka, büyük veri ve bulut bilişim gibi teknolojiler, İslami finans sektöründe yenilikçi çözüm arayışına yönlendirerek olumlu iyileştirmeler sunmaktadır.¹³⁰

Türkiye'de katılım bankaları, dijitalleşme sürecine hızlı bir şekilde adapte olmuş ve müşteri potansiyalinde kayda değer artışlar izlenmiştir. Özellikle 2020 ile 2023 yılları arasında hızlı bir bankalarda dijitalleşme süreci gözlemlenmiştir. Bu veriler ışığında, dijitalleşmenin İslami finans kurumlarının büyümesine ve rekabet gücüne olumlu katkı sağladığını söyleyebiliriz.¹³¹

Ayrıca dijitalleşme, İslami finans sektöründe de önemli fırsatlar sunmaktadır. Teknolojik yeniliklerin benimsenmesiyle birlikte, İslami finans kurumları operasyonel verimliliklerini artırabilir, müşteri memnuniyetini yükseltebilir ve daha geniş kitlelere ulaşabilir. Gelecekte, dijitalleşmenin getirdiği avantajlardan tam anlamıyla faydalanmak için İslami finans kurumlarının dijital dönüşüme yatırım yapmaları ve bu alanda stratejik adımlar atmaları gerekmektedir.

1.4. İslami Finansın Dünyada ve Türkiye’de Gelişimi

1.4.1. İslami Finansın Dünyadaki Gelişimi

İslami Finans, teorik olarak ilk kez sömürü altındaki İslam devletlerinin veya toplumlarının öz kimliklerini koruma çabası olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹³⁰ Tamer Zourob, “İslami Finansın Büyümesini Teşvik Etmede Dijital Ekonominin Rolü,” *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 6/Özel Sayı (Ekim 2023): 333–358.

¹³¹ Güven Güney, “Türkiye’de İslami Finansa Dijital Bankacılık Anlayışı”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 10/4 (18 Ekim 2023), 932-944.

Bilinçlenmenin ilk adımı olan bu durum mevcut faize dayalı sistemleri kabul etmeyerek eleştirel ve tepkisel olarak yayılmaya başlamıştır.

İlk kez Süveyş Kanalı'nın inşasını finanse etmek amacı ile Kahire'de kurulan Barclays Bank'ın faizli işlemlere eleştiriler getirmiş ve tepkisel yayınlar yayınlanmıştır.¹³²

•1960 yılları ve öncesinde İslami finansın modern temelleri teorik olarak atılmaya başlamıştır. Yapılan akademik çalışmalar daha çok faizsiz bankacılık ve finans konularını ele almıştır. 1963 yılından sonra Mısır'da Ahmed en-Neccar tarafından kurulan Mit Ghamr Tasarruf Bankası, modern İslami bankacılığın ilk uygulaması olarak tarihsel gelişiminde yerini almıştır.¹³³

•1970 ve 1980 yıllarına baktığımızda İslam Kalkınma Bankası'nın (IDB) kurulması ile İslami finansın kurumsal kimliğini oluşturmada önemli bir adım atıldığı görülmektedir. Yine aynı yıllarda Dubai İslam Bankası faaliyete geçerek özel sektördeki ilk islami banka ünvanını almıştır.1980'li yıllarda ise ABD'de örnek olarak verebileceğimiz Amana Gelir Fonu gibi İslami yatırım fonları oluşturulmuştur.¹³⁴

• 1990 ve 2000 yılları arasında İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu 'nun (AAOIFI) kurulması ile finansal raporlama ve denetim alanlarında gelişmeler kaydedilmiştir.¹³⁵ Aynı dönemde sukûk¹³⁶ gelişmeye başlamıştır.

¹³² Ahmet Tabakoğlu, *İslam İktisadı ve Finansı: Kavramlar, Yaklaşımlar, Kurumlar* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2020), 112–115.

¹³³ Zeynep Hafsa Orhan, "Mit Ghamr Savings Bank: A Role Model or an Irreplicable Utopia?" *İnsan ve Toplum Dergisi*, 8/2 (Haziran 2018), 85-102.

¹³⁴ Hakan Altın- Nihan Caba, "Borsa İstanbul'da İşlem Gören Katılım Endekslerinin Performanslarının Değerlendirilmesi", *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 8/15 (01 Temmuz 2016), 229-248.

¹³⁵ Çiğdem Bal- Muharrem Umut, "İslami Açından Kurumsal Yönetim", *Journal of Banking and Financial Research* 10/2 (Temmuz 2023), 84-99.

¹³⁶ Sukûk, İslami finans sisteminde faizsiz yatırım aracı olarak kullanılan, varlık teminatlı menkul kıymetlerdir. Arapça kökenli olan bu kelime, "belge" veya "sertifika" anlamına gelir. Sukûk, yatırımcılara faiz yerine, varlık üzerinden elde edilen gelirden pay alma hakkı verir ve bu yapısıyla İslam hukukuna uygunluk gösterir. Sukûk'un temel işlevi, sermaye artırımını sağlamak amacıyla bir varlık veya proje üzerinden elde edilen gelirden pay almak üzerine kuruludur. Geleneksel tahvillerden farklı olarak, sukûk faizli gelir sağlamak yerine, mülkiyetin paylaşılmasına dayalı bir model sunar. Bu özellikleriyle sukûk, finansal kazanç sağlamakla birlikte, İslami finansın etik kurallarına uygun bir yatırım aracıdır. Sukûk, özellikle altyapı projeleri, kamu hizmetleri ve sosyal kalkınma alanlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. (Serdar Özcan ve Cengiz Elitaş, "Finansman Aracı Olarak Sukuk ve Muhasebeleştirilmesi," *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi* 17/3 (2015): 559–586).

• 2010’lu yıllar ve sonrasını incelediğimizde, İslami finans, mevcut finans piyasalarında daha fazla yer edinmeye ve tanınmaya başlamıştır. Varlık büyüklüğü 2 trilyon doların üzerine çıktığı gözlemlenmiştir. Bilhassa sukuk ihraçları, İslami bankacılık ve tekâfül¹³⁷ alanlarında kayda değer büyümeler elde edilmiştir.¹³⁸

Günümüze gelindiğinde bazı ülkeler tamamen İslam’a uygun finansal sistemlere geçiş yapmışlardır. Bu ülkelerin başında İran, Sudan ve Pakistan’ı sayabiliriz. Bazı ülkeler ise mevcut konvansiyonel bankacılık sisteminin yanında İslami Bankacılık sistemlerinin de varlığı yolunu tercih etmiştir.

1.4.2. İslami Finansın Türkiye’deki Gelişimi

Türkiye’de İslami finansın gelişimi, faizsiz finansal hizmetlere olan talebin artması ve İslami finans kurumlarının kurulması konularında, 1980’li yıllardan itibaren ivme kazanmıştır. 1980 yıllarında Türkiye’de faizsiz bankacılık faaliyetlerine duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu doğrultuda ilk özel finans kurumları kurulmuştur. Faiz temelli geleneksel bankacılık sistemine alternatif olarak, faizsiz finansal hizmetler sunan İslami finansın Türkiye’deki ilk temelleri atılmıştır.¹³⁹

2000’li yıllarda, faizsiz finans kurumları "katılım bankası" adı ile kurumsal statüsü kazanmıştır. Aynı zamanda Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından denetimi gerçekleştirilmiştir. Bu yasal düzenlemeler ile katılım bankacılığının sağlam bir zeminde faaliyet göstererek büyümesine olanak sağlamıştır.¹⁴⁰

¹³⁷ Tekâfül, bireyin ileride karşılaşılabileceği herhangi bir zarara karşılık daha öncesinde alakalı kurum ile arasında anlaşılıp ortak bir fon oluşturmasıdır. Zararın ya da hasarın meydana gelmesi durumunda bu fon havuzundan karşılanması ile zarar telafi edilir. Mevcut sigortacılık işlemlerine alternatif olarak, faizsiz bir sistemle işlendiği söylenen bir tür sigorta yöntemidir. Yaygın kullanılan adıyla İslami sigortacılık dediğimiz bu yönteminin uygulama esasları İslam dininin emir ve yasaklarına dayanmaktadır. Bu sistemde amaç kâr elde etmek değil, bir riskin bir diğeri hesabına üstlenilmesi prensibi ile müşterek garantinin sağlanmasıdır. (Uzman Seyran Özcan, “Tekâfül (Katılım Sigortacılığı) Muhasebesi”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi* 6/2 (2014).

¹³⁸ Islamic Financial Services Board (IFSB), *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2023*, (Kuala Lumpur: IFSB, Ekim 2023), 8; Islamic Financial Services Board (IFSB), *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2025*, (Kuala Lumpur: IFSB, Haziran 2025), 5.

¹³⁹ Muhammet Fatih Canbaz, “Türkiye’de İslami Bankacılığın Düünden Bugüne Gelişimi”, *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 5/1 (30 Haziran 2022), 28-60.

¹⁴⁰ Meryem Acat ve Naim Hank, “Türkiye’deki Katılım Bankaları Açısından 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu’nun Değerlendirilmesi,” *Harran İlahiyat Dergisi* 50 (2023): 103–118.

Son yıllarda faizsiz finansal hizmetlere olan ilgi artarak İslami Finans araçlarının Pazar payı genişlemiştir. Bu da İslami finansal enstrümanlarına talebin ve güvenin arttığının bir göstergesidir.¹⁴¹ Aynı zamanda Türkiye, İslami finans alanında Malezya ve İngiltere gibi ülkelerle karşılaştırıldığında, kayda değer ilerlemeler izlenmiştir. Özellikle yasal düzenlemelere gidilmesi ve kurumsal yapıların güçlendirilmesi gibi konuların, Türkiye'nin İslami finans piyasasında daha etkin bir rol almasına katkı sağladığını söyleyebiliriz.¹⁴² Tüm bu ilerlemeler Türkiye'nin zamanla İslami finans sahasında daha etkin roller üstleneceğini göstermektedir.

¹⁴¹ Muhammet Fatih Canbaz, “Türkiye’de İslami Bankacılığın Dünden Bugüne Gelişimi”, *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 5/1 (30 Haziran 2022), 28-60.

¹⁴² Fatih Güçlü- Metin Kılıç, “İslami Finansin Türkiye, Abd, İngiltere Ve Malezya’da Gelişimi”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 17/3 (30 Eylül 2019), 271-293.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM'DA ZEKÂT OLGUSU VE FİNANSAL BOYUTU

2.1. İslam'da Zekâtın Kavramsal ve Hukuki Çerçevesi

2.1.1. Zekâtın Tanımı ve Kapsamı

Zekât, sözlük anlamı olarak "artma, arınma, temizlik, bereket ve övgü" gibi kavramları ifade etmektedir.¹⁴³ Terim anlamı ise Kur'an-ı Kerim'de belirlenen sınıflara dağıtılmak üzere, *nisap miktarına ulaşan malın üzerinden belirli bir oranın fakirlere ve diğer hak sahiplerine aktarılması* şeklinde ifade edilir.¹⁴⁴ İslam'ın beş temel esastan biri olarak kabul edilen zekât, bireysel ve toplumsal açıdan geniş bir etki alanına sahip olan mali bir ibadettir.¹⁴⁵

Bazı fıkıh alimleri bu ibadete "zekât" isminin verilmesini, malın artmasına ve temizlenmesine vesile olmasıyla ilişkilendirmiştir. Zekât, yalnızca maddi bir yükümlülük olmanın ötesinde, bireyin nefsinin arındırıcı, toplumsal dayanışmayı teşvik eden ve ekonomik dengeleri düzenleyen çok boyutlu bir sistemdir.¹⁴⁶ Zekât, Kur'an ve sünnette bazen sadaka anlamıyla kullanılmıştır.¹⁴⁷ Hicretin ikinci yılında farz

¹⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "زك" md.14/51-65; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, thk. Muhyiddin Abdülhamîd, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), "زك" md. 2/27; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "زك" md.; Cevherî, *es-Sihâh fi'l-Luğa*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990), "زك" md.; Ezherî, *Tehzîbü'l-Luğa*, thk. Muhammed Âsım el-Bekrî, (Kahire: Mektebetü'l-Hânî, 2001), "زك" md.; Şehmus Demir, "Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi," *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2007), 15.

¹⁴⁴ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i* 2/4; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/20-25; Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, haz. Hişâm Semîr el-Buhârî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 8/175-180.

¹⁴⁵ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i* 6/85-90; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 4/102-104.

¹⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 22/10.

¹⁴⁷ el-Müzzemmil 73/20.

kılınmıştır.¹⁴⁸ Fakirin hakkının gözetilmesi ve güvence altına alınması, toplumsal dayanışmanın sağlanması, gelir düzeyindeki farklılıkların dengelenmesi, her türlü bela ve sıkıntıdan korunması, maddi manevi arınmayı sağlaması gibi birçok maddeyi içinde barındıran mali bir düzendir.

Zekât, İslam iktisadi sisteminin temel taşlarından biri olup dini, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla çok yönlü işlevler üstlenmektedir. Bir yandan bireyin mal varlığını arındırmasını ve infak bilincini geliştirmesini sağlarken, diğer yandan fakirlerin ekonomik güvence altına alınmasını, gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesini ve toplumsal dayanışmanın güçlenmesini amaçlar. Bu yönüyle zekât, bir ibadet olmanın ötesinde, sosyal adaleti tesis eden ve ekonomik istikrarı destekleyen bir mekanizma olarak değerlendirilmelidir.

2.1.2. Zekâtın Temel İlkeleri ve Ekonomik Boyutu

Zekât, İslâm dininin ibadet ve mali yükümlülük boyutlarını birlikte bünyesinde barındıran nadir müesseselerden biridir. İbadet yönüyle Allah’a kulluğun bir tezahürü, mali yönüyle ise toplumsal dayanışma ve adaletin teminatı olarak değerlendirilir. Hicretin ikinci yılında farz kılınan zekât, Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir ibadet emri olarak değil, aynı zamanda belirli şartlara bağlı bir mali yükümlülük olarak da sistematik biçimde düzenlenmiştir. Vücup şartları, nisap ölçütleri, ödeme zamanları ve sarf edileceği alanlar açıkça ortaya konularak, bireysel servetin toplumsal refaha yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu yönüyle zekât, hem ekonomik döngünün sağlıklı işlemesine katkı sunan hem de sosyal yapının kırılgan kesimlerini koruma altına alan bütüncül bir sistem niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda Tevbe Suresinin 60. ayeti, zekâtın sarf yerlerini belirtmektedir:

Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah’ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Ali Muhammed Sallâbî, *Siyer’i Nebî*, çev. Mustafa Kasadar vd. (İstanbul: Ravza Yayınları, 2015), 695.

¹⁴⁹ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَإِنَّ السَّبِيلَ فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

Zekât, öncelikli olarak kulluğun bir gereği olarak ibadet amacıyla yerine getirilir. Bedeni bir ibadet olan ve gün içerisinde beş vakit farz kılınan namaz ile 27 kez geçmesi, zekâtın ibadet yönüne işaret eden güçlü delillerden biridir.¹⁵⁰

Zekât, her ne kadar iktisadi bir düzen olarak görülse de öncelikli olarak ibadet olarak kabul edilir. İslam'da ibadetler, yalnızca Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik olup kişinin dini sorumluluklarını yerine getirilmesinin gereği olan fiiler olarak kabul edilir. Hanefî hukukçularından Serahsî (ö. 483/1090), zekâta zekât isminin verilmesinin, ibadet yönüne delalet ettiğini belirtmiştir. Bu bağlamda zekâtın hem dünyada malın çoğalmasını sağladığını hem de günahlardan arındırarak ahirette sevaba vesile olduğunu ifade etmiştir.¹⁵¹

Zekât, tıpkı namaz gibi düzenli olarak yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. İslam toplumunun zekât aracılığıyla yardımlaşma, dayanışma ve adalet ilkeleri üzerine inşa edilen bir sistem kurmuş olması, İslam'ın ekonomik yönünü de şekillendiren bir unsurdur.

Zekât, ekonomik bir yükümlülük olmasının ötesinde, iktisadi dengenin sağlanması için bir araçtır.¹⁵² İslam ekonomisinin temel unsurlarından biri olarak zekât, yoksulluğun azaltılması, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi ve toplumsal denetimin sağlanması açısından kritik bir işlevi olduğunu söylenebilir. Zekât, bir yardım sistemi olmasının yanında aynı zamanda bir ekonomik denetim mekanizmasıdır. Zekât, toplumdaki refah seviyesini birey noktasında birbirine yakınlaştırmada önemli rol oynar. Fakir ve zengin arasındaki ekonomik uçurumun azaltılmasına ve buna bağlı oluşabilecek toplumsal çatışmaların ortadan kaldırılmasına katkı sağlar.

Zekâtın toplumsal refah üzerindeki etkisi, sosyal güvenlik açısından da oldukça büyüktür. Zekât, devletin sağladığı sosyal yardımlarla desteklenen bir sistem olmasa da toplumun ekonomik olarak en mağdur bireylerine yönelik doğrudan destek sağlar.

¹⁵⁰ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımaşkî, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, haz. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (Beyrut: Dâru Teybe, 1999), I/53.

¹⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 22/10-12.

¹⁵² Ahmet Fayeze Herş, Mahmut Samar & Meryem Yılmaz, "İslam İktisadında Bölüşüm Sisteminin Bir Aracı Olarak Zekâtın Rolü," *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (2020): 273-304.

Zekâtın bu yönü İslam'da sosyal adaletin ve yardımlaşmanın ön plana çıktığını gösterir. Zekât, yalnızca yoksullara yardım etmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumun ekonomik yapısını düzenlemeye yönelik bir aracı olduğu anlaşılmaktadır.

İslam'da zekâtın, bireysel bir sorumluluk olmakla beraber aynı zamanda toplumsal bir görev olduğu da görülür. Zekât, toplumdaki iktisadi eşitsizlikleri azaltmaya, fakirliğin önüne geçmeye ve insanlar arasında daha güçlü bağlar oluşmasına yardımcı olur. Zekât doğrudan yardım sağlamakla kalmaz aynı zamanda ekonomik canlanma ve sosyal güvenliğin güçlenmesine de katkıda bulunur. Ayrıca zekâtın verilme şekli, bireylerin mal ve servetleri üzerinde bir denetim sağlayarak tasarruf yapma ve harcama alışkanlıklarını da olumlu şekilde etkiler.

2.1.3. Zekâtın Kuramsal ve Normatif Temelleri

İslam hukukunda zekât, akıl baliğ ve ergen bir Müslümanın temel ihtiyaç ve borçları dışında kalan, nisaba ulaşan malının, her yıl belli bir miktarını, belli şartlar oluşunca vermesi ile gerçekleşen mali bir yükümlülüktür. Aynı zamanda zekâtın ekonomik ve sosyal temelleri, yalnızca dini bir yükümlülük olmanın ötesinde, toplumun tüm üyeleri için adalet, eşitlik ve dayanışma gibi kavramları hayata geçiren bir mekanizma olarak karşımıza çıkar. Bu mekanizmanın ekonomik, sosyal ve hukuki temellerini ayrı ayrı incelenebilir.

2.1.3.1 Ekonomik Temelleri

Zekâtın ekonomik temelleri, malın toplum içinde adil bir şekilde dağılmasını ve zengin ile fakir arasındaki gelir farkını azaltmayı hedefler. İslam ekonomisinin temel ilkelerinden biri, malın belirli bir miktarının paylaşılmasıdır.¹⁵³ Zekât, bu paylaşımın organize bir şekilde yapılmasını sağlar ve malın toplum içinde daha dengeli bir şekilde dolaşımını teşvik eder. Aynı zamanda zekâtın farziyetinin ekonomik temeli, malın sadece sahiplerine ait olmadığını, toplumun ihtiyaçlarına göre paylaşılması gerektiği düşüncesine dayanır.¹⁵⁴

¹⁵³ Salman Ahmed Shaikh, "Equitable Distribution of Income with Growth in an Islamic Economy", *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, Cilt 3, Sayı 3 (2017): 6-14.

¹⁵⁴ Muhammed Beşir Çalışkan, "Türkiye'de Zekâtın Kurumsallaşmasına Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım", *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2020): 57-71.

Bir diğerk önemli ekonomik temel, üretimin teşvikidir. Zekât sadece malın sahipleri üzerinden alınmakla kalmaz aynı zamanda toplumda daha geniş bir ekonomik faaliyeti teşvik eder. Fakirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi, onların üretkenliklerinin artırılmasına olanak sağlar ve böylece toplumda daha geniş bir ekonomik kalkınma sağlanabilir.¹⁵⁵ Ayrıca zekât, tasarruf ve yatırım arasındaki dengeyi sağlar, çünkü zenginlerin elde ettikleri malın bir kısmını paylaşmalarını zorunlu kılar. Bu, aşırı servet birikiminin engellenmesine yardımcı olur ve daha sürdürülebilir bir ekonomik denge oluşturur. Aynı zamanda zenginlerin bazı tüketimlerinden vazgeçmeleri ekonomik bir kaynak meydana getirir. Bu yolla fakire sermaye kaynağı sağlanması ekonomik kalkınmayı doğrudan olumlu yönde etkiler.¹⁵⁶

2.1.3.2. Sosyal Temelleri

Zekâtın sosyal zemini, İslâm toplumunun temelini oluşturan dayanışma, yardımlaşma ve adalet ilkelerine dayanmaktadır. Bu mali ibadet, yoksulların haklarını güvence altına alarak ekonomik dengesizliklerin giderilmesine katkı sunar. Böylece, toplumsal yapıda gelir dağılımından kaynaklanan eşitsizlikler azaltılırken, sosyal bütünleşme ve barışın tesisi yönünde önemli bir işlev üstlenmiş olur.¹⁵⁷ Bunun yanında zekâtın zenginlerden tahsil edilip fakirlere aktarılması hem zenginlerin israftan kaçınmaları hem toplumsal farklılıkların azalmasında etkilidir.¹⁵⁸ Zekâtın, varlıklı kesimlerden alınarak ihtiyaç sahibi bireylere aktarılması, yalnızca ekonomik bir denge unsuru değil aynı zamanda bireyler arası psikolojik ve sosyolojik yakınlaşmayı da teşvik eden bir sistemdir. Bu yönüyle zekât, muhtaç bireylerin toplumsal aidiyet duygusunu güçlendirirken, zenginleri de sorumluluk ve kanaatkârlık ilkeleriyle terbiye eder. Aynı zamanda zekât, bireyler arasında karşılıklı güven ortamı oluşturarak, sosyal huzurun ve düzenin tesisinde aktif bir rol oynar.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Monzer Kahf, “Zekâtın Makroekonomik Etkileri,” çev. Hakan Yılmaz, *İslam Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2004): 85–104.

¹⁵⁶ Ömer Yılmaz ve Veli Sırım, “Zekât-Sosyal Adalet İlişkisi,” *Sosyal Bilimler Metinleri* 1, no. 1 (2017), (Erişim 22 Mart 2025).

¹⁵⁷ Muhammad Asad, “The Social and Economic Role of Zakat,” *Islamic Social Welfare Quarterly* 30, no. 2 (1993): 28-31.

¹⁵⁸ Yılmaz ve Sırım, “Zekât-Sosyal Adalet İlişkisi,” (Erişim: 22 Mart 2025), 76-85.

¹⁵⁹ İsmail Yılmaz, Fakirlikle Mücadelede Zekât ve Negatif Gelir Vergisinin Rolü. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 /11, (Aralık 2019), 961-990.

Zekât, sadece maddi bir yardım değil, aynı zamanda moral ve psikolojik bir destek sunar. Fakirlerin ve muhtaçların toplumdan dışlanmadıklarını hissetmeleri, onlarda aidiyet duygusu oluşturur ve sosyal bütünleşmeyi destekler. Bu durum, toplumsal huzurun artmasına yardımcı olur. Ayrıca, zekâtın bir diğer sosyal faydası da toplumlardaki her bir kişinin diğerlerinin ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmalarını sağlamak, bireyler arası empati, yardımlaşma ve kardeşlik kültürünü pekiştirmektir.¹⁶⁰

2.1.3.3. Hukuki Temelleri

Zekât ekonomik imkânlarla sahip bireylerin servetlerinden belirli oranlarda alınmak üzere ihtiyaç sahiplerine verilmesi gereken malî bir yükümlülük olarak farz kılınmıştır. Bu itibarla zekât, sadaka gibi gönüllülüğe dayalı bir hayır faaliyeti değil yükümlülüğü bağlayıcı bir ibadettir. Dolayısıyla malî güce sahip olan bireylerin zekât vermekten kaçınması, bireysel tercih alanının dışında değerlendirilmiş ve İslam hukuk literatüründe idarî ve toplumsal açıdan ciddi bir yükümlülük ihlali olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda ekonomik boyutu ağır basan zekât müessesesinin¹⁶¹ hukuki temellerini şöylece sıralamak mümkündür:

- Hz. Peygamber (s.a.s), zekâtın toplanması ve dağıtım sürecini kurumsal bir yapıya kavuşturmak amacıyla bazı sahabeleri zekât memuru olarak görevlendirmiştir.¹⁶² Bu bağlamda Tevbe Suresi'nin 60. ayetinde belirtilen sınıflardan biri olarak zekât memurlarına zekâttan pay ayrılması da bu uygulamanın meşruiyet zeminini teşkil etmektedir. Nitekim Ukbe b. Âmir el-Cühenî zekâtla görevlendirilmiş ve bu konu ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir: *"Resulullah beni zekât memuru olarak gönderdi. Ben Allah Resulünden toplanan zekâttan yemek için izin istedim. O da bana izin verdi."*¹⁶³
- Hz. Ebû Bekir (r.a) döneminde, Hz. Peygamber (s.a.s) döneminde olduğu gibi zekât toplanmaya devam edilmiştir. Ancak bazı kabileler zekâtlarını vermek istememişlerdir. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir (r.a) ordu hazırlamış ve buna

¹⁶⁰ Fazlur Rahman, *Islamic Values and Social Harmony*, *Social Justice Review*, 18(1), 59-63 (2009).

¹⁶¹ Yusuf el-Karadâvî, *Fakirlik Problemi Karşısında İslam* (Ankara: Nur Yayınları, 1975), 109-111.

¹⁶² Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş 'as es-Sicistânî, es-Sünen, "Zekât," no:1638; İbn Mâce, *Sünen*, "Zekât", 1822.

¹⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2013), 4/305.

ashaptan bazı isimler karşı çıkmıştır. Hz. Ebû Bekir (r.a) karşı çıkanlara hitaben şöyle demiştir: “Allah’a yemin olsun ki, namaz ile zekâtı birbirinden ayıran kimselerle muhakkak savaşıyorum. Çünkü zekât malî bir haktır. Bunlar Allah’ın Resulüne verdikleri bir dişi oğlağı benden menederlerse, zekâtı menetmek suçundan dolayı onlarla muhakkak savaşıyorum.”¹⁶⁴

- Tevbe suresinin 103. ayetindeki “Onların mallarından zekât al.” ifadesi bir devlet başkanı olarak Hz. Peygamber’e (s.a.s) hitaben inmiştir. Bu durum zekâtın önemini ortaya koymakla birlikte hukuki koruma¹⁶⁵ altına aldığını da gösterir. Ayet şöyledir: “Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir.”¹⁶⁶

Tefsir literatüründe Tevbe Suresi’nin 103. ayetine ilişkin farklı yorumlar geliştirilmiştir. Bazı müfessirler, ayette geçen "sadaka" ifadesinin bağışlayıcılık temelli ve pişmanlık duygusuyla yapılan gönüllü malî katkılara işaret ettiğini savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, sadaka burada farz bir yükümlülüğün ziyade bireysel arınma talebinin bir yansımasıdır. Buna karşılık bazı âlimler, ilgili şahısların zaten zekâtla mükellef olduklarını, söz konusu ayetin ise daha önce ifa edilmemiş olan bu farzın kabul edilmesini emreden bir ilahî hitap olduğunu ileri sürmektedir. Fakihlerin çoğunluğunu temsil eden üçüncü yaklaşım ise ayeti bağlamdan bağımsız olarak değerlendirmekte; burada sadaka kelimesiyle doğrudan farz olan zekâtın kastedildiğini ve bu ayetin zekâtın kurumsal tahsiline dair genel bir hüküm içerdiğini belirtmektedir.¹⁶⁷

Zekâtın hükmü, zekât mükelleflerinde bulunması gereken şartlar, kimlere farz olduğu, hangi mallardan alınması gerektiği ve kimlere dağıtılacağı gibi konular da fıkıh literatüründe detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

¹⁶⁴ Ayşe Yavuz, *Hz. Peygamber’in Zekât Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahabiler*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 28.

¹⁶⁵ Mehmet Şeker, *İslam’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007).152; Hüseyin Certel, “Psiko-sosyal açıdan zekât”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (30 Haziran 1997).

¹⁶⁶ “خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ” (et-Tevbe 9/103).

¹⁶⁷ Kurtubî, *Ahkâmî'l-Kur’ân*, 8/175–165; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, 4/347-350; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 12/15-20.

- Zekâtın Kur'an'a dayalı temelleri, tek başına ve namaz ibadetiyle birlikte zikredilen ayetlerde açıkça ortaya konulmuştur:

Onların mallarından sadaka (zekât) al ki bununla kendilerini temizleyip arındırasın.¹⁶⁸

Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte rükû edin.¹⁶⁹
Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için, hayır olarak ne kadar bir şey gönderirseniz, Allah katında onu bulursunuz. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı görmekte ve bilmektedir.¹⁷⁰

Sizin veliniz ancak Allah, O'nun Resulü ve namaz kılan, zekât veren ve rükû eden müminlerdir.¹⁷¹

Bu ayetlerde zekât, sadece ekonomik bir aktarım değil, bireyin malî sorumluluğuyla birlikte manevî arınmasını ve toplumsal yapının adalet temelinde inşasını hedefleyen bir ibadet olarak sunulmaktadır. Namazla birlikte zikredilmesi, onun sadece bireysel değil, aynı zamanda kolektif sorumluluğa dayanan kurumsal bir ibadet olduğuna ve İslâm dininde temel bir farz olarak konumlandığına delalet eder.¹⁷²

Zekâtın sünnete dayalı temellerine gelince; Hz. Peygamber (s.a.v.), zekâtın ibadet boyutunu, nisap miktarını, mükellefiyetini ve ifa şeklini açıkça vurgulamıştır. Nitekim “İslam beş temel üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve hacca gitmek” buyurarak zekâtın İslam'ın rükünlerinden biri olduğunu belirtmiştir.¹⁷³ Ayrıca, “Yirmi miskal (yaklaşık 85 gram) altını olan kimsenin, üzerinden bir yıl geçince ondan yarım dinar (1/40) zekât vermesi gerekir”¹⁷⁴ hadisiyle zekâtın nisap miktarını açıklamıştır. Zekâtın toplumsal boyutuna işaret eden rivayetlerde ise, “Allah Teâlâ, zengin Müslümanlara mallarından zekâtı farz kıldı. Bu zekât, fakirlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüdedir. Fakirler, aç ve açık kalıyorsa, bu zenginlerin cimriliğindendir”¹⁷⁵ ifadesiyle, zekâtın sosyal adalet sağlamadaki rolü vurgulanmıştır. Yine Hz. Peygamber (s.a.v.), “Allah, onlara mallarından zekât almamı

¹⁶⁸ et-Tevbe 9/103.

¹⁶⁹ el-Bakara 2/43.

¹⁷⁰ el-Bakara 2/110.

¹⁷¹ el-Maide 5/55. (Bunların dışında daha birçok ayette zekât konusuna değinilir: el-Bakara, 2/43; 2/83; 2/110; en-Nisa 4/77; et-Tevbe 9/5, 9/11; el-Enbiya 21/73; el-Mü'minun 23/1-4.

¹⁷² Kurtubî, *Ahkâmî'l-Kur'an*, 8/175-180; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 12/15-25; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 2/4-10.

¹⁷³ Buhârî, “İmân”, 1; Müslim, “İmân”, 19.

¹⁷⁴ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5; İbn Mâce, “Zekât”, 6.

¹⁷⁵ Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Dâvûd et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 10, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1991) 10/195, no. 10249.

emretti. Bu, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere farz kılınan bir haktır”¹⁷⁶ buyurarak zekâtın ümmet içindeki dolaşımını açıklamıştır. Zekâtın ahlaki yönüne dair ise, “Kim malının zekâtını gönül hoşluğuyla verirse, bu onun günahlarına kefarettir olur. Kim zekâtı gönülsüzce verirse, o zekât yine alınır; ancak bu kişi günah yükü taşıyır”¹⁷⁷ hadisiyle, gönüllülük ve samimiyyetin önemine dikkat çekmiştir.

Zekâtın fikhî boyutu ise klasik eserlerde kapsamlı şekilde yer almıştır. İslam hukukçuları zekâtın farz oluşunu icmâ ile kabul etmişlerdir. Hanefî hukukçular zekâtın farz bir ibadet olup bu sorumluluğu yerine getirmeyenlerin haram işlediğini belirtmişlerdir.¹⁷⁸ Şâfiî ve bir kısım Hanbelî hukukçular ise bu sorumluluğu yerine getirmeyip reddedilmesini irtidat gerekçesi görmüşlerdir.¹⁷⁹

İslam hukukunda zekâtın kapsamını belirleyen temel unsur, hiç şüphesiz ‘mal’ kavramıdır. Klasik fıkıh kaynaklarında mal; insanların ilgisini çeken, faydalanılması mümkün olan ve meşru mülkiyete konu edilebilen varlıklar olarak tanımlanmıştır.¹⁸⁰ Bir nesnenin bu çerçevede mal sayılabilmesi için hem korumaya değer bir kıymet taşıması hem de İslam hukuku açısından meşru ve insanlar nezdinde rağbet gören bir faydaya sahip olması gerekir.

Fikhî literatürde mal kavramının yalnızca ekonomik değerle sınırlı kalmadığını, bunun yanında sosyal ve ahlaki boyutlar da içerdiğini ifade edilir. Mal; toplum tarafından değer atfedilen, sahiplik ilişkisinin kurulabildiği ve hukuki işlemlere konu olabildiği her türlü varlığı kapsar.¹⁸¹ Bu geniş çerçeve, zekâtın konusunu belirlemede büyük önem arz eder. Ancak fikhî anlamda ‘mal’ olarak nitelendirilen varlıklar, zekât yükümlülüğünün kapsamına girer. Bu tür malların zekâta tâbi olabilmesi için nisap miktarına ulaşmaları ve belirli bir sürenin, yani “havelânü’l havl”¹⁸² ilkesine göre bir

¹⁷⁶ Buhârî, “Zekât”, 1; Müslim, “Îmân”, 29.

¹⁷⁷ İbn Mâce, “Zekât”, 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/215.

¹⁷⁸ Kâsânî, *Bedâ’i ‘u’s-sanâ’i*, 2/4-6.

¹⁷⁹ Nevevî, *el-Mecmû’ şerhu’l-Muhezzeb*, (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1997), 5/335; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/123-130; İmam Muhammed b. Ahmed el- Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, (Beyrut: Dârü’l-Fikr, y.y.), 1/398.

¹⁸⁰ Serahsî, *Mebisûl*, 11/138.

¹⁸¹ Adnan Akalın, *İslam Hukukunda Hırsızlık Suçu: Çalınan Mal ile İlgili İhtilaflar*, (İstanbul: Hiper Yayınları, 2006), 43.

¹⁸² Havelânü’l-havl: İslam fikhında yıllanma anlamında bir zekât terimi olarak kullanılır. Yıllanma, nisap miktarı malın üzerinden bir tam yılın geçmesi demektir. Yılın başında ve sonunda da nisap miktarı

kameri yılın geçmesi gerekmektedir. Bu şartlar klasik fıkıh kaynaklarında ayrıntılı şekilde ele alınarak, zekâtın uygulanabilirliğine dair net çerçeveler çizilmiştir.¹⁸³

Zekât, İslam hukukunda hem bireysel hem de toplumsal yönleriyle ele alınan önemli bir ibadettir. Kur’ân ve sünnette kesin ifadelerle emredilmiş olup, İslam toplumunda sosyal adaletin tesisinde büyük bir role sahiptir. Klasik fıkıh literatürün de zekât uygulaması ile detaylı bir şekilde ele alınarak, ekonomik sistem içinde nasıl bir denge unsuru olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2. Zekâtın Tarihsel Süreçte Kurumsal Bir Finans Aracı Olarak Evrimi

2.2.1. Hz. Peygamber ve Dört Halife Döneminde Zekât Yönetimi

Kur’an-ı Kerim’de zekât kavramı ilk olarak Mekke’de inen ayetlerde karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁴ Ancak bu mutlak mânâda infak, yardımlaşma, müminlerin kardeşlerine yardım etmelerinden müteşekkil bir zekât idi.¹⁸⁵ Zekâtın daha çok ahlaki ve hissi altyapısının ve temellerinin atıldığı bir dönemdi. Kişilerin ihtiyarına bırakılan zekâtın Mekke döneminde tatbiki bir yönünün olduğunu da söyleyebiliriz.

Zekât, bilinen şekliyle hicretin ikinci yılında, Medine döneminde farz kılınmıştır. Bu dönemle birlikte zekât ibadeti sadece bireysel bir sorumluluk olmaktan çıkmış; miktarı, nisap sınırları, tahsil yöntemleri ve sarf alanları belirlenmiş kurumsal bir yapıya bürünmüştür. Medine’de devlet eliyle toplanan zekât gelirlerinin tahsili ve dağıtımı için özel görevliler (âmil) tayin edilmiş, bu memurlara görevlerinden dolayı zekât fonundan pay ayrılmıştır. Böylece zekât, toplumsal yapının önemli bir ekonomik ve sosyal kurumu olarak organize edilmiştir.¹⁸⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde zekât tahsilatı ve sarfi titizlikle yürütülmüş, gelirlerin kaydı tutulmuş ve bu kaynakların bölgesel ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılması sağlanmıştır. Toplanan zekât gelirleri,

mala sahip olmak aynı anlamdadır. Netice olarak da malı nisaba ulaşmış olan kimsenin, zenginliğinin üzerinden bir yıl geçmesini ifade eder. Zekâtın farz olmasının şartlarından birini "yıllanma" dediğimiz havelânü'l-havl oluşturmaktadır. (Serahsî, *el-Mebsût*, 11/138; Nevevî, *el-Mecmû’* 5/335; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/125). Zekâtın farz olma şartlarından olan havelânü'l-havl delili hadis, İslâm hukukçularının icmâdır. Hadiste şöyle buyrulmaktadır: “Üzerinden bir yıl geçmedikçe hiçbir mala zekât yoktur” (İbn Mâce, “Zekât”, 5; ez-Zeylaî).

¹⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/125; Nevevî, *el-Mecmû’*, 5/335.

¹⁸⁴ el-Müzzemmil 73/20.

¹⁸⁵ Ünal Kılıç, “Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması,” *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı (7-9 Mayıs 2016, İstanbul)*, ed. İsmail Kurt ve Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 45–64.

¹⁸⁶ Yavuz, Hz. Peygamber’in Zekât Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahabeler, 58.

çoğunlukla toplandığı bölgedeki yoksul halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yerinde dağıtılmış; böylece İslam toplumunda sosyal adaletin sağlanmasına ve gelir dağılımındaki dengesizliklerin azaltılmasına katkı sunulmuştur.¹⁸⁷ Zekât, Kur'an'da belirlenen sekiz sınıfa göre tahsis edilmiş, böylece hem mali disiplin hem de toplumsal fayda esas alınarak uygulanmıştır. Medine dönemindeki bu uygulamalar, zekâtın yalnızca bireysel bir ibadet değil, aynı zamanda merkezi yönetim tarafından yürütülen kamusal bir mali kurum haline geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.¹⁸⁸

Toplumdaki gelir farklılıklarının giderilmesi, zekâtın zenginden alınıp aynı bölgedeki fakirlere aktarılması esasına dayanan bir denge sistemi üzerine kurulmuştur.¹⁸⁹ Zekât, kurumsal kimliği ve finansal işlevinin aktif biçimde uygulanmasıyla asr-ı saadet döneminde güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Zekât, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde yalnızca bireysel bir ibadet veya ahlâkî bir dayanışma biçimi olmaktan çıkarak, devlet eliyle toplanan ve belirli ilkelere göre dağıtılan kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Medine döneminde toplumsal dayanışmanın hukuki temellere oturtulmasıyla birlikte zekât, kamu otoritesi tarafından organize edilen sistematik bir mali yükümlülük hâline gelmiştir. Bu dönemde zekât, yalnızca gönüllülük esasına dayalı bir infak biçimi değil, mükellefiyet çerçevesine oturtulmuş bir kamu geliri türü olarak uygulanmıştır. Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde de bu kurumsal yapı muhafaza edilerek zekâtın devlet eliyle toplanmasına devam edilmiştir. Nitekim Hz. Ebû Bekir, zekât vermeyi reddeden gruplara karşı savaş açarak

¹⁸⁷ Mehmet Erkal, "Âmil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 1991), 58-59.

¹⁸⁸ Hayrettin Karaman, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014), 3/3/24.

¹⁸⁹ Şâfiî mezhebine göre, zekâtın başka bir bölgeye nakledilmesi, ancak verildiği belde hak sahibi kimse bulunmaması durumunda mümkündür. İmam Şâfiî, bu konuda açık bir sınır çizmiş ve zekâtın yerel yoksullara ait bir hak olduğunu vurgulamıştır. Benzer şekilde, Mâlikî mezhebi de zekâtın bulunduğu şehirde dağıtılmasını esas almış; bu bölgenin dışına çıkarılmasını ise kural olarak caiz görmemiştir. Onlara göre, zekât gelirleri, ait oldukları yerin sosyal ihtiyacını karşılamalıdır. Hanbelî mezhebinde de benzer bir yaklaşım söz konusudur. Bu mezhebe göre de zekâtın bulunduğu yerin fakirlerine verilmesi önceliklidir; çünkü zekâtın amacı, bulunduğu toplumda sosyal adaleti ve dayanışmayı temin etmektir. Buna karşılık Hanefî mezhebi, zekâtın yerel ihtiyaç sahiplerine verilmesini öncelikli kabul etmekle birlikte, bazı gerekçelerle başka bir bölgeye naklini de caiz görmüştür. Örneğin, başka bölgelerdeki akrabalara, daha yoksul kimselere veya ilim ehline verilmesi gibi durumlarda zekâtın nakledilmesine izin verilmiştir. Bu yaklaşım, Hanefî mezhebinin toplumsal gerçekliği ve ihtiyaç dengesini gözetken daha esnek yapısını yansıtmaktadır. (Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Umm*, (Beyrut: Dârü'l-Ma'rifa, ts.), 87; İbn Rüşt, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/260; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/307-308; Serahsî, *el-Mebsût*, 22/10.)

bu uygulamanın dinî ve siyasî boyutunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu tavır, zekâtın sadece bireylerin vicdanına bırakılan bir ibadet değil, aynı zamanda kamu düzeninin bir parçası olarak değerlendirildiğini göstermektedir.¹⁹⁰ Söz konusu dönemde İslam devletinin temel gelir kaynakları arasında zekât, ganimet, cizye, haraç ve öşür gibi kalemler bulunmaktaydı.¹⁹¹ Bu kaynaklar içerisinde zekât hem sosyal adaletin temini hem de kamu hizmetlerinin finansmanı açısından merkezi bir rol oynamıştır. Zekât, öncelikle yerel mükelleflerden toplanır, ardından Kur'an-ı Kerim'in Tevbe suresi 60. âyetinde belirtilen sekiz sınıfa tahsis edilmek üzere dağıtılırdı.¹⁹² Öncelik, toplanan zekâtın yerel ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasına verilmekte; ihtiyaç fazlası ise merkezi hazineye, yani beytül-mâl transfer edilmekteydi.¹⁹³ Beytül-mâl, bu dönemde sadece zekât gelirlerini değil, aynı zamanda diğer vergi ve ganimet gelirlerini de toplayarak devletin genel harcamalarını karşılayan mali bir merkez işlevi görmüştür. Zekât gelirlerinin bir kısmı askerî harcamalarda da kullanılmıştır. Zira "fi sebîlillâh" (Allah yolunda olanlar) ifadesi, klasik fıkıh literatüründe çoğunlukla cihat eden askerleri ve savunma faaliyetlerini de içine alacak şekilde yorumlanmıştır. Bu bağlamda, zekât gelirlerinin orduyu güçlendirme amacıyla tahsis edilmesi, dönemin uygulamalarıyla da örtüşmektedir.

Hiz. Ömer (r.a.) dönemi ile İslam ekonomisi ayrı bir hüviyet kazanmış; cizye ve ganimet gelirlerinin yanı sıra zekât da sistemli bir şekilde toplanarak beytülmal aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. Bu dönem, birçok iktisadi yenilik ve gelişmenin yaşandığı bir süreç olmasının yanında, zekâtın toplanma ve dağıtım mekanizmasıyla toplumsal finansman aracı olarak işlediği en belirgin dönem olarak görülmektedir. Hiz. Ömer'in (r.a.) toplumunda ihtiyaç sahiplerinin zekâta bağımlılığını kaldıracak, zekât verildiğinde kişiyi toplumda alım gücüne sahip ve aktif üretim alanı oluşturacak bir sistemle hareket etmiştir.¹⁹⁴ Zekâtı sürekli aynı haneye her yıl aktarmak yerine o hanenin zekâta olan ihtiyacını kaldıracak bir sistem geliştirmiştir.

¹⁹⁰ Ebû Yûsuf, Muhammed bin el-Hasen. *el-Harac*. (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.) 1/ 20–30.

¹⁹¹ Cengiz Kallek, "Zekâtın Müesseseseleşme Süreci: Hiz. Peygamber ve Raşid Halifeler Dönemi", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât: Tartışmalı İlmi Toplantı*, (2008), 209.

¹⁹² Muhammed Ebu Zehra, *Son Peygamber Hiz. Muhammed* (İstanbul: Kitapevi, 1993), 367.

¹⁹³ Kurt- Tüz, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, 17.

¹⁹⁴ Yusuf el-Karadavi, *Ekonomik Sorunların Çözümünde Zekâtın Rolü*, çev. Yunus Araz (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2017), 43.

H.z. Ömer'in (r.a.) şöyle dediği rivayet edilir: “*Verdiğiniz zaman zenginleştiriniz.*”¹⁹⁵ Bu yaklaşımı, zekât ile muhtaç olmaktan kurtarıp ekonomik hareketliliğe, üretime ve alım gücüne endeksli bir tercih yaptığı görülmektedir. Bu konudaki ölçüsü zekât memurlarına verdiği talimatlardan anlaşılmaktadır.

H.z. Ömer'in: “*Yılın kendisine yüz koyun bıraktığı kimseye zekâtтан hisse verin. Yılın kendisine iki yüz koyun bıraktığı kimseye zekât vermeyin.*”¹⁹⁶ dediği rivayet edilir.¹⁹⁷ Meşhur kıtlık yıllarına denk gelen bu talimatı gösteriyor ki, hayvanın bakımı, otlatılması ve diğer giderleri göz önünde alındığında normal şartlarda sene sonunda verim alınacak bir rakam, kıtlık yılı nedeniyle farklılık göstermektedir. Yani şartlar ve rakamlar değişse de rivayetten de anlaşıldığı gibi kişiye finans olarak zekâtın teminatı, onun ihtiyaç sahibi olmaktan kurtarılmasıdır.

Genel olarak H.z. Ömer (r.a.) dönemi devlet yönetiminin teşkilatlanması neticesinde zekâtın güçlü bir devlet yapısı olarak yürütüldüğü ve halka güçlü finansman sağlandığı bir dönem olmuştur.

H.z. Osman (r.a.) döneminde zekât devlet eliyle uygulanmaya devam etmiştir. Ancak bu sınırlandırılmış ve gizli malların zekâtı kişilerin inisiyatifine bırakılmıştır. Çünkü İslam devletinin sınırları çok genişlemesi sebebiyle malların tespiti ve zekâtın kontrolünün sağlanmasında zorluklar yaşanmıştır.¹⁹⁸

H.z. Ali (r.a.) dönemi fitne ve iç karışıklıkların arttığı bir dönem olması hasebiyle zekât kurumsal kimliğini korusa da önceki dönemlerden farklı olan uygulamalar olduğuna dair kaynaklara rastlanmaktadır.¹⁹⁹ H.z. Ebû Bekir, diğer halifelerden farklı olarak, H.z. Peygamber (s.a.s.)'in uyguladığı gibi zekâtı bekletmeden tamamını ihtiyaç

¹⁹⁵ Ebu Ubeyd, *Kitabü'l-Emval*, 1/320.

¹⁹⁶ İbn Kesir, İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 6/38-40.

¹⁹⁷ Bu rivayet, kıtlık yıllarında alınan özel tedbirleri ve zekâtın ruhuna uygun şekilde esnek uygulanabileceğini göstermektedir. Koyunların sayısı burada sembolik değil, ekonomik bağlamla doğrudan ilgilidir.

¹⁹⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/40-50.

¹⁹⁹ Soner Duman, “H.z. Peygamber (s. a.v.) ve Hulefâ-yi Râşidîn Dönemlerinde Zekât”, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 4/1 (31 Mart 2018), 57-78. Yusuf Suiçmez, “H.z. Muhammed Dönemi Vergi Nitelikli Mali Uygulamalarının Vergi Hukukunun Genel İlkeleri Açısından Değerlendirmesi”, *Journal of The Near East University Islamic Research Center* 10/1 (30 Haziran 2024), 285-321.

sahiplerine derhâl dağıtmıştır.²⁰⁰

2.2.2. Hulefâ-yi Râşidîn Sonrası Zekâtın Kurumsal Yapılanması

Dört halife sonrası zekâtın uygulanma alanı kapsamlı çalışmayı gerektiren bir başlıktır. Bu nedenle çalışmamızda yer alan bu başlığı sadece Emevîler ve Abbasiler dönemlerine kısmen değinerek kayıtlandırılacaktır.

Zekât Emevîler döneminde, hulefâ-yi râşidîn²⁰¹ döneminde olduğu gibi devlet eliyle yürütülen bir kurum olarak Kur'an'da belirtilen zümrelerin finans ihtiyacını sağlamıştır. Tabii ki genişleyen sınırlar, gelişen yeni ticaret alanları ile zekâtın kontrollü olarak yürütülmesi için iç prensipler geliştirilmiştir.²⁰² Ancak temel uygulama olarak âmillerin²⁰³ görevlendirilmesi, zekâtın beytülmalde toplanması ve ayette belirtilen zümrelere dağıtılması noktasında işleyişi devam etmiştir.²⁰⁴

Emevîler döneminde devam eden bir husus da toplanan zekâtın öncelikle bölge halkına dağıtılmasıdır. Bir kısmı da devlet idaresine sevk edilerek beytülmal gelirlerine zekât olarak ayrı bir kalem ile aktarılmıştır.²⁰⁵

Emevî döneminin önemli idari şahsiyetlerinden biri olarak Ömer b. Abdülaziz söylenebilir. Kısa süre tahtta kalmasına rağmen İslam devletinin iktisadi gücünü çok iyi bir konuma taşımıştır. Zekâtın finansman yönüyle, Hz. Ömer (r.a.) döneminde

²⁰⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6/25-35; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.), 1/196.

²⁰¹ Hulefâ-yi Râşidîn İslâm tarihinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra Hz. Ebû Emevî döneminin önemli idari şahsiyetlerinden biri olarak Ömer b. Abdülaziz söylenebilir. Kısa süre tahtta kalmasına rağmen İslam devletinin iktisadi gücünü çok iyi bir konuma taşımıştır. Zekâtın finansman yönüyle, Hz. Ömer (r.a.) döneminde olduğu gibi uygulandığı bir dönem olmuştur. Devlet yapısında ortaya koyduğu sistematik yaklaşımla refah seviyesini oldukça yükseltmiştir.²⁰¹ Emevî döneminin önemli idari şahsiyetlerinden biri olarak Ömer b. Abdülaziz söylenebilir. Kısa süre tahtta kalmasına rağmen İslam devletinin iktisadi gücünü çok iyi bir konuma taşımıştır. Zekâtın finansman yönüyle, Hz. Ömer (r.a.) döneminde olduğu gibi uygulandığı bir dönem olmuştur. Devlet yapısında ortaya koyduğu sistematik yaklaşımla refah seviyesini oldukça yükseltmiştir.²⁰¹ Bekir'e biat edilmesiyle başlayan, daha sonra Hz. Ömer ve Osman'ın hilâfetleriyle sürüp Hz. Ali ile sona eren döneme denir.

²⁰² Âdem Apak, "Emevî ve Abbasiler Döneminde Zekât Uygulamaları", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, (Aralık 2017), 303-322.

²⁰³ Âmil (عامل), Arapça'da "iş yapan, uygulayan" anlamına gelir. Klasik fıkıh terimi olarak ise zekât toplama ve dağıtımıyla görevli memur veya kamu görevlisi demektir. Bu kimseler, bizzat zekâtla yükümlü olmasalar bile zekât mallarından pay alabilecek sekiz sınıftan biri olarak kabul edilirler (Tevbe 9/60). Âmil, devlet otoritesi tarafından tayin edilir ve görevi bitene kadar zekât idaresini üstlenir. (İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 4/12-14; Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 1/196; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "a-m-l" md., 11/462-463).

²⁰⁴ Hamidullah, Muhammed. *İslam'da Devlet İdaresi*. Çev. Ethem Ruhi Yüce (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015). 60-61.

²⁰⁵ Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, 55-56.

olduğu gibi uygulandığı bir dönem olmuştur. Devlet yapısında ortaya koyduğu sistematik yaklaşımla refah seviyesini oldukça yükseltmiştir. İktisadi alana birçok uygulama kazandırmıştır. Bu noktada ortaya koyduğu yaklaşımlardan bazıları şöyledir:

Hapishanedeki mahkûmları miskin kategorisinde değerlendirip zekât gelirlerinden yetecek kadar maaş vermesi, sütten yeni kesilen çocuklara maaş temin etmesi, borçlu olanlara kolaylık sağlamak amacıyla yardım etmesi bu dönemde ortaya konulan önemli uygulamalardandır.²⁰⁶ Görüldüğü üzere Ömer b. Abdülaziz devlet yönetimi olarak halkı hangi konum ve statüde olursa olsun, ihtiyaç söz konusu olmuş ise, o ihtiyacı finanse etmiştir. Aynı zamanda *sehmü'l-gârimîn* olarak adlandırılan borçlulara yardım fonunu oluşturmuştur. Borçlu ölen kimsenin, eğer geride borcunu kapatacak bir geliri kalmamışsa, bunun da ödenmesi için finans sağlamıştır. Yine maddi imkânsızlık nedeniyle hacca gidemeyenlere ve evlenemeyenlere yardım edilmesi talimatını vermiştir. Yolcular için tesisler inşa ederek bir gecelik konaklama, yeme ve içme ihtiyaçlarının da ücretsiz karşılanmasını sağlamıştır. Malları telef olmuş, maddi zarara uğrayan çiftçilerin ve tüccarın uğramış oldukları zararın telafisini yine bütçeden karşılayarak temin etmiştir.²⁰⁷

Ömer b. Abdülaziz, devletin önemli gelir kaynağı olan zekâtın hakkının verilmesi için hassasiyet göstermiştir. Zekâtın toplandığı yerde dağıtılmasını önceleyerek sosyal adaletin temini için önemli adımlar atmıştır. Netice olarak bu yıl zekât verilen bazı kimselerin bir sonraki yıl zekât verenler arasında olmalarının gözlemlenmesi bu dönemde yaşanmış önemli iktisadi gelişmelerdir.²⁰⁸

Abbâsiler döneminde beytûlmal teşkilâtının en gelişmiş düzeye çıktığı görülmektedir. Bu teşkilatın önemli kaynaklarından biri olan zekât, bu dönemde kurumsal yönü ile uygulanmaya devam etmiştir. Abbâsiler döneminin zekât uygulamaları konusundaki genel prensiplerden bahsedecek olursak, zekâtın

²⁰⁶ Ethem Erkoç, “Beşinci Raşid Halife: Ömer b. Abdülaziz (12)”, *Çorum Hakimiyet*, 18 Haziran 2024, (Erişim: 11 Temmuz 2025).

²⁰⁷ Soner Akpınar – Şefaettin Severcan, “Ömer B. Abdülaziz’in Muhalefete Karşı İzlediği Siyaset Ahlakı”, *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 19 (Haziran 2024): 105–138.

²⁰⁸ Muhammad Ghossan Nazhif Dhiya’elhaq – Muhammad Alfreda Daib İnsan Labib, “Umar bin Abdul Aziz’s Ijtihad on Zakat Management,” *Al-Ahkam: Jurnal Ilmu Syari’ah dan Hukum* 8/1 (2023): 43-47.

uygulanmasında halifenin takdir ve tercih yetkisi ön planda görülmektedir. Kamu yararı ve sosyal adaletin temini için bu yetkiler kanun hükmünde kullanılmıştır. Bu eğilim Emevîlerin son dönemlerde ihlal ettikleri bazı prensiplerin tekrar inşa edilmesi olarak değerlendirilebilir.²⁰⁹ Kamu yararının öncelikli olduğuna binaen Abbâsîler döneminde altın ve gümüş kişilerin ihtiyarına bırakılırken diğer malların devlet eline verilmesi şart konulmuştur.

Zekâtın finanse edilmesi noktasında *herkese ihtiyacı kadar vermek* ilkesi benimsenmiş ve bu ölçü alınarak dağılım sağlanmıştır. Bu bağlamda tek kişiye sınırlı verilmesi veya ayetin belirttiği sekiz sınıf insana paylaştırılarak verilmesine karşı çıkan uygulamalar geliştirilmiştir. Kişiyi muhtaç olmaktan çıkarmak hedeflenmiştir. Bu noktada asgari hayat standardı olarak barınak, giyecek ve hizmetçiye ilaveten kırk dirhemi veya buna denk değerde mal varlığı bulunan bir kimse zekât sorumlusu olarak görülmemiştir.²¹⁰ Yine bu dönem zekâtın da işlendiği iktisat kitabı niteliğindeki *Kitâbü'l-harâc* 'ın kaleme alındığı bir dönemdir.

Abbâsîler dönemi, ferdi haklar ile kamu yararına olan haklar çatıştığında kamu haklarının öncelikli olduğunu savunan meşhur Hanefi hukukçusu İmam Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) yaşadığı bir dönemdir. İmam Ebû Yûsuf görüşü ile zekâtın toplanması ve finanse edilerek dağıtımı konusundaki tasarrufu devlete bırakmıştır. Ayrıca ayette zikredilmiş olan zekâtın sarf edileceği kalemlerden biri olan *yolda kalmışlar/ibnû's-sebil* kavramını yolların yapımı ve onarımı geniş bir anlamda yorumlamış olması da dikkat çekici bir görüştür.

2.2.3. Modern Dönemde Zekâtın Kurumsal Yapılanması

Tarih boyunca zekât, her ne kadar bireysel bir sorumluluk olarak uygulansa da erken dönem İslam tarihinde devlet eliyle organize edilmiş ve toplumsal refahın sağlanmasında temel bir finansal araç olarak kullanılmıştır. Osmanlı döneminde ise doğrudan devlet denetiminde uygulanmasa da vakıflar ve medrese gibi özel kurumlar aracılığıyla toplanmış ve dağıtılmıştır.²¹¹ 20. yüzyılın ortalarına geldiğimizde ise

²⁰⁹ Veysel Öz, "İslam Tarihinin İlk Dönemlerinde Zekât Müessesesi," *Orta Çağ Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Aralık 2022): 241–253.

²¹⁰ Nejat Göyünç, *İslam Vergi Hukuku ve Kamu Maliyesi*, İstanbul: Marmara Ün. Yayınları, 2002, 73-75.

²¹¹ Öz, "İslam Tarihinin İlk Dönemlerinde Zekât Müessesesi," 244.

birçok Müslüman ülkede zekât yönetimi merkezi hükümetlerin kontrolünde olmuştur. Aynı zamanda resmi zekât fonları oluşturulmuştur. Bu süreçte Malezya, Suudi Arabistan ve Pakistan gibi ülkelerde zekât müessesesi devlet yönetiminde kurumsal bir çerçevede yürütülmüştür. Ayrıca İslam’a özel bu müessese modern finansal yapılarla da entegre edilmiştir.²¹²

Türkiye’de zekât doğrudan devlet tarafından toplanmamaktadır. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı gibi kurumlar zekât gelirlerinin dağıtımında aktif roller üstlenmektedir.²¹³ Ayrıca ülkemizde aracı rol üstlenme daha çok sivil toplum kuruluşları tarafından yapılarak zekât fonlarının ihtiyaç sahiplerine ulaşması sağlanmaktadır. Malezya ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde ise zekât, devlet denetiminde özel firmalar tarafından uygulanmakta ve toplanıp dağıtılmaktadır.

Türkiye’de birçok kuruluşun online bağış sistemleriyle zekât toplamakta ve blockchain tabanlı zekât dağıtım mekanizmaları üzerine çalışmalar yapmaktadır.²¹⁴ Bu uygulamalar zekât dağıtımı yapan kuruluşların düzenli raporlama ve denetim mekanizmaları oluşturma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Çünkü dijitalleşme süreçleri bazı riskleri beraberinde getirmiştir. Siber güvenlik riskleri ve donanım eksikliği sorun teşkil edebilmektedir.²¹⁵

Modern dönemde zekât kurumları, geleneksel uygulanan sistemlere nazaran daha organize ve sistematik bir yapıya dönüşmüştür. Sivil toplum kuruluşları ve dijital platformlar zekâtı etkin hale getirmek için önemli araçlar haline gelmiştir. Ancak şeffaflık, dijitalleşme ve uluslararası hukuki çerçeve gibi konular günümüz şartlarında henüz yeterli olmayıp geliştirilmesi gereken unsurlardır.

²¹² Suhaili Sarif, Nor Aini Ali ve Nor Azzah Kamri, “The Advancement of Zakat Institution in Malaysian Post Islamic Revivalism Era,” *Journal of Al-Tamaddun* 15/2 (2020): 71–79; Nur Zehan Khairi, Abd Halim Mohd Noor ve Nor Azizah Mohammad Amio, “Integrating zakat institutions into the mainstream economy: evidence from Malaysia,” ICIBACC 2014 bildirisi, 61; Abdalrahman Mıgdad, “Managing Zakat Through Institutions: Case of Malaysia,” *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 5/3 (2019): 28–44.

²¹³ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Zekât Hizmetleri Daire Başkanlığı,” *Diyanet Resmi Web Sitesi*, 2022, (Erişim 12 Temmuz 2025).

²¹⁴ Kâmil Yılmaz, *Dijitalleşen Zekât: Online Bağış Platformları ve Blockchain Teknolojisi* (Ankara: Türkiye Finans Dergisi, 2021), 112-129.

²¹⁵ Muhammed Beşir Çalışkan, “Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşmasına Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2020): 57-71.

Finansman mekanizmaları açısından zekât, ihtiyaç sahiplerine tüketim veya gelir üretimi amacıyla verilebilir. Ancak geleneksel şekilde verdiğimiz zekât uzun vadeli iyileştirmeler ve ekonomik refah açısından sınırlı etkiye sahiptir.²¹⁶ Hz. Ömer' in (r.a) zekât anlayışı ekonomik iyileştirmeye uzun vadede çözüm getirecek uygulamalardır. Bir örnek ile destekleyecek olursak, maddi zorluk çeken ve kendi durumunu şikâyet eden adama zekâttan üç deve vermiştir. Devenin o dönemin en kıymetli varlıklarından biri olduğunu düşünürsek, bu uygulama temel ihtiyaçları gidermek değil kişiye finansman sağlayarak muhtaç halden kurtarıp kendine yetebilme politikasıdır.²¹⁷

Sermaye ve finansman sağlayamayan yoksullar, sınırlı yapılan nakit yardımları genel olarak acil ihtiyaçları için kullanmaktadır. Ancak üretime dönük finansman olarak verilecek zekât, gelir kazanma kapasitelerini arttırmak için etkili bir yoldur.²¹⁸

2.3. Günümüz Ekonomisinde Finansman Kaynağı Olarak Zekâtın Rolü

Zekât, her ne kadar dinî bir vecibe ve malî bir ibadet olarak tanımlansa da, barındırdığı çok boyutlu işlevleriyle yalnızca ibadet çerçevesinde değerlendirilmekten öte, toplumsal hayatın pek çok alanına etki eden çok yönlü bir müessesedir. Zekâtın dinî, ahlâkî, içtimaî, hukukî ve özellikle iktisadî boyutları onun sadece bireysel arınma aracı değil aynı zamanda sistematik bir toplumsal dönüşüm ve ekonomik denge unsuru olduğunu ortaya koymaktadır.

Zekâtın sarf yerlerinden olan *yolda kalmış kimseler*, bulunduğu ortam itibarıyla malî imkânlara ulaşamayan bireyleri ifade eder.²¹⁹ Bu kişiler, gerçekte zengin olsalar bile anlık mağduriyetleri nedeniyle “zekât alabilecek fakir” statüsüne dâhil edilmişlerdir. Bu örnek, zekâtın sadece gelir düzeyine değil bireyin içinde bulunduğu reel ekonomik duruma göre değerlendirilmesini ve acil finansal desteğe dönüşebileceğini gösterir. Dolayısıyla zekât yalnızca yoksullara yardım etmekle kalmaz aynı zamanda sosyal refahı ve ekonomik akışı doğrudan etkileyen bir finans kaynağı işlevi de üstlenir.²²⁰

²¹⁶ Qazi Masood Ahmad vd., *İslam İktisadında Sosyal Adalet*, çev. Zeynep Özbek- Firdevs Bulut (İstanbul: İktisat Yayınları, 2017), 122.

²¹⁷ Karadâvi, *Ekonomik Sorunların Çözümünde Zekâtın Rolü*, 43.

²¹⁸ Masood Ahmed, *İslam İktisadında Sosyal Adalet*, 122.

²¹⁹ et-Tevbe 9/60.

²²⁰ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/45-47.

Günümüz ekonomik yapısında faizli sistemlerin doğurduğu yapısal sorunlar, borç sarmalı, gelir uçurumu, ekonomik durağanlık , toplumların alternatif finansman modellerine olan ihtiyacını artırmıştır. Bu bağlamda, İslami ilkelere bağlı birey ve kurumlar için faizsiz finansman arayışı, hem bireysel hem kurumsal düzeyde önem kazanmıştır. Zekâtın bu doğrultuda bir finansman aracı olarak değerlendirilmesi, ekonomik sistemde kaynakların daha adil ve etkin dolaşımına katkı sağlayabilecek niteliktedir.

Nitekim Kur'an'da yer alan şu ayet, zekât ile faizi karşılaştıran ve her iki yapının sonuçlarını vurgulayan önemli bir delildir: *“İnsanların mallarında artış olsun diye faizle verdiğiniz herhangi bir şey Allah katında artmaz; ama Allah'ın rızasını dileyerek verdiğiniz zekât işte (mânevî ve reel kârlarını) kat kat artıranlar onu verenlerdir.”*²²¹ Bu ayet, faizin görünürde bir getiri sağladığını ancak iktisadî ve sosyal yapıyı bozan, üretkenliği sekteye uğratan ve toplumun fakir kesimlerini borç sarmalına iten bir sistem olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Zekât ise doğrudan karşılıksız bir aktarım olmasına rağmen, ekonomik döngüde canlanma, alım gücünün yükseltilmesi, üretimin teşviki ve toplumsal verimliliğin artırılması gibi pek çok pozitif etkiyi beraberinde getirir. Fakire verilen zekât, sadece bireyin hayat kalitesini yükseltmekle kalmaz, aynı zamanda piyasada tüketim ve üretimi tetikleyerek, mikro ve makro düzeyde ekonomik canlılığı teşvik eder.²²²

2.3.1. Zekâtın Finansal Bir Araç Olarak Benimsenmesini Gerektiren Unsurlar

Günümüz ekonomik sistemleri, toplumsal ihtiyaçlara çözüm sunmaktan ziyade, çoğu zaman mevcut problemleri derinleştiren yapısal yetersizlikler sergilemektedir. Giderek sıklaşan küresel ekonomik krizler, gelir dağılımındaki adaletsizlik, yoksulluk ve işsizlik gibi kronik sorunların artışı yalnızca klasik iktisadi modellerin sınırlarını değil aynı zamanda yeni bir paradigma arayışının da gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu noktada, İslam iktisadının temel esasları ve özellikle zekât müessesesi, hem teorik hem de pratik düzlemde önemli bir çözüm potansiyeli barındırmaktadır.

²²¹ er-Rûm 30/39.

²²² Çalışkan, “Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşmasına Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım”, 63.

Zekâtın günümüz ekonomik sistemlerinde alternatif bir finansal araç olarak değerlendirilmesi, onun telafi edici ve tamamlayıcı yönünü daha görünür kılmaktadır. Özellikle yoksulluğun yoğun yaşandığı İslam ülkelerinde, zekâtın sistematik ve kurumsal bir çerçevede uygulanması durumunda, mikro düzeyde bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanması; makro düzeyde ise gelir dağılımında denge ve sosyal refah artışı sağlanabilecektir. Bu potansiyel, zekât kurumunun yalnızca teorik bir ideal olarak değil, pratiğe dönüştürülebilecek güçlü bir model olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Zekâtın daha etkin ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşması için geliştirilebilecek mekanizmalar da açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, uygulama sahasına entegre edilebilecek dijital altyapılar, zekâtın toplanması, hesaplanması, dağıtımı ve denetimi gibi süreçleri şeffaf, izlenebilir ve veriye dayalı bir yapıya kavuşturabilir. Gelişmiş bilgi sistemleri, yazılımlar, zekât takip uygulamaları ve dijital platformlar aracılığıyla zekâtın doğru adreslere yönlendirilmesi hem bireysel güveni artıracak hem de kamusal denetimi güçlendirecektir.²²³ Ayrıca Malezya, Endonezya ve Ürdün gibi ülkelerde hayata geçirilen modern zekât uygulamaları, bu konuda ampirik araştırmalara zemin hazırlamakta ve İslam dünyası için model teşkil etmektedir. Bu uygulamaların karşılaştırmalı olarak analiz edilmesiyle, zekâtın sosyoekonomik etkileri daha net biçimde ortaya konulabilir ve uzun vadeli kalkınma hedefleriyle entegrasyonu sağlanabilir. Dolayısıyla, zekâtın çağdaş ekonomik ihtiyaçlara uyarlanması için hem kurumsal hem teknolojik adımların atılması zaruri görünmektedir. Netice olarak zekât bireysel bir yükümlülük olmasının yanında bugünün sosyal adalet ihtiyacına, ekonomik eşitlik arayışına ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine doğrudan katkı sağlayabilecek potansiyel bir finansman modelidir. Bu modelin etkin biçimde benimsenmesi ve uygulanabilirliğinin artırılması, İslam iktisadı perspektifinden geliştirilecek yenilikçi çözümlerle mümkündür.

²²³ Mesut Menderes Karaboğa, *İslam İktisadında Zekâtın Kurumsallaştırılmasının Ekonomik Etkileri: Ülke Örnekleri ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 2021), 118-126.

2.3.1.1. Bağlayıcılık ve Düzenli Kaynak Olma Özelliği

Mekke döneminde zekatın ruhi ve ahlaki altyapısı oluşturulmaya başlanmıştır. Vermenin miktar ve ölçüsü belirlenmemekle birlikte kimi malının tamamını kimi bir kısmını ihtiyaç sahiplerine temlik etmiştir. Ancak Medine dönemine geldiğimizde zekatın sınırları belirlenmiş, şartları naslar ile sabit, finanse eden ile finanse edilecek kişilerin belirginleşmesi ile daha bağlayıcı bir zeminde uygulanmıştır. Hicretin ikinci yılında devlet otoritesinde kurumsal bir hüviyet kazanmıştır.

Zekâtın naslar ile teşvik edilmesi, onu Müslüman toplumda ihmal edilemez bir konuma taşımaktadır. Zekatın verilmesi ile gelen bereket ve arınma naslar ile teşvik edilirken, vermeyenler acı ve elem verici bir azap ile uyarılmışlardır.²²⁴ Abdullah b. Mes'ud, namazı dosdoğru kılmak ve zekatı vermek ile emrolunduklarını söylemiş ve zekatı vermeyenlerin namazının kabul olunmayacağını belirtmiştir.²²⁵

İslamın beş temel prensibinden biri olması, ayette kat'i emir ile vucubiyetinin beyanı, Hz. Peygamber (s.a.s)' in nezdinde devlet otoritesinde uygulanmaya başlanması, zekatı vermeyenlerin büyük cezalar ile uyarılması zekatın bağlayıcı ve zorunlu bir araç olduğunu açıkça göstermektedir.

Nisap miktarına ulaşmış ve üzerinden bir kamerî yıl geçmiş maldan zekât verilmesi, bireysel bir tercih değil, dinî bir vecibe olarak belirlenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de namazla birlikte zikredilen zekât, mümin olmanın en temel göstergelerinden biri olarak değerlendirilmiş; bu durum, zekâtın sadece bireysel bir erdem olmanın ötesinde, toplumsal düzeyde kurumsal bir işlev üstlendiğini göstermektedir.

Mekke döneminde zekât, daha çok ahlaki olarak teşvik edilmekteyken, Medine döneminde kapsamı ve uygulama alanı netleştirilmiş; belirli mallara ve oranlara bağlanarak fikhî bir sistematığe kavuşmuştur. Hicretin ikinci yılında zekât, Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından toplanmaya başlanmış ve böylece mali bir ibadet olmaktan öte, kamusal bir maliye politikası hüviyeti kazanmıştır.

²²⁴ وَالَّذِينَ يَكْرِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ *“Altın ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele!”* et-Tevbe 9/34

²²⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, no:8778, 9/216.

2.3.1.2. İstikrarlı ve Sürekli Bir Fon Mekanizması Olması

Zekâtın her yıl verilmesi gerektiği prensibi,²²⁶ onun sadece dönemsel değil, aynı zamanda sürekli bir fon kaynağı olarak işlev göreceğini gösterir. *Havelânü'l-havl*, yani bir yılın geçmesi şartı, zekâtın düzenli aralıklarla yeniden değerlendirilmesini ve mal sahiplerinin dönemsel olarak ekonomik sorumluluklarını yerine getirmesini sağlar. Bu döngüsel yapı, zekâtı istikrarlı ve öngörülebilir bir finansman aracı hâline getirir.

Zekâtın vücûbiyetine dair emirlerin, çoğunluk fakihlerce *fevrilik* taşıdığı yani geciktirilmeden yerine getirilmesi gerektiği yönündeki görüşler doğrultusunda, bu sorumluluğun ertelenmemesi gerektiği vurgulanmıştır.²²⁷ Malikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre zekâtın geciktirilmesi caiz görülmemektedir. Bu durum, zekât sisteminin süreklilik arz eden bir finansal akış oluşturduğunu teyit etmektedir.²²⁸ Zira toprak ürünlerinin hasat zamanında ve altın, gümüş, nakit para, ticaret malları gibi farklı mal gruplarının ise üzerinden bir yıl geçmesi ile farz oluşu,²²⁹ bu düzenli yapının doğrudan göstergesidir.

Zekâtın sistematik olarak belirli periyotlarla verilmesi, hem iktisadî canlılığı desteklemekte hem de kamu yararına dönük kaynakların sürekliliğini temin etmektedir. Bu yönüyle zekât, ekonomik sistemdeki durağanlığı kırarak sosyal refahın istikrarlı şekilde yeniden üretilebilmesini sağlayan bir mali mekanizma hâline gelmektedir.

2.3.1.3. Ekonomik Denge ve Gelir Dağılımına Etkisi

İslam, servet üzerinde mutlak bireysel tasarruf hakkını sınırlandırarak, malın toplumdaki diğer bireylerle de ilişkili olduğunu açıkça beyan eder. Bu doğrultuda zekât, zengin ile fakir arasında bir köprü kurar ve servetin sadece belirli ellerde birikmesini engelleyen yapısal bir mekanizma sunar. Kur'an'da malın toplumda dönüp

²²⁶ Zekâtın farziyeti ile alakalı hadisler için bk. Buhari, “Zekât” 1; Müslim, “İman” 7; Ebû Dâvûd, “Zekât” 5.

²²⁷ İbn Âbidîn, *Redd'ül-Muhtar*, 2/303-304.

²²⁸ Bk. İmam Mâlik, *el-Muvaṭṭa'*, Zekât, 7; Şâfiî, *el-Umm*, 2/80-82; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/510-511; Nevevî, *el-Mecmû'* 5/344-345.

²²⁹ İbn Rüşd, *el-Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/235-237. Bu görüşün delilleri hakkında bilgi için bk. Yûsuf el-Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât* (Beyrut: Dârü's-Şurûk, 2002), 1/45-47.

dolaşan bir nimet olması gerektiği ifade edilerek ²³⁰ servetin belirli sınıflarda toplanması yasaklanmıştır.

Zekât, ekonomik sistemde dikey gelir aktarımı sağlayarak, yukarıdan aşağıya doğru akan bir refah hattı oluşturur. Bu yönüyle, günümüz finansal sistemlerinin tersine çalışır. Zira mevcut sistemlerde kredi ve borçlanma araçlarıyla genellikle yoksuldan zengine doğru bir kaynak transferi gerçekleşmekte, bu da gelir dağılımındaki uçurumu derinleştirmektedir. Oysa zekât, zenginden fakire doğru, karşılıksız ve sürekli bir kaynak aktarımı sağlayarak bu uçurumu kapatmayı hedefler.

Zekâtın iç dinamikleri, gelir eşitsizliklerini azaltan ve ekonomik adaleti temin eden bir mekanizma oluşturur. Bu çerçevede zekât, yalnızca sosyal yardım değil, aynı zamanda toplumsal barışın ve iktisadî dengenin kurumsal teminatı olarak değerlendirilmelidir.

2.3.1.4. Adil ve Şeffaf Bir Finansman Aracı Olması

Zekât, tarihsel ve teorik bağlamda ele alındığında, adalet ve şeffaflık ilkeleriyle bütünleşmiş bir İslami finansman aracıdır. İslam geleneğinde zekâtın toplanması ve dağıtımı, doğrudan devlet otoritesinin gözetiminde yürütülmüş; bu yapı, hem mali disiplini hem de sosyal güveni tesis etmiştir.²³¹ Zekât memurlarının görev tanımları, Kur'ân'da yer alan "âmilîn" sınıfı kapsamında fikhî temellere dayandırılmış ve bu memurlar aracılığıyla zekât gelirleri hesaplanıp toplanarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmıştır.²³² Bu uygulama, hem gelir dağılımında dengeyi sağlamış hem de kaynakların yerel düzeyde etkin bir şekilde değerlendirilmesini mümkün kılmıştır.

Zekât sisteminin doğrudan kamu otoritesine bağlı olarak işlemesi, hesap verebilirlik ve toplumsal şeffaflık açısından önemli bir zemin oluşturmuştur. Kamusal yönetim altında toplanan zekât fonları, devletin belirlediği kriterlere göre sekiz sınıfa tahsis edilerek dağıtılmış, bu süreçte kişisel inisiyatifler minimize edilerek keyfilik önlenmiştir. Böylece toplumsal güveni pekiştiren bir ekonomik yapı inşa edilmiş ve ekonomik farklılıkların azaltılması hedeflenmiştir. Ayrıca, zekâtın kamu eliyle

²³⁰ el-Haşr 59/7.

²³¹ İbn Haldun, Abdülrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004), 37.

²³² Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 196.

dağıtılması, yardım alan bireylerin psikolojik olarak rencide edilmeden desteklenmesini sağlamış, bu yönüyle modern sosyal yardım modellerine örneklik teşkil etmiştir.

Zekât, özellikle toplumsal krizlerin yaşandığı dönemlerde (savaş, salgın, doğal afet, ekonomik çöküş vb.) bir tür sosyal güvenlik işlevi görmüş, yoksullukla mücadelede etkin bir rol oynamıştır. Bu yönüyle zekât, bireylerin ekonomik anlamda yalnız bırakılmadığı, dayanışma esasına dayanan alternatif bir finansman modelini temsil eder. Önemle vurgulanmalıdır ki, zekât karşılıksız bir yardım olup herhangi bir geri ödeme ya da faiz beklentisi içermez. Bu nitelik, onu günümüz konvansiyonel kredi sistemlerinden ayıran temel farklardan biridir. Zekât sistemi, menfaat beklentisinden uzak ve yalnızca Allah rızasına dayalı bir finansal işleyiş sergileyerek vicdana, merhamete ve toplumsal adalete dayalı bir ekonomik düzen önerir.

Zekât, sadece bireysel hayırseverliğin bir tezahürü değil; aynı zamanda sistematik, hesap verebilir ve şeffaf yapısıyla kamu finansmanı niteliği taşıyan bütüncül bir sosyal destek mekanizmasıdır. Bu çerçevede, zekâtın bugünün sosyal yardım ve finansman modelleriyle karşılaştırmalı olarak yeniden düşünülmesi, İslam ekonomisi açısından önemli bir akademik katkı sunacaktır.

2.3.1.5. Sosyal Refahın Artırılmasına Katkısı

Zekâtın sosyal refah üzerindeki etkisi, temlik prensibi çerçevesinde doğrudan gözlemlenebilir. Temlik, malın ilk sahibinden çıkarılarak hak sahibinin mülkiyetine geçirilmesi anlamına gelir²³³ ve zekât ibadetinin geçerliliği için vazgeçilmez bir şarttır. Bu yönüyle zekât, sadece bir yardım değil, aynı zamanda mülkiyet devri yoluyla ihtiyaç sahibini ekonomik bağımsızlığa kavuşturan bir güçtür.²³⁴

Hanefî fıkhında temlik şartı, zekâtın doğrudan kişisel mülkiyete konu olmayan yerlere örneğin cami, yol, köprü gibi kamusal yatırımlara sarf edilemeyeceğini açıklar.²³⁵ Bu durum, zekâtın bireysel mülkiyeti esas alarak, yardımın gerçek bir ekonomik destek olarak tezahür etmesini sağlar. Bu anlamda zekât, çağdaş

²³³ Bilal Aybakan, “Temlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 345-347.

²³⁴ Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, (İstanbul: Muallim Neşriyat, 2016), 3/121.

²³⁵ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/45-50.

borçlandırma sistemlerinin aksine, ihtiyaç sahibine doğrudan ve karşılıksız şekilde kaynak sunarak onun malî yükümlülüklerini artırmaz, bilakis onu özgürleştirir.

Zekât fonlarının bu temellere dayalı biçimde işletilmesi, hem mikro hem de makro düzeyde sosyal refahı artırmakta, bireylerin ekonomik güvencesini sağlayarak daha kapsayıcı bir kalkınma modeline katkı sunmaktadır. Tarihî süreçte bu uygulamalar bizzat devletin kontrolünde gerçekleştirilmiş ve zekât memurları aracılığıyla etkin bir şekilde yürütülmüştür. Bu yapının günümüzde dijital sistemlerle desteklenerek yeniden işlerlik kazanması, sosyal refahı daha da ileriye taşıyacaktır.

2.4. Zekâtın Finansal Sistem İçerisinde Uygulanabilirliği

2.4.1. Ekonomi Politikaları Bağlamında Zekâtın Konumu

İslam kültüründe yardımlaşma, toplumsal hayatın temel dinamiklerinden biri olarak güçlü ve süreklilik arz eden bir olgudur. Bu bağlamda, yardımlaşmanın kurumsallaşmış en önemli biçimi olan zekât, yoksullukla mücadelede en etkin araçlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Zekâtın ekonomik kalkınma stratejileri içinde nasıl bir konumda değerlendirileceği ve etkinliğinin artırılması ise günümüz devlet politikalarının yeniden şekillendirilmesini gerektirmektedir. Devletlerin kalkınma ve sosyal dayanışma politikaları kapsamında zekâtın sürdürülebilir ve sistematik bir finansman kaynağı olarak işlev görmesi için etkin mekanizmalar ve yapılar geliştirilmelidir.

İslami düzenin temel prensiplerine uygun olarak fakirler, yoksullar, zekâtın toplanmasından sorumlu kılınan memurlar, kalbi İslâm'a ısındırılmak istenen kimseler, esirler, borçlular, Allah yolunda mücadele edenler ve yolda kalanlar gibi sekiz sınıfın, bu kaynaktan faydalanması; devletin kalkınma planlarında dikkate alınarak ekonomik katılımlarının sağlanması mümkündür. İslami düzenin temel prensiplerine uygun olarak fakirler, yoksullar, zekâtın toplanmasından sorumlu kılınan memurlar. Böylelikle, zekâtın yaratacağı ekonomik güç, devlet eliyle organize edilen kalkınma programlarının önemli bir finansman ayağı haline getirilebilir.

Zekât fonksiyonunu etkin kılmak ve dağıtımda yaşanabilecek erişim, denetim ve koordinasyon problemlerini ortadan kaldırmak için güçlü devlet mekanizmalarına ihtiyaç vardır. Özellikle ani ve beklenmedik ihtiyaçların karşılanmasında resmi devlet kaynaklarının devreye girmesi, zekâtın sürdürülebilirliği açısından kritik öneme

sahiptir. Aynı şekilde, Allah yolunda mücadele edenler gibi devlet ordusu ve güvenlik güçleri ile doğrudan ilişkili sınıfların fonlarının da devlet denetiminde yürütülmesi gerektiği İslam âlimlerinin görüşleriyle desteklenmektedir.²³⁶

Devletin ulaşım, denetim, kurulum ve teknolojik altyapı imkanları ile zekâtın iyileştirici ve güçlendirici yapısının entegre edilmesi, zekâtın işleyişinin daha sistematik ve etkili olmasını sağlar. Türkiye örneğinde ise mevcut zekât çalışmaları büyük oranda ibadet ve fıkıh boyutuyla sınırlı kalmakta, ekonomik işlevselliğe yönelik devlet ve akademik odaklı çalışmalar ise son yıllarda artış göstermektedir. Zekât-vergi ilişkisi, gelir dağılımındaki adalet, kurumsal zekât uygulamaları gibi alanlarda yapılan akademik araştırmalar henüz ideal düzeye ulaşmamış olsa da yükselen bir trend içerisinde.²³⁷

Bu alanda yapılabilecek çalışmaların temel başlıkları şu şekilde özetlenebilir:

- Toplumsal bilinçlendirme yoluyla zekât konusunda gerekli bilgilendirmenin artırılması,
- Zekât konusunda hassasiyetin diğer ibadetlerde olduğu gibi artırılması için ilgili kurumların rolünün belirlenmesi,
- Zekâtın devlet bünyesine entegrasyonu veya özel kurumlar aracılığıyla yürütülen zekât faaliyetlerinin devlet kontrolü altında sistematik takibinin sağlanması,
- Mekke-Medine döneminden itibaren zekât müessesinin kurumsal boyutunun tarihsel olarak incelenmesi,
- Zekâtın gönüllülük esasına dayalı veya zorunlu olarak uygulanması ve buna bağlı cezai müeyyidelerin tartışılması,
- Zekâtın dağıtımı sırasında ayette belirtilen sekiz sınıfın günümüz koşullarına uygun hassasiyetle yeniden tespiti,
- Zekâtın mikro ve makro ekonomik etkilerinin kapsamlı analizi.

²³⁶ Hasan, Zubair. "Role of Zakah in Poverty Alleviation", (Erişim 11 Temmuz 2024)

²³⁷ Günay Terzi-Mahmut Bilen, "Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşması ve Diyanet Personelinin Bakış Açısı Hakkında Bir Araştırma (Kocaeli Örneği)", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (15 Haziran 2020), 35.

Genel anlamda bu çalışmalar mevcut ekonomik sistemlerin yetersizlikleri ve faiz temelli finansal yapının toplumsal adalet ve kalkınma hedeflerine sınırlı katkısı çerçevesinde, zekâtın taşıyabileceği potansiyeli ortaya koyma çabalarının bir yansımasıdır.

2.4.2. Fıkhi İlkeler ve Modern Finansal Yapılarla Uyumu

Fıkıhın muamelat (ticari işlemler), buyu' (alışveriş) gibi alt dalları, İslam ahlakı çerçevesinde iktisadi davranışları düzenler ve ekonomik hayatın çerçevesini belirler. Faizin haram kılınması, garar (belirsizlik) yasağı,²³⁸ tefecilik, ihtikâr (stoklama) ve israfın önlenmesi gibi ilkeler fıkıhın ekonomiyle ilişkisinde temel referans noktalarıdır. Dolayısıyla, İslam ekonomisi disiplinleri oluşturulurken fıkıhın yönlendirmesi ve ilkeleri esastır.

Fıkıh ve ekonomi etkileşimi bağlamında, zekâtın ekonomik yapıya entegrasyonu, İslam ekonomisinin temel prensipleri ile tutarlı bir şekilde mümkündür. Zekâtın şartları ve verilmiş biçimi, İslam ekonomisinin adalet, denge ve sorumluluk ilkeleri ile uyum içindedir. Bu entegrasyon, mevcut finansal sistemlerin aksine daha adil, şeffaf ve sosyal refahı artırıcı bir ekonomik ortam oluşturabilir.

Zekâtın, finansman araçlarına dâhil edilmesi, ihtiyaç sahiplerinin (fakir, yoksul, borçlu vb.) finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında güvenli ve sürdürülebilir bir çözüm sunar. Borçlandırma yoluyla yükümlülük altına sokan geleneksel finansman araçlarının aksine, zekât doğrudan gelir transferi niteliğinde olup, finansal yükün bireyler üzerinde baskı oluşturmasını engeller. Ayrıca zekâtın zenginden fakire helal ve şüpheden uzak şekilde aktarılan bir finansman kanalı olması, İslam fıkıhının temel prensipleriyle uyumlu ekonomik bir model ortaya koyar.

Zekâtın finansal araçlar arasında öncelikli sayılmasının diğer önemli nedeni, uygulama şartlarının hile, faiz, belirsizlik, terör finansmanı, içki ve zararlı sektörlere fon sağlama, ihtikâr ve israf gibi olumsuz unsurlardan tamamen arınmış olmasıdır. Zekâtın doğası gereği, gerçek anlamda ihtiyaç sahibi olanlara ulaşması zorunludur. Kapitalist finans sistemleri ise tüketim odaklı olup, borçlandırma ve spekülasyona

²³⁸ İçerisinde Tam Mülkiyet Şartının Bulunması isimli başlığa bk.

dayalıdır ve bu nedenle ekonomik dalgalanmalara ve sosyal eşitsizliklere yol açabilmektedir.

Zekât ile ekonomi arasındaki etkileşimde fıkhn gerekliliklerinin eksiksiz olarak yerine getirilmesi esastır. Çünkü her iki disiplinin de temel kaynağı vahiydir ve bu ortak referans noktası, ekonomik faaliyetlerin adalet, ahlak ve sürdürülebilirlik ekseninde yürütülmesini sağlar.

2.4.3. Modern Devletlerde Zekâtın Kurumsal Uygulamaları

İslam İş Birliği Teşkilatı'na (İİT) üye ülkelerin tamamında zekâtın kurumsal bir yapı içerisinde toplandığını söylemek mümkün değildir. Ancak resmi kurumsallaşma olmasa bile birçok ülkede zekât uygulamaları çeşitli sivil veya yarı-resmî kuruluşlar aracılığıyla yürütülmektedir. Bazı ülkelerde ise zekât, doğrudan devletin kontrolü altında ve zorunlu olarak toplanmaktadır. Bu bağlamda Sudan, Yemen, Suudi Arabistan, Pakistan, Libya ve Nijerya'nın bazı eyaletlerinde zekât, yasal düzenlemeler çerçevesinde devlet eliyle tahsil edilmekte ve dağıtımı gerçekleştirilmektedir. Buna karşılık, zekâtın kurumsallaştığı ancak tahsilinin gönüllülük esasına dayandığı ülkeler de mevcuttur. Ürdün, Mısır, Bahreyn, Bangladeş, Birleşik Arap Emirlikleri, Endonezya, İran, Katar, Kazakistan, Kuveyt, Lübnan, Malezya ve yine Nijerya'nın bazı eyaletleri bu gruba örnek olarak gösterilebilir.²³⁹

Bu ülkelerde zekât müessesesi resmî veya yarı resmî yapılar aracılığıyla teşkilatlanmış olsa da söz konusu mekanizmaların yoksulluğu ortadan kaldırma noktasında beklenen etkiyi oluşturamadığı görülmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan İnsani Gelişim Raporlarına göre yoksulluğun en yaygın biçimde görüldüğü ülkelerin büyük kısmı İslam coğrafyasında yer almaktadır. Bu durum, zekât kurumunun pratikte yeterince etkin ve kapsayıcı bir

²³⁹ Russell Powell, "Zakat: Drawing Insights for Legal Theory and Economic Policy from Islamic Jurisprudence," *Pittsburgh Tax Review* 7/1 (2009): 43-101; "Using Zakat for International Development: Religion, Global Poverty and International Development," *UK Department for International Development* (May 2018), (Erişim 13 Temmuz 2025); "Zakat: The Islamic Practice of Charitable Giving," *The Worldfolio*, (Erişim 13 Temmuz 2025).

şekilde uygulanamadığını ve potansiyelinden tam anlamıyla faydalanılamadığını göstermektedir.²⁴⁰

İslam ekonomisi üzerine yapılan çeşitli araştırmalara göre Müslüman ülkelerde yıllık olarak toplanabilecek zekât miktarı 200 milyar dolar ile 1 trilyon dolar arasında değişmektedir. Nitekim İslam Kalkınma Bankası (IsDB) ile yürütülen birçok çalışmada, zekâtın kurumsal ve etkin bir biçimde toplanması hâlinde İslam dünyasındaki aşırı yoksulluğun önemli ölçüde azaltılabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca Dünya Bankası raporunda, zekât potansiyelinin bazı hesaplamalara göre yıllık 550 milyar doların üzerine çıkabileceği ifade edilmiştir.²⁴¹ Dolayısıyla zekâtın etkin bir şekilde toplanması, yönetilmesi ve dağıtılması hâlinde, İslam dünyasında kronikleşen yoksulluk sorununa önemli ölçüde çözüm üretilebileceği açıktır.²⁴² Bu bağlamda, zekâtın kurumsal kapasitesinin artırılması ve çağdaş yönetim ilkeleriyle bütünleştirilmesi, İslam ülkelerinin kalkınma politikaları açısından kritik bir öneme sahiptir.

2.4.3.1. Suudi Arabistan Modeli

Suudi Arabistan ekonomisi Orta Doğu'nun en büyük ikinci ve dünyanın en büyük on yedinci ekonomisine sahip devletidir. Ekonominin bel kemiğini petrol oluşturmaktadır. Suudi Arabistan zekâtı resmi vergi sistemine dahil etmiştir. Ayrıca yalnızca yabancılar için gelir vergisi uygulayan bir ülke olarak kendine has özelliklere sahiptir.²⁴³

Suudi Arabistan'da zekât, devlet denetiminde kurumsal bir yapı içerisinde uygulanmaktadır. Zekâtın takibi ve tahsili, ilgili devlet kurumları aracılığıyla gerçekleştirilmekte; zaman zaman yapılan resmî açıklamalar ve güncellenen düzenlemelerle uygulama esasları şekillendirilmektedir. Devlet politikaları, toplumsal

²⁴⁰ United Nations Development Programme (UNDP), *Human Development Report 2023/24: Breaking the Gridlock*, New York: UNDP, 2023.

²⁴¹ Ahmed, Habib ve Mahmoud Mohieldin. *Harnessing Zakat for Sustainable Development*. Washington D.C.: The World Bank Group, 2021. (Erişim 13 Temmuz 2025).

²⁴² Osman Demir- Hüseyin Cevahir, "Türkiye'de Potansiyel Zekât Geliri ve Zekâtın Yoksulluğu Önleyici Rolü", *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 7/2 (28 Temmuz 2021), 163-182.

²⁴³ "Suudi Arabistan'da Yatırım-3: Vergi Mevzuatı ve Teşvikler", *Kılınç Hukuk & Danışmanlık*, Mart 11, 2024. (Erişim 13 Temmuz 2025); "Suudi Arabistan Ülke Analizi", Kolay İhracat Platformu, güncelleme 2025. (Erişim 13 Temmuz 2025).

ihtiyaçlar ve güncel ekonomik gelişmeler, zekâtın toplama biçimlerini ve dağıtım alanlarını doğrudan etkilemektedir.

Ülkede zekât, zorunlu ve gönüllü olmak üzere iki temel sistem üzerinden toplanmaktadır. Özellikle ticari mallar üzerinden alınan zekât, belirli oranda devlet tarafından zorunlu olarak tahsil edilirken, kalan kısmı ise mükellefin gönüllülük esasına göre zekât fonlarına ya da doğrudan ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır. Bu uygulama hem bireysel inisiyatifin hem de kamusal sorumluluğun birlikte işletilmesini amaçlamaktadır.

Suudi Arabistan vatandaşları, zekât ödemeleri hâlinde belirli vergi muafiyetlerinden yararlanabilmektedir. Bununla birlikte, zorunlu zekât yükümlülüğünü yerine getirmeyen ya da mal beyanında usulsüzlük yapan kişiler hakkında para cezası ve gerekirse hapis cezasına kadar varabilen yasal yaptırımlar söz konusudur.²⁴⁴ Bu yönüyle Suudi Arabistan, zekâtı hem dinî bir vecibe hem de mali bir sorumluluk olarak sistematik biçimde uygulayan nadir ülke örneklerinden biridir

Suudi Arabistan'da tüm vergi ve zekât içerikli ödemeler, (020) kodunu kullanarak bir SADAD ödeme sistemi aracılığıyla Zekât ve Vergi Genel Otoritesine (GAZT) ödenir. Kayıt ve takiplerin sistemsel işlediği bu uygulamayla Zekât borçlarının ödenmesini geciktirilmesine izin verilmemektedir. Ödeme işlemleri, SADAD faturası alındıktan sonra, internet bankacılığı veya ATM üzerinden yapılabilir.²⁴⁵

Suudi Arabistan'da gelir vergisi ve zekât birbirinden ayrı uygulanan vergilerdir. Yıllık olarak belli şartlar oluşunca, belirli miktarda verilir. Gelir vergisine gelince kamusal bir sorumluluk olmakla birlikte, tüm vatandaşların aylık gelirine göre her ay ödemek zorunda oldukları vergidir.

Ülkede zekât, Finans Bakanlığı'nın kapsamında, Zekât ve Vergi Dairesi tarafından toplanılmaktadır. Bu müdürlük, denetleme birimi, faaliyetleri organize etme ve faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde yürümesi için destekleme birimleri ve zekât

²⁴⁴ Sawmar, Abdulsalam Ahmed & Mustafa Omar Mohammad. *Governance of Formal Zakat Institution in Saudi Arabia*, *International Journal of Zakat* 4/2 (2019): 23–40. Erişim 13 Temmuz 2025; Al-Adeem, Khalid. *The Accounting of Zakat al-Mal in Saudi Arabia*, *International Journal of Economics, Management and Accounting* 31/2 (2023): 497–500.

²⁴⁵ Kılınç Hukuk ve Danışmanlık, “Suudi Arabistan'da Yatırım-3: Vergi Mevzuatı ve Teşvikler”, *Kılınç Hukuk Bürosu*, (Erişim 4 Mayıs 2025).

konusunda politika ve programların geliştirildiği alt birimleri kapsamaktadır. Aynı zamanda bu birimleri destekleyen araştırma geliştirme, halkla ilişkiler finansal ilişkiler, bilgi edindirme birimi ve zekât otomasyonu geliştirme birimi ile hizmet veren çok yönlü destekleyici sistemler geliştirilmiştir. Zekâtın hak sahiplerine dağıtılması da Sosyal Refah ve Çalışma Bakanlığı bünyesinde yürütülmektedir.²⁴⁶

Suudi Arabistan yönetimi zekât gelirleri ile acil durum gıdası oluşturabilir, mülteciler gibi ihtiyaç sahipleri için barınak sağlayabilir, iş tabanlı eğitim desteği verebilir, ilaç ve sağlıkla ilgili acil tüm hizmetleri ihtiyaç sahiplerine İslami kurallara dayanarak finanse edebilir. Dolayısıyla zekât vergisi, gelir vergisinden farklı işlese de devletin sorumluluğundaki birçok hizmete de katkı sağladığı görülmektedir.

2.4.3.2. Malezya Örneği

Günümüz Malezya ekonomisinde, zekâtın devlet yönetiminde yer aldığı ve kurumsallaştığı bir ülke modelinin devam ettiğini görmekteyiz. Zekâtı devlete vermek zorunlu olmamakla birlikte, zekatını devlet eliyle verenler ve yine devlet eliyle dağıtılmasını tercih edenler için oluşturulmuş kurumsal bir düzen işlemektedir. Eyaletlerden oluşan Malezya’da zekât uygulamaları üç bölgeye ayrılmıştır. Her bölge kendi sistemi dahilinde zekât kurumunu icra eder ve dağıtımını kendi bölgesi içinde tutar.²⁴⁷ Gerekğinde cezai yaptırımlar uygulayabilir.²⁴⁸

Malezya’da zekâtın toplanma usullerine özel bankalar, zekât toplama gişeleri, banka hesabından kesinti, elden bankalara teslim gibi uygulamaları örnek olarak verebiliriz. Zekâtın dağıtılması ise eyaletlere göre farklılık arz etse de yine devlet kontrolünde özel şirketler aracılığı ile gerçekleşmektedir.²⁴⁹

Malezya’da eski dönemlerden günümüze kadar zekât toplama uygulaması devam etmiştir. Şu an toplama görevi özel şirketler aracılığıyla olsa da devlet adına toplanmaktadır. Zekât dağıtım görevi de yine devlet eliyle ve devlet kontrolünde özel şirketler tarafından yapılmaktadır. Zekâtın dağıtılmasında ayette belirtilen sekiz sınıf

²⁴⁶ Mevran Selçuk, *Zekâtın Modern Anlamda Kurumsallaşması ve Türkiye İçin Uygulanabilir Bir Model Önerisi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2016), 91-93.

²⁴⁷ Selçuk, *Zekâtın Kurumsallaşması*, 121.

²⁴⁸ İsmail Yalçın, “Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 20/2 (15 Aralık 2016), 235-235.

²⁴⁹ Yalçın, “Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine,” 240.

insan her zaman önceliklidir. Müracaat eden ihtiyaç sahiplerine öncelik sırasına göre temel ihtiyaçlar baz alınarak dağıtım yapılır. En fazla pay fakir ve miskinler için ayrılır. Bu sınıfta olan insanların temel ihtiyaçları olan gıda, nakit desteği, sağlık giderleri, Ramazan yardımı, kira ve evlenme giderleri, burs ve eğitim yardımı, doğal afet neticesinde acil yardımlar, mesleki beceri geliştirme, iş kurmak için sermaye desteği, konut tadilatları gibi alanlarda zekâtın finansman sağlanmaktadır.²⁵⁰ Aynı zamanda öğrencilerin burs ihtiyaçları, ev yapamayanlara inşaat desteği, geliri olmayanlara maaş sağlanması da zekâtın finanse edilmektedir.²⁵¹

Malezya’da kurumsallaşan zekât müessesesinin her türlü masrafı, bünyesinde görev alanların maaşları, zekât toplama ve dağıtım memurlarının maaşı zekâtın karşılanır. Aynı zamanda İslami faaliyet neticesinde hapse giren kimselerin köle hükmünde olduğu düşünülerek kurtarılması için gerekli maddi kaynaklar da zekâtın karşılanabilir.²⁵²

Malezya’da bireysel veya kurumsal hüviyetle İslam’ı tanıtmayı amaçlayan çalışmalar, özellikle gençleri geliştirmeye dönük eğitimler, bu tür okullar ve oluşumlar tarafından yapılan seminer ve çalıştaylar, İslam’ı tanıtıcı kitap ve malzeme yardımları fi sebilillah kapsamında değerlendirilip zekât ile finansal destek sağlanmaktadır.²⁵³ Malezya, zekâtın kurumsal kimliği, zekât verilen sekiz sınıfın geniş yelpazede sınıflanması, zekâtın bu sınıflara dağıtımında finansal boyutta işlevselliğini uygulayan önemli bir örnektir. Henüz diğer devlet gelirlerine oranla düşük rakamlarda kalan zekât gelirleri, yıllara oranla büyümeye devam etmektedir.

2.4.3.3. Endonezya Örneği

Endonezya dünyanın en büyük ada ülkesi olup, 280 milyon nüfusuyla dünyanın en kalabalık dördüncü ülkesidir. Endonezya başkanlık sistemi ile yönetilen bir demokrasiye sahiptir. Aynı zamanda en kalabalık Müslüman ülkesi olması yönüyle ön

²⁵⁰ Şensoy, “Kur’an ve Sünnette Zekât”, 14.

²⁵¹ Aydın- Odabaş, “Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi”, 145-173.

²⁵² Mohd Saiful Azhar Rosly, “Zakat and Poverty Alleviation in Malaysia: A Case Study”, *ISRA International Journal of Islamic Finance* 7/2 (2015), 178.

²⁵³ Necdet Şensoy, *Çağdaş Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât: Malezya Zekât Sandığı Örneği*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 98.

plana çıkmıştır.²⁵⁴ Endonezya’da nüfusun kayda değer bir kısmı yoksulluk ile mücadele etmekte ve gelir dağılımında ciddi bir orantısızlık görülmektedir. Ancak yapılan çalışmalar, zekât verecek Müslümanların, nüfusun yüzde elli beşini oluşturduğu görülmektedir.²⁵⁵ Bu da zekâtın ekonomik iyileşmelere katkı sağlayan güçlü yapısından ve işlevselliğinden yeterli derecede istifade edilmediğinin bariz bir örneğidir.

Endonezya’da daha önceki tarihlerde zekât işleri, medreseler ve camiiler tarafından yürütülüyordu. Daha sonra yerel yönetimler tarafından aralarında koordinasyon olmaksızın devam etmiştir. 1968 yılına gelindiğinde tüm bağış işlemleri devlet kontrolünde yarı bağımsız olarak kurumsallaşmıştır.²⁵⁶

Zekâtın ayette belirtilen ve öncelikli olan sınıflara verilmesi Endonezya Müslümanları tarafından sömürge altında olduğu süreçte halkın kendi inisiyatifinde uygulanmıştır. Müslümanlar, zekâtlarını öncelikli olarak ihtiyaç sahiplerine, ilmi çalışmalar ile meşgul olan alimlere, dini eğitim veren hocalara bireysel veriyorlardı. O dönemde sömürge altında zekâtın kurumsallaşması mümkün değildi. Hollanda ve Japon sömürgesinin sona ermesi ile Endonezya bağımsızlığını kazandığı 1945 yılında, İslami iktisadına geçiş ile ekonomiye ekonomiye değer kazandırabilecekleri düşüncesi hâkim olmuştur.²⁵⁷

1999 yılına gelindiğinde Endonezya zekât idaresini düzenleyici kanunlar ile kurallar getirdi. Bu kanun ile zekâtın en verimli şekilde nasıl uygulanabileceğine dair prensipleri tanımlamaktadır. Aynı zamanda zekât sorumluluğunu toplum ve devlet tarafından paylaşılmasına değinmektedir. Zekât vereni, alanı ve zekât kurumunun korunmasını sağlayan, tanzim eden ve gerekli hizmetleri sunmak gibi görevler devletin sorumluluğuna dahil edilmektedir.²⁵⁸ Zekâtın devlet eliyle verilmesi tamamen

²⁵⁴ T.C. Ticaret Bakanlığı, *Endonezya Ülke Profili*, 2025,2; *Endonezya*, Vikipedi, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Endonezya>

²⁵⁵ Martin van Bruinessen, çev. Musa Yazıcı "Çağdaş Endonezya'da Devlet-İslam İlişkileri", (İstanbul: İSAM Yayınları, 1993), 23.

²⁵⁶ Selçuk, *Zekâtın Kurumsallaşması*, 108.

²⁵⁷ Arskal Salim, "The Influential Legacy of Dutch Islamic Policy on the Formation of Zakat (Alms) Law in Modern Indonesia", *Washington International Law Journal* 15/3 (2006), 413-422.

²⁵⁸ Ahmad Juwaini, "Endonezya’da Zekâtın Kurumsallaşması ve Dünya Zekât Forumunun Çalışmaları," *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı (7-9 Mayıs 2016, İstanbul)*, edit. İsmail Kurt & Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 463-474.

gönüllülük esasına bağlıdır. Bununla birlikte zekâtı veren kişilerin verdiği miktar gelir vergisinden düşülmektedir. Aynı zamanda zekât fonlarının varlıkları tüm vergi sorumluluklarından muaf tutulmaktadır.²⁵⁹

Endonezya Müslümanları genel olarak Şâfi mezhebini takip etseler de diğer Sünni mezheplerinin mensuplarını da görmekteyiz. Zekât ile ilgili meselelerde genel olarak dört Sünni mezhebin fıkıhı takip edilir. Güncel araştırmalar ile yeni görüşlere yer verilse de bu görüşlerin kaynaklığını yine dört Sünni mezhep yapmaktadır. Endonezya'da zekatla alakalı fetvalar tüm dini konularda fetva veren Endonezya Ulema Meclisi'dir (EUM).²⁶⁰

Zekâtın işlevini tam olarak ortaya koymak, yoksulluk ile mücadelede rolünün tespit edilmesi, zekât ile insanların yaşam standartının yükseltilebilmesi amacıyla 2010 yılında Endonezya' da Dünya Zekât Forumu kurulmuştur. Bu forum ile zekât verenlerin sayısı artmıştır. Takip edilir şeffaf olan bu forum ile zekâtın gerçek ihtiyaç sahipleri için finanse edilerek her yıl rakamsal ilerlemeler gözlemlenmiştir. Kurumsallaşan bir sistemle ihtiyaç sahiplerinin tespiti ve bu kişilerin finansman ihtiyaçlarının zekatla karşılanması devlet ekonomisine katkı sağlamıştır. Aynı zamanda zekât vermenin zorunlu olmadığı Endonezya'da, zekât verenlerin diğer ülkelere göre azımsanmayacak düzeyde olması kabul görmüş bir sistemle işlediğini göstermektedir. Öyle ki Endonezya'da zekât gelirlerindeki yüzdelik artış, milli gelirlerdeki yüzdelik artışa oranla daha büyüktür. Bu istatistikler, zekât fonlarının Endonezya'nın ekonomik gelişiminin kaynağı olma potansiyelini ortaya koyan önemli çalışmalardır. Devlet ekonomisine katkı sağlama noktasında yukarı doğru ivme kazandıran zekâtın, sadece muhtaç kimselere ulaştırılan destek olmaktan öte ihtiyaç sahiplerine yardım ederken toplumdaki yoksulluk ve eşitsizlik oranını azaltan dengeleyici bir araç olduğu muhakkaktır. Ülkenin ekonomisini geliştirmedeki katkısı ile sosyoekonomik problemleri hafifletmek konularında stratejik bir rol oynadığı aşîkardır.²⁶¹

²⁵⁹ Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları* (Bursa: Arasta Yayınları, 2001), 52.

²⁶⁰ Ahmet Ekşi, "Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları", (İstanbul: İSAM Yayınları, 2017), 470.

²⁶¹ Furqani, *Endonezya'da İslam İktisadının Günümüzdeki Durumu*, 24.

Endonezya’da zekâtın iç hedef ve işleyişine baktığımızda ihtiyaç sahiplerinin mal varlıklarını artırarak ticari hayata girmelerini ve onların da zekât mükellefi olmalarını sağlamak amacıyla karz-ı hasen (Allah rızasını gözeterek borç verme) şeklinde de uygulandığını görmekteyiz. Zekât ihtiyaç sahibi kişiyi ekonomiye dahil edecek bir işlevde finansman kaynaklığı yapmaktadır. Bununla da zamana yaydıkça güçlü getirileri olacak uygulamalar arasında, zekâtın potansiyelinden istifade etmek amaçlanmıştır. ²⁶² Zekâtın temel ihtiyaç alanlarında finansman sağladığı görülmektedir. Örneğin eğitim hizmetlerinde, insani ve tıbbi yardımlarda ve kişiyi muhtaç olmaktan kurtarmayı amaçlayan nakdî yardımlarda zekât ile finansman sağlanmıştır. Bu finansmanlar zekâtın hibe, fon veya karz-ı hasen yoluyla finanse edilmesi şeklinde uygulanmıştır.²⁶³

2.4.3.4. Ürdün

Ürdün’deki Müslümanların zekât ödemesini kurumsal hüviyete kavuşturan yasa ilk olarak 1944 yılında çıkarılmıştır. Şeri hesaplanmaların etkili olmadığı ve birçok malı kapsayan bu yasa 1953 yılına kadar devam etmiştir.²⁶⁴ İçinde bakan ve bakanlık yetkililerinin bulunduğu dokuz kişiden oluşan bir zekât fonu kurulmuştur. Gönüllülük esasına göre toplanan zekâtı teşvik etmek amacıyla kısmen de olsa zekâtı veren kişiler vergilerden muaf tutulmuştur.²⁶⁵ Zekâtın takibi Vakıflar Bakanlığı tarafından sağlanmıştır. Ürdün’de zekât yönetimi gönüllü komiteler tarafından birçok birbirinden bağımsız fonlar ile çalışılmaktadır. Her komitenin kendisine ait bağımsız fonları bulunmaktadır. Toplanan zekâtın belli bir yüzdeliği zekâtın sarf edildiği kimselerin istifadesi etmesi için hastane ve sağlık merkezleri inşa edilmektedir.²⁶⁶

Ürdün’de zekâtla finanse edilen kişilerden olan yetimler, büyük bir yüzdeliği oluşturmaktadır. Suriyeli mültecilerin yoğun bulunduğu Ürdün’de, zekât fonundan,

²⁶² Qazi Masood Ahmad Aimatul Yumna, *İslam İktisadında Sosyal Adalet* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2017), 120.

²⁶³ Kolektif, *İslam İktisadında Sosyal Adalet*, 122.

²⁶⁴ Selçuk, *Zekâtın Kurumsallaşması*, 10.

²⁶⁵ Günay Terzi- Mahmut Bilen, “Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşması ve Diyanet Personelinin Bakış Açısı Hakkında Bir Araştırma (Kocaeli Örneği)” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/41 (Haziran 2020), 95.

²⁶⁶ Charlotte Bilo ve Anna C. Machado, “The Role of Zakat in the Provision of Social Protection: A Comparison Between Jordan and Sudan”, *International Journal of Sociology and Social Policy* 40/3-4 (2020): 241.

sağlık hizmetleri ve tıbbi yardım alanında çok sayıda mülteciye destek sağlanmıştır. Yoksulluk sınırının altında kalan ihtiyaç sahiplerinin desteklenmesi, afetlerden kaynaklanan acil yardım durumlarında, boşanma sonucu yaşanan maddi yoksunluklar zekât fonundan finanse edilmektedir. Bununla birlikte öğrencilere eğitim desteği gibi yardımlar da zekât fonunun harcama kalemleri arasındadır

2.4.3.4. Türkiye’de Zekâtın Kurumsal Uygulanabilirliği

Türkiye, laik bir devlet yapısına sahip olmasına rağmen, toplumsal dokusunda İslam dininin sosyal adalet ilkeleri belirgin biçimde varlık göstermektedir. Bu bağlamda zekât, bireysel düzeyde yaygın şekilde yerine getirilen bir ibadet olarak önemini korumaktadır. Ancak Türkiye’de zekâtın devlet eliyle, kurumsal bir mekanizma aracılığıyla toplanması ve dağıtılması yönünde herhangi bir anayasal veya yasal düzenleme mevcut değildir.²⁶⁷ Bu durum, zekâtın potansiyelinden kurumsal düzeyde istifade edilmesini sınırlamakta ve sosyal yardımlar sistemine entegre olmasını güçleştirmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı başta olmak üzere, Türkiye Diyanet Vakfı ve çeşitli sivil toplum kuruluşları zekâtın dini boyutuna dair rehberlik sağlamakta, aynı zamanda bağış kabulü yaparak zekât dağıtım faaliyetlerinde bulunmaktadır.²⁶⁸ Ancak bu yapıların yürüttüğü faaliyetler, ulusal ölçekte bütüncül ve koordineli bir zekât politikası oluşturmak için yeterli değildir. Mevcut uygulamada zekât, büyük ölçüde bireylerin inisiyatifine ve gönüllülüğe dayandığından toplanan miktar, dağıtım süreçleri ve nihai etki konularında şeffaf, hesap verebilir ve istikrarlı bir sistemden söz etmek güçtür.²⁶⁹ Oysa Türkiye'nin dijitalleşmiş mali altyapısı, gelişmiş kamu bürokrasisi, e-devlet uygulamaları, vergi idaresi tecrübesi ve sosyal yardımlar alanındaki kurumsal birikimi dikkate alındığında zekâtın kurumsallaştırılması yönünde önemli bir potansiyelin bulunduğu söylenebilir.²⁷⁰ Özellikle Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi kurumlar arasında tesis edilecek bir eşgüdüm ile zekâtın toplanması, dağıtımı ve

²⁶⁷ Ahmed Akgündüz, *İslâm Hukuku ve Türk Hukukunda Sosyal Güvenlik* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2009), 231-233.

²⁶⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Zekât: Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: DİB Yayınları, 2022), 8-15.

²⁶⁹ Muhammed Beşir Çalışkan, “Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşmasına Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım,” *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 6/1 (31 Mart 2020): 57-71.

²⁷⁰ Çalışkan, “Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşmasına...”, 62.

denetlenmesine ilişkin etkili bir yapı oluşturulabilir. Böyle bir yapı sayesinde zekât hem sosyal yardımlarla entegre edilebilir hem de sosyal adaletin güçlendirilmesine yönelik yapısal bir enstrümana dönüştürülebilir.²⁷¹

Kurumsal bir zekât sisteminin hayata geçirilebilmesi için öncelikle hukuki altyapının oluşturulması ve kamuoyunun bu konuda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca zekâtın ibadet yönüyle gönüllülüğe dayanan yapısı ile devlet kontrolünde işleyecek bir sistem arasındaki hassas dengenin gözetilmesi de büyük önem taşımaktadır.²⁷²

Türkiye’de zekâtın kurumsal düzeyde uygulanabilirliği mevcut altyapı, kurumsal kapasite ve toplumsal hassasiyetler dikkate alındığında mümkündür. Ancak bu sürecin başarılı olabilmesi, sadece teknik bir düzenlemeyle değil, aynı zamanda dinî ilkeler, sosyal adalet anlayışı ve çağdaş kamu yönetimi esaslarıyla bütünleşik bir yaklaşımla mümkün olacaktır.

2.5. Zekâtın Devlet Ekonomisine ve Makroekonomik Politikalara Etkisi

İslam iktisadının temel prensipleri göz önüne alınacak olursa temel hedeflerinin başında ekonomik denge ve düzeni hedeflediği görülür. Bu düzenin de temel ayağı devlettir. Devletin, kamuya yönelik bir refah devleti inşa etme sürecinde belirli hedefler ve sorumluluklar geliştirmesi öngörülmektedir. Halife Ömer b. Abdülaziz’in aç kalan, fakirlik yaşayan, kimsesi olmayan hastalar, yabancı topraklardaki mahkumlar, çok yaşlı olanlar, bakmakla yükümlü birçok kişisi olup parası az olanlar ve benzer kimselerden sorumlu olduğu ve bunun yükü ile Allah’a hesap vermek zorunda olacağı düşüncesi ile ağladığı nakledilmiştir.²⁷³ Ömer b. Abdülaziz’in bu durumu İslam iktisadı alanında devletin sorumluluk bilinci ve hedeflerini belirlemede bir prensip geliştirmektedir.

Zekâtın devlet yetkisinde olmasının, kurumsal bir hüviyet almasının ekonomik kalkınmada daha etkin bir role sahip olacağını söylenebilir. Bunun yanında zekâtın

²⁷¹ Ahmet Tabakoğlu, “Günümüzde İdeal Bir Zekât Teşkilâtı Nasıl Olmalı?”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* (7-9 Mayıs 2016, İstanbul), edit. İsmail Kurt & Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 939-957.

²⁷² Mervan Selçuk ve Şakir Görmüş, *Zekâtın Kurumsallaşması: Dünya Uygulamaları ve Türkiye için Model Önerisi* (İstanbul: İKAM Yayınları, 2020), 210-216.

²⁷³ Aimatul Yumna, *İslam İktisadında Sosyal Adalet*, 74.

kurumsallaşması için devlet yönetiminde yeni birimlerin açılması, zekatla görevli kişilerin yine devlet tarafından atanması, zekâtın sistemli şekilde uygulanması noktasında önemlidir. Bu yetkili kişilerin zekâtı pay alma hakları ayetle sabittir. Serahsî (ö. 483/1090) devletin yetkili kıldığı bu kişilerin aslında fakirin yetkilisi ve sözcüsü olduğunu ifade etmiştir. Ona göre fakir hakkını kendi isteyemeyeceği için fakire ayetle yetkili kişi tayin edilmiştir. Bu nedenle zekâtı pay alabildiklerini ifade etmiştir.²⁷⁴ Bu bağlamda zekât görevlileri devlet ve fakir arasında fakire sözcülük yapan kişidir. İmam Şâfiî (ö. 767/820) zekât yetkililerinin zengin olsalar ve işleri olsa dahi arada ek görev yaptıkları için zekâtı bunun karşılığını almaya haklarının olduğunu ifade eder.²⁷⁵

Zekâtın kurumsal, idari ve kanuni bazda yürürlüğe girmesi güçlü bir altyapıyı gerektirdiği açıktır. Aynı zamanda dağıtım, denetim ve mal tespiti için güçlü devlet organlarının oluşturulması gereklidir. Elbette kendi ülkemiz için bunu hemen söylemek mümkün değildir ancak gerekli alt yapılar ve kabulü kendi içindeki prensiplere bağlı olan zekâtın gerekli şartlarını sağlamak, tamamen devlet eliyle veya devlet kontrolünde kurumsallaştırmak mümkündür. Çünkü sosyalist ve kapitalist düzenin getirdiği ekonomik anlayış başarıya ulaştırmamış aksine beraberinde birçok ekonomik sıkıntıları doğurmuştur. İslam iktisadının gerekliliği deneyimlenmiş ve buna olan ihtiyaç artmıştır. Zekâtın finansman olarak fonksiyonu etkin şekilde ekonomiye kazandırılacak olursa devlet yönetiminin istifade edeceği çok yönlü iyileşmeleri beraberinde getirecektir.

Devletin zekât yönetimini kendi idaresinde bulundurarak, zekâtın ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkılarının bir diğeri ise zengin ile fakir arasında önemli bir köprü vazifesi görmesinden kaynaklıdır. Neticede devlet hiçbir bütçe, iş gücü, sermaye, ham madde, enerji, istihdam sahası vb. altyapılar kurmadan vatandaşın gelirini ekonomiye kazandıracaktır. Bu yönlü bir strateji finansal yönü ile zekâtın işlevini güçlü bir şekilde ortaya koymuştur.

Piyasaya sürülmeyen yastık altı paralar ekonomiyi durağanlaştıran sebeplerden

²⁷⁴ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 11/139.

²⁷⁵ Şâfiî, *el-Umm*, 2/120-125; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/210-213; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 4/102-104.

biridir. Bu yönüyle de zekât İslam'ın ilk yıllarından bu yana devlet yönetimine azımsanmayacak katkılar sağlamıştır. Günümüzde zekâtı devlet eliyle yürüten Malezya ve Endonezya gibi devletlerin henüz istenilen seviyede olmasa da zekât verenlerin sayısında artış ve devlet bütçesinde yılların dağılımı ile ciddi ilerlemeler gözlenmektedir.²⁷⁶ Bu örneklerde olduğu gibi zekât verenlerin sayısında artışın sağlanmasını, devlet idaresinde zekâtın sistemleştirilmesinin neticesi olarak değerlendirebiliriz. Günümüzde zekât verenlerin azalmasına karşılık devlet eliyle geliştirilmiş bir sistem oturtulması hem zekâtın teşvik edilmesine hem de güven ortamının oluşturulmasına katkı sağlayabilir.

Zekât, yakın dönemde Türkiye'de yaşanan Kahramanmaraş-Pazarcık merkezli ve geniş bir coğrafyada yıkıma yol açan deprem felaketi bağlamında bir kez daha gündeme gelmiştir. Söz konusu afet, 11 ilde ciddi tahribata neden olmuş, milyonlarca insanı doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiş ve devletin mali kapasitesini zorlayan bir iyileştirme ve yeniden inşa sürecini beraberinde getirmiştir.

Deprem sonrasında yaşanan göç dalgası, barınma krizinin yanı sıra işgücü ve üretim kapasitesinde büyük bir kayba yol açmıştır. Bölgede pek çok kişi yalnızca konutlarını değil üretim araçlarını, iş yerlerini ve sermayelerini de kaybetmiştir. Bu bağlamda yeniden yapılanma süreci fiziksel altyapının beraber sosyo-ekonomik düzenin ihyası için de güçlü bir finansal kaynak ihtiyacını zorunlu kılmıştır.

Bu çerçevede, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılan açıklamalar ve toplumsal teşvikler neticesinde, zekât müessesesi yeniden gündeme gelmiş; bireyler, bir sonraki yılın zekâtlarını da öne çekmek suretiyle bu olağanüstü dönemde deprem mağdurlarının ihtiyaçlarının giderilmesine katkı sunmaya çalışmışlardır.²⁷⁷ Bu durum, zekâtın kriz zamanlarında alternatif ve tamamlayıcı bir kamu finansman kaynağı olarak işlevselleştirilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Zekâtın bu yönüyle sistematik biçimde ve devlet organizasyonu altında kurumsallaştırılması, onun etkinliğini artıracaktır. Hz. Ömer b. el-Hattâb'ın (r.a.) döneminde görüldüğü üzere zekât yalnızca ihtiyaç sahiplerine anlık yardım sağlayan bir mekanizma değil onları

²⁷⁶ Zaman, *İslam İktisadının Güncel Durumu*, 28.

²⁷⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Depremzedelere Zekât Verilmesi Caiz Midir?”, (Erişim 14 Ocak 2024); Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş, “Ramazan ve Dayanışma”, (Erişim 9 Aralık 2024)

retken bireyler hâline getirerek muhtaçlık durumunu ortadan kaldıran sürdürülebilir bir strateji olarak uygulanmıştır. Aynı ilkeler doğrultusunda günümüzde de zekâatın ekonomik dönüşüm ve yeniden entegrasyon fonksiyonunu yerine getirebilmesi, ancak kurumsal, şeffaf ve denetimli bir yapı içerisinde yürütülmesiyle mümkün olacaktır.²⁷⁸

2.5.1. Sosyoekonomik Adaletin Sağlanmasındaki Rolü

Mekke'nin ilk döneminde teşvikler ile başlayan bağış ahlakı, ilerleyen dönemlerde sistematik bir şekilde arttığı söylenebilir. Önceleri yetimin veya yoksulun doyurulmasını emreden ayetler ile başlayan süreç ikinci aşamada müminlerin mallarında fakirlerin hakkının olduğunu ifade eden ayetler inmesi ile devam etmiştir.²⁷⁹

Zekâat toplumsal etkilerine bakılarak değerlendirildiğinde, birlik ve dengeyi sağlamayı, gelir eşitsizliklerini ortadan kaldırmayı hedeflediği görülmektedir. Nitekim İşlam devleti Medine'de inşa edilirken ekonomik alt yapı da zekâat ile beraberinde inşa edilmiştir. Ancak toplumun varlıklı kesiminden, yoksul kesimine finans aktarımı henüz Mekke Döneminde iken sistemli bir şekilde Müslüman halka aşılanmıştır. Buna Habeşistan'a hicret eden Müslümanlardan olan Cafer b. Eb Tâlib'in (. 8/629) Habeş kralı Necâş'ye (. 9/630) İşlam dininin temel prensiplerini anlatırken ilk sıralarda namazı, fakirlere yardımı ve orucu saymış olmasını örnek olarak verebiliriz.²⁸⁰

Zekâat emrinin ilk indiği dönemlerde yaşayan insanların ve bu döneme en yakın yaşamış devletlerin zekâatın fonksiyonu konusunda değerlendirilmesi konumuzun mahiyeti açısından önemlidir. Tarihi süreçte zekâatın titizlikle uygulandığı dönemlerde sosyal adalet, sosyal eşitlik ve ekonomik kalkınma gözle görülür mahiyettedir. Ebu'l Hasan Ali en-Nedv 'nin (. 1986) bütün dünyanın ihtiyaçları için kolektif sorumluluk fikri İşlam'ın dünya medeniyetlerine hediyelerinden biri olduđunu²⁸¹ ifade etmesi zekâatın sosyoekonomik fonksiyonu açısından üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir gerçektir.

Zekâat ibadetinden Müslüman halkın sadece zenginlerinin mükellef olması yine

²⁷⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, 8/180-185.

²⁷⁹ el-Meâric 70 /24-25.

²⁸⁰ Ab Muhammed Abd'l-Melik b. Hişâm, *H. Muhammed'in Hayatı*, ev. M. Asım Köksal, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971), 1/ 266-268.

²⁸¹ Zaman, *İşlam İktisadının Güncel Durumu*, 74.

bu ibadetin sosyal yönünü öne çıkarmaktadır. Nitekim borcu olduğu halde mal varlığı bunu karşılayan kimseye zekâtın düşmemesi, sosyal dengenin gereği olarak zengin sayılmamasındandır.²⁸² Bunun yanında zenginden fakire direk aktarım, kalkınma hızını doğrudan artıracak bir etkidir. Çünkü zenginde ihtiyaç fazlası bir tüketimin, direk ihtiyaç sahibine sermaye olarak verilmesi sosyoekonomik değerleri olumlu yönde etkileyeceği muhakkaktır. İslam iktisat ahlakına baktığımızda da en etkileri amaçladığını görmekteyiz. İktisat siyasetinin temel hedeflerinin başında servet artırımı ve adil gelir dağılımını sağlamak gelir. Bunun gibi İslâm iktisadının da en önemli hedeflerinden biri serveti tek elde birikmesine engel olmaktır. Bu iktisadi hedefi ayetle destekleyecek olursak, ayet şöyledir: “*Ta ki, bu servet içinde sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir devlet olmasın.*”²⁸³ Aynı zamanda mülkiyetin yaygınlaştırılmasını öncelikli olarak yakın çevreden başlayarak bölüştürmeyi teşvik eder. Böylelikle toplumundaki sosyoekonomik dengeyi korumayı hedefler.²⁸⁴ Zekâtın finansman olarak ihtiyaç sahibine aktarılması, sosyoekonomik dengenin ve sosyal adaletin sağlanması noktasında can damarı mahiyetindedir.

Günümüz için bir örneklendirme ile konuyu izah edecek olursak; mesela belli bir ekonomik olgunluğa ulaşmış İslami hassasiyeti olan birçok bireyin varlığını göz önünde bulunduralım. Diğer yandan fakir olduğu için temel ihtiyaçlarını karşılayamayan veya karşılasa dahi ekonomiye aktif katılamayan, diğer yandan yeterli yetenek, zanaat ve tecrübeye sahip olduğu halde yeteri kadar sermayesi olmadığı için iş sahası oluşturamayan bireylerin varlığından söz edelim. Bu iki zıt kutbu birbirilerine katkı sağlayacak, yaşadıkları topluma katkı sağlayacak ve sınırları içerisinde sorumlu oldukları devlete katkı sağlayacak ortak bir payda varsa o da zekâtın fonksiyonudur.

Zekâtın sosyoekonomik açıdan farklı bir boyutu da uygulama sahası geliştikçe kardeşlik ve toplum içerisinde muhabbet hasıl olmasıdır.²⁸⁵ Çünkü zekât fakiri yoksulluktan gelen zilletten, dini ve ahlaki sapmalardan koruyan, her iki kesim arasındaki ekonomik ve hissi uçurumları yok ederek, iki kesim arasında köprü kuran bir ibadettir. Nitekim zekâtın ekonomik uçurumları giderip zenginle fakiri birbirine

²⁸² Serahsi, *Mebhut*, 11/138-140.

²⁸³ el-Hasr, 59/7.

²⁸⁴ Tabakoğlu, *İslam İktisadı*, 11-34.

²⁸⁵ Bilen ve Terzi, “Türkiye’de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekât”; 144.

yaklaştırıcı yönüne dikkat çekmek üzere Hz. Peygamber (s.a.s.) söyle buyurmuştur: “Zekât İslam'ın köprüsüdür.”²⁸⁶ Kur'an'da *kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlara / müellefe-i kulüb*²⁸⁷ zekât verilebileceğinin ifade edilmesi de zekâtın insanları birbirlerine yaklaştıracağı ve İslam'a ısındıracağına işaret etmektedir.

2.5.2. Gelir Dağılımında Eşitliği ve Fakirliği Azaltmadaki Etkisi

Tüketim, üretim ve yatırım gibi birçok ekonomik argüman, İslam iktisat anlayışının temelindeki mali ibadetleri kapsamaktadır. Bu mali ibadetler başında yer alan zekât, sürekli olarak serveti yatırıma zorlar.²⁸⁸ Zekât malın biriktirilmesini değil harcanmasını yani piyasalarda yatırımla dolaşmasını sağlayan bir sistemle işler. Mal ve sermaye dolaşımı da zenginden fakire yaparak alt kesime, harcanabilir bir geliri zekât vb. yolla transfer eder. Böylelikle alt kesim temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelir. Ekonomide arz-talep ortamı istikrarlı bir akışta sağlanmış olur.²⁸⁹ Arz-talep dengesi de iktisadi kalkınma ve büyümenin temelini oluşturmaktadır.

Ekonomik refahın temin edilmesinde zekâtın rolü ve katkıları, dini hassasiyete sahip bireylerin manevi ve toplumsal hedeflere yönelmesini sağlamakla birlikte idari mercilerin birçok açıdan yükünü hafifletmektedir.²⁹⁰ Devlet bazında zekâtın fonksiyonunda, aktif kullanımı durumunda geri dönüşümü yine toplumun refahına olacak nitelikte stratejiler geliştirilmiştir. Devlet yönetimine iktisadi katkılar sağlayacak ve ekonomik sorunların çözülmesinde öneri olarak gündeme alınacak bu stratejiler üç madde ile özetlenebilir: İhtiyaç sahiplerine temel ihtiyaçlarını karşılanma noktasında yardımda bulunmak, yoksulları ekonomik açıdan desteklemek ve fakirlerin ticari açıdan kalkınmalarına destek vermek gibi üç stratejik girişimi örnek verebiliriz.²⁹¹

Ekonomik güce sahip kişi finansman ihtiyacı olan fakire zekatını üretime geçecek kadar verse hem dini vecibelerini yerine getirmiş olacak hem de ekonomiye

²⁸⁶ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, 3/ 20, 195; el-Hüseyin b. Abdülvehhâb el-Heysemî, *el-Kebîr*, 3/ 62.

²⁸⁷ et-Tevbe, 9/60.

²⁸⁸ Komisyon, *İslam İlmihali* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 1/425.

²⁸⁹ Tabakoğlu, *İslam İktisadı*, 69.

²⁹⁰ Zaman, *İslam İktisadının Güncel Durumu*, 75.

²⁹¹ Masood Ahmad, *İslam İktisadında Sosyal Adalet*, 118.

bir kişiyi dahil ederek ekonomik bir akış sağlamış olacaktır.²⁹² Finansman edinen fakir ise temel ihtiyaçlarını karşılayacak, üretim için gerekli sermayeyi edinecek hatta bir sonraki yıl, alan değil veren konumda olacaktır. Böylelikle işsizlik oranlarında pozitif eğilimler meydana gelecek, ekonomik canlanma, sosyal gelir dengesi, üretimin artması, iş sahasının genişlemesi ve artması gibi birçok iktisadi kazanımlar elde edilmiş olacaktır. Kapitalist sistemin aksine işleyen, gelişen büyüyen bir ekonomik sistem altyapısı oluşturulmuş olacaktır. Bu verimli döngüyü çok sayıda insan üzerinde deneyimledikçe meyveleri çabuk verilen bir saha oluşturulmuş olacaktır.

Günümüzde her türlü ekonomik yapılanma, yapılandırma, yeni iktisâdi girişimler gibi ekonomiyi güçlendirecek çözüm arayışları mevcut iken, zekâtın finansman sağlama konusundaki güçlü fonksiyonu istifade edilmesi gereken bir durumdur. Ekonomik emniyetin sağlanması, toplumda iyiliğin, düzen ve uyumun tesis edilerek fırsat eşitliğinin sağlanması, haksızlıkların önüne geçilmesi ve düzeltilmesi kuşkusuz yine devletin görevleri arasındadır. Bu bağlamda devlet ekonomik yaptırımlar uygulayabilir, devletin refahı için gerekirse cebri uygulamalar geliştirebilir. Nitekim İbn Hazm fakirlerin ihtiyacını gidermek için maddi imkanları yüksek zenginlerin zorlanması noktasında devlet yetkililerinin hakkının olduğunu ifade etmiştir.²⁹³

2.5.3. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Katkısı

Devlet, sosyal güvenliği sağlamak ve hâkimiyet bölgesinin en uç noktasında olsa dahi kendi topraklarında yaşayan tüm bireylerin haklarını korumak ve o hakları onlara iade etmek durumundadır. Bir hanede yaşayan hasta ve yaşlı bireyler varsa bakımını temin etmelidir. Geçimini ve temel ihtiyaçlarını karşılamayacak derecede imkansızlıklar yaşayan halkını gözetmek durumundadır. Yolda kalmış ve mağduriyet yaşayan kimselere, müşküllerine çözüm bulunana kadar yardımcı olmak yine devletin

²⁹² Dört mezhebe göre zekâtın verileceği mallar ve bu mallardaki nisap miktarları arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Hanefîlere göre altın ve gümüş nisabı sırasıyla 20 miskal (yaklaşık 85 gram) ve 200 dirhem (yaklaşık 595 gram) olup, bu mallarda zekât oranı %2,5'tir. Mâlikîler ve Şâfiîler de benzer oranlar belirlemekle birlikte, ticaret mallarının zekâta tabi olması için ticaret kastı aranması gibi şartlar öne çıkar. Hanbelîler ise nisap miktarı ve zekât kapsamı açısından orta bir yaklaşım benimser. Bkz. İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 2/6-10; Dirdâî, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 1/482-489; Nevevî, *el-Mecmû*, 5/341-344; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/13-18

²⁹³ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm el-Endelüsî, *el-Muhallâ*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1982), 4/210-214.

sorumluluğundadır. Geçerli sebepler ile borçlanmış ve bu borcunun yükünü kaldıramamış birçok insanın varlığı aşikârdır ki, bunların da desteklenmesi yine devletin sorumluluğundadır. Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Ancak genel bir bakış ile değerlendirme yapacak olursak bu desteklemeler bir nevi sosyal sigorta konumundadır. Geçmişte bu tür devlet destekleri zekât kaleminden temin edilirdi. Yani zekât aslında bir tür sosyal sigorta işlevi gören bir kurumdu.²⁹⁴ Ayette belirtilen “*fakirler, yoksullar, amiller, kalbi İslam’a ısındırılacak olanlar/müellefe-i kulub, köleler ve cariyeler, borçlular, Allah yolunda olanlar ve yolda kalmışlar*” olarak zikredilen zekât verilecek sekiz sınıf insanın, zekât ile sosyal sigorta ihtiyaçları karşılanmış oluyordu. Netice olarak bu sekiz sınıf insanın sosyal sigorta mahiyetinde finansman ihtiyacının zekât ile karşılandığını düşünürsek, devlet uygulama politikası olarak halka finansman sağlama konusunda zekâtın işlevi değerlendirilmelidir.

Zekâtın yoksulluğu azaltmadaki rolü üzerinde çalışmaların yeterli düzeyde olmadığını söyleyebiliriz. Ancak yapılan bazı incelemeler neticesinde Ömer b. Hattab ve Ömer b. Abdülazîz dönemlerinde zekâtın yoksulluğu azaltmadaki etkileri raporlanmıştır. Bunun yanı sıra Mısır ve Yemen’de zekât fonundan desteklenen bazı bölgelerde yoksulluğun azaldığı kayıtlara geçmiştir.²⁹⁵ Elbette sadece zekât fonunun tek başına yoksulluk ile mücadele edemeyeceği aşikardır. Servet dağılımlarını da göz önüne aldığımızda zekâtın, devlet ekonomisine müsbet etkilerini görebilmek için, uzun vadede oturmuş ve kabul görmüş güvenilir bir zeminde işleyişini sağlamak elzemdir.

Devlet ekonomisindeki durağanlığa karşılık, zekâtın her yıl verilme zorunluluğunun olumlu etkileri vardır. Çünkü zekât servetin birikimini engelleyip fon dolaşımını artırarak ekonomideki bazı kusurların azalmasını sağlayabilir. İslâm toplumu temerküzden uzak bir anlayışı teşvik ederek infakı esas alır. Kur’an-ı Kerim, serveti ekonomiden alıkoyanlar ve parayı tedâvülde etkisiz hale getirip birikimi esas alanlar için çok sert ifadeler kullanır. Bunu şu ayeti ile örneklendirebiliriz: “*Altın ve*

²⁹⁴ Turan Yazgan, *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1987), 11.

²⁹⁵ Qazi Masood Ahmad vd., “Yoksulluk Açığını Finanse Etmek için İİT Ülkelerinde Toplanan Ekonomik Zekât Potansiyelinin Tahmini”, ed. Lütfi Sunar, çev. Zeynep Özbek ve Firdevs Bulut, *İslam İktisadında Sosyal Adalet* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2017), 225.

gümüſü biriktirip Allah yolunda harcamayanlara can yakıcı bir azabı müjdele.”²⁹⁶

Devlet ekonomisini olumsuz etkileyen bir husus da arz ve talep konusundaki dengesizliktir. Bu dengeyi sağlayacak etkin bir çözüm, vergi indirimi yoluna girmek ve netice olarak ekonominin arz cephesini güçlendirmektir. Bu yolun başarılı olabilmesi için devletin kamusal harcamalarına kısıtlamalar getirmesi gerekmektedir. Çünkü üretimi olumsuz etkileyen en büyük faktörlerin başında ağır vergi yükü gelmektedir. Netice olarak talebe karşılık üretimin yetersiz kalması ekonomik dengeyi olumsuz etkilemektedir ve üretici fiyatlarda artış yoluna gitmektedir.²⁹⁷ İşte bu noktada zekât, alt gelirli kesimi finanse ederek orta gelirli seviyeye çıkarmayı hedefler. Onu ekonomiye dahil eder ve ekonomik hareketliliğe ivme kazandırabilir.²⁹⁸ Zekâtı veren kimselerin vergi muafiyeti veya vergi indirimi ile desteklenmesi ayrıca ekonomik iyileſmeye azımsanmayacak katkılar sağlaması muhtemeldir.

2.5.4. Enflasyon İşsizlik ve Krizlere Karşı Zekâtın Rolü

Zekât, sadece bireysel bir ibadet değil aynı zamanda toplumsal refahı ve ekonomik istikrarı sağlayan güçlü bir sosyal mekanizmadır. Enflasyon, işsizlik ve ekonomik krizler gibi makroekonomik düzeydeki sorunlara karşı zekâtın işlevi, ekonomik adaleti tesis etme ve sosyal dayanışmayı güçlendirme potansiyeliyle ön plana çıkmaktadır.

Zekâtın enflasyonla mücadeledeki rolüne baktığımızda, günümüz ekonomik sorunların başında gelen enflasyon üzerinde olumlu etkiler oluşturacağını söyleyebiliriz. Ancak tek başına enflasyon, fiyatların sürekli artışı ile toplumun özellikle sabit ve düşük gelirli kesimlerini olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda zekât, gelir ve servetin yeniden dağılımını sağlayarak enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki bozucu etkilerini azaltabilir. Nitekim enflasyonun doğrudan ya da dolaylı yoksulluğu artırıcı etkisi, zekât kurumunun devreye girmesiyle dengelenebilir.²⁹⁹

²⁹⁶ et-Tevbe 9/34.

²⁹⁷ Veli Sırım, “Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslâm Ekonomisinde Zekât’ın Yeri”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2018): 117.

²⁹⁸ Tabakoğlu, *İslâm İktisadı*, 206; Sırım, “Arz Yönlü Bir Ekonomi”, 76.

²⁹⁹ Murat Aydın, “Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekât Müessesesi ve Gini Katsayısı”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 57, Eylül-Ekim 2016, 55-69.

Ayrıca zekâtın alım gücü düşük kesimlere yönlendirilmesi, tüketimi artırarak durgunlukla mücadelede etkin olabilir.

İşsizlik sorunu ve zekât ilişkisini incelediğimizde zekât fonlarının sadece yardım amaçlı değil üretken ve istihdam yaratıcı faaliyetler için de kullanılması, işsizliğe karşı etkili bir çözüm sunabilir. Özellikle iş gücü piyasasına katılımı zorlanan bireylerin meslek edindirilmesi ve girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi, zekâtın iktisadi hayata entegrasyonunu sağlayabilir.³⁰⁰ Nitekim Türkiye'de yapılan bazı araştırmalar, zekât fonlarının mikro finansman çerçevesinde kullanılması durumunda yoksulluğun kalıcı olarak azaltılabileceğini ortaya koymaktadır.³⁰¹

Küresel ölçekte yaşanan ekonomik krizler ve doğal afetler gibi olağanüstü dönemlerde, zekât fonları hızlı, hedef odaklı ve yerel bazda müdahale imkânı sunar. Türkiye'de özellikle pandemi sürecinde (2020-2022) bazı vakıf ve derneklerin zekât fonlarını sağlık çalışanları ve işsiz kalan bireyler için kullandığı gözlemlenmiştir. Bu, zekâtın kriz zamanlarında sosyal dayanıklılığı artırıcı etkisini açıkça ortaya koymaktadır.³⁰² Ayrıca zekâtın kamusal sosyal yardım sistemine entegre edilmesi, devletin üzerindeki yükü hafifletebilir.

Hülasa zekât, sadece bireylerin malî bir yükümlülüğü değil aynı zamanda kriz dönemlerinde ekonomik istikrarı ve sosyal bütünlüğü sağlayan önemli bir toplumsal sigorta mekanizmasıdır. Enflasyon, işsizlik ve kriz gibi yapısal sorunlarla mücadelede zekâtın etkin ve kurumsal biçimde kullanılması, İslam ekonomisi perspektifinden sürdürülebilir kalkınmanın da kapısını aralayacaktır. Bu doğrultuda, modern ekonomi yönetimi içinde zekâtın işlevsel bir araç olarak konumlandırılması gerekmektedir

³⁰⁰ Ahmad Fayez Hersh vd. "İslam İktisadında Bölüşüm Sisteminin Bir Aracı Olarak Zekâtın Rolü," *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020): 283.

³⁰¹ Selman Yılmaz, vd. "Türkiye'de Zekât ile Yoksulluk Arasındaki İlişkinin Analizi," *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 13, no. 24 (2021): 290.

³⁰² Aydın, Ahmet & Öztürk, Şaban. "Türkiye'nin Yoksullukla Mücadelesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Rolü; Pandemi Dönemi Örneği", *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 6/1 (2021), 141–162.

2.6. Küresel Ekonomide Zekâtın Finansal Kaynak Olarak Topluma Aktarılması

Toplumda refah ve adaletin sağlanması noktasında zekât güçlü bir iktisadi araçtır. Sosyal devlet anlayışını destekleyen yapısından istifade edilmesi gereken bir sistemdir. Finanse eden ile finanse edileni aynı kalemde dengelemesi açısından da önemli bir araçtır.

Zekâtın sekiz sınıfa finanse edilmesi ayet ile sabittir. Ancak tüm sınıflara verilip verilmemesi, öncelik sırası, paylaşımlardaki öncelik sırası ve miktarı konularında klasik fıkıh alimlerimiz farklı yorumlar ortaya koymuşlardır. Öncelikle bu taksimi kimin yapması gerektiği konusudur. Hanefi fıkhında açık malların tespiti, toplanıp dağıtılması devletin sorumluluğundadır. Gizli mallar ise kişiye bırakılmıştır.

Hanefi fıkıh ekolünün önde gelen hukukçularından Cessas da (ö. 370/981) zekâtın toplanıp dağıtılma sorumluluğun naslara göre ulu'l-emre verildiğini, bu nedenle mükellefin zekatını bağımsız olarak zekât sarf yerlerine kendi eliyle vermesi durumunda geçerli olmayacağını ifade etmiştir.³⁰³ Kişi zekatını yetkili merciilere verdikten sonra yerine ulaşmasa dahi sorumluluk üzerinden kalkmıştır. Çünkü ulaştırma yetkisi devlete aittir. Kişinin sorumluluğu yetkililere vermesi ile bitmiştir.³⁰⁴

Maliki fakihlerince devlet başkanı adaletli ise kişinin zekatını kendisi vermesi caiz değildir. Onlara göre ittifaken vacip olan zekâtın her türlü tasarrufunda devlet başkanına vermektir.³⁰⁵ Şâfiî fıkhında kişi gizli mallarının zekatını kendisi verebilir. Açık mallarının zekatına gelince iki farklı görüş beyan etmişlerdir. Biri caiz değildir. Ağırlıklı olan ve tercih edilen bir diğer görüş ise devletin otoritesini baz alarak devlete verilmesini vacip kabul etmişlerdir.³⁰⁶

Hanbeli fakihleri zekâtın kimin vermesi gerektiği konusunda birbirinden farklı görüşler beyan etmişlerdir. Ancak genel manada değerlendirecek olursak Hanbeliler devlete verilmesinde sakınca olmadığını ifade ederken bununla birlikte kişinin

³⁰³ Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Halef er-Râzî el-Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Ankara: İtisam Yayınları, 2018), 364.

³⁰⁴ Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Ali es-Sağir (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 5/287.

³⁰⁵ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 2/255.

³⁰⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 2/150-155.

kendisinin vermesinin daha iyi olacağı kanaatini belirtmişlerdir. Ama kişi devlete zekâtı verdikten sonra ister başkan adil olsun ister olmasın ister yerine ulaştırsın ister etmesin gibi herhangi bir meselede zekât verenin artık sorumlu olmadığını ifade etmişlerdir. Bu nedenledir ki hem yakın akraba hem yakın çevre bilinciyle mevzuya yaklaşılarak zekatını kişinin kendi eliyle vermesini tasvip etmişlerdir.³⁰⁷

Daha güçlü bir zeminde zekâtın topluma aktarılması ve işlevini yüksek potansiyelde kullanabilmenin daha etkin yolu, onu kurumsal bir hüviyete kavuşturmak olduğu söylenebilir. Aksi halde zekât toplumda örfi olarak sadece kısmen ve geçici olarak istifade eden fakir ve yoksullar grubundan öteye gidemeyeceği görülmektedir. Ancak günümüz şartlarına bakıldığında kalbi İslam'a ısındırılmak istenenler, esirler, yolcular, zekât görevlileri hatta Allah yolunda olanlar dahi zekâtın devlet eliyle finanse edilmesi gerektiği sınıflardır. Bunların günümüz şartlarında tespiti, sınıflandırılması, adil ve sistematik olarak uygulanması kurumsallaşması ile doğrudan paraleldir.

Mevcut ekonomik sistemde zekâtın topluma aktarılması konusunda, zekâtın kurumsallaşma önceliğinden sonra mevcut ekonomik çıkmazların ve problemlerin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Beraberinde zekâtın bu çıkmazların alternatif çözümleriyle ekonomiye güçlü bir sistem ile dahil edilmesi gelmelidir. Çünkü zekât muhtacı destekleyen bir sistemden öte siyasi, iktisadi, içtimai birçok maslahatı içinde barındıran bir düzendir. Konvansiyonel ekonomik argümanların ekonomiyi zayıflattığı gün geçtikçe daha da fark edilir hale geldiğinden, zekât ekonominin ihtiyacı olan güçlü bir disiplin olarak önümüze çıkmaktadır.

2.6.1. Zekâtın Nasta Belirtilen Kesime Finanse Edilmesi

İslam iktisadı, tarih boyunca toplumsal dengeyi bozan servet tekelleşmesi, sınıf ayrışması ve ekonomik adaletsizliklere karşı köklü çözümler sunmuştur. Bu bağlamda zekât, sadece bireysel bir ibadet değil, aynı zamanda toplumun sosyal refahını düzenlemeye yönelik kurumsal bir mekanizma olarak kabul edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de zekâtın sarf yerlerinin sekiz sınıf olarak açıkça belirtilmiş olması, dağıtımın keyfilikliğini önleyerek hak sahiplerini koruma altına almıştır.

³⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/325-330.

Kur'ân-ı Kerîm'de zekâtın sarf yerleri açıkça belirlenmiş ve bu bağlamda tahsis sekiz sınıfla sınırlandırılmıştır. Bunlar sırasıyla şöyledir: Temel ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz olan fakirler (الفقراء), dışarıdan bakıldığında ihtiyaçları anlaşılmasa da muhtaç durumda bulunan yoksullar (المساكين), zekâtın toplanması ve dağıtımında görevli memurlar (العاملون), kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimseler (المؤلفة قلوبهم), kölelikten kurtarılması hedeflenen esirler (الرقاب), borçlarını ödeme gücünden yoksun borçlular (الغارمون), Allah yolunda mücadele eden veya İslâmî gayeler uğruna hizmette bulunan kimseler (في سبيل الله) ve yolculuk esnasında memleketinden uzakta kalıp maddî sıkıntıya düşen yolcular (ابن السبيل) şeklindedir. Bu sekizli tasnif, İslâm'ın sosyal adalet ilkesini gerçekleştirme ve ekonomik dengenin toplum genelinde sağlanmasına yönelik hedefinin bir tezahürüdür.³⁰⁸ Bu gruplar yalnızca tarihsel bağlamda olmayıp günümüz İslam toplumlarının sosyal yardımlaşma anlayışında da temel ilke ve yönlendirici esaslar olma niteliğini sürdürmektedir.

Zekâtın bu sınıflara tahsisi meselesi yalnızca fikhî bir tartışma olmanın ötesinde, çağdaş kurumsal zekât uygulamalarının meşruiyet zemini açısından da büyük önem taşımaktadır. Zekâtın dağıtımı esnasında bu sınıfların günümüz karşılıklarının doğru tespit edilmesi hem uygulamada etkinlik hem de dini açıdan geçerlilik bakımından hayati rol oynamaktadır.³⁰⁹

Özellikle *Allah yolunda olanlar* (في سبيل الله) ve *kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimseler* (المؤلفة قلوبهم) gibi bazı gruplar, klasik fıkıh literatüründe daha dar ve sınırlı çerçevede yorumlanmıştır. Bu sınıflar genellikle savaşta görev alan mücahitler ya da İslâm'a yeni girmiş kabile reisleriyle sınırlandırılmıştır. Ancak çağdaş İslâm hukukçuları ve zekât uygulayıcı kurumlar, bu kavramları dinamik ve bağlamsal bir yaklaşımla yeniden yorumlayarak, onların kapsamına eğitim faaliyetleri, sağlık hizmetleri, kalkınma projeleri, doğal afet ve insani yardım çalışmaları ile İslâm'ı tanıtmaya ve tebliğ faaliyetleri gibi çok daha geniş toplumsal yarar alanlarını dâhil etmiştir. Bu genişletilmiş yorumlar, hem zekâtın temel gayesi olan toplumsal adaletin

³⁰⁸ et-Tevbe Sûresi, 9/60.

³⁰⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/150-155.

gerçekleştirilmesine katkı sağlamakta hem de modern dünyada karşılaşılan sosyal ihtiyaçlara İslâm hukukunun çözüm üretebileceğini göstermektedir.³¹⁰

Söz konusu sekiz sınıf klasik fıkıh kaynakları çerçevesinde ayrıntılı olarak ele alınacak, ardından günümüz sosyal yapısı içinde bu sınıfların nasıl anlaşılması gerektiği hususu değerlendirilecektir. Böylelikle hem teorik hem de pratik düzlemde zekâtın hedeflediği sosyal adaletin gerçekleşmesine katkı sunulması amaçlanmaktadır.

2.6.1.1. Fakirler

Zekâtın tahsis edileceği toplumsal kesimlerin başında, Kur’ân-ı Kerîm’in Tevbe Suresi’nin 60. ayetinde açıkça belirtilen ‘fakirler’ gelir. Fakir kavramı, klasik fıkıh literatüründe çeşitli şekillerde tanımlanmıştır ve mezhepler arası farklı yorumlar mevcuttur. Bu farklılıklar, zekâtın adil ve etkili bir şekilde dağıtılması bakımından dikkate değerdir.

Hanefî fakihleri fakiri nisap miktarının altında mala sahip olan kimseler olarak tanımlarlar.³¹¹ Bu bağlamda Hanefîler, fakirleri üç sınıfta inceler: Sadece temel eşyaları olanlar, para açısından nisap altı malı olanlar ve para dışındaki malları nisaba ulaşmayanlar.³¹² Şâfiî mezhebine göre malı veya yeterli geliri bulunmayan herkes, ister dilenci olsun isterse kimseye muhtaç görünmeden yaşasın, fakir kategorisindedir.³¹³ Hanbelîler ise temel ihtiyaçlarını karşılayamayan, kazancıyla geçinemeyen ve çevresinde kendisine bakacak kimsesi bulunmayan kişileri fakir olarak değerlendirir.³¹⁴

Modern ekonomik koşullar çerçevesinde “fakir” tanımının yeniden değerlendirilmesi bir zorunluluk hâline gelmiştir. Fakir, kazancı veya mal varlığı temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyen kişidir.³¹⁵ Bu tanım, zekâtın kimlere yönlendirilmesi gerektiğini tespit açısından kritik önemdedir. Zira zekâtın en öncelikli

³¹⁰ Karadâvî, *Fıkühü’z-Zekât*, 2/709-714.

³¹¹ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, 2/266; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 43-46.

³¹² Zeynuddin İbn İbrahim İbn Muhammed İbn Nuceym el-Mısrî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005), 195-196.

³¹³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/80-82.

³¹⁴ Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *Umdetü’l-Fıkıh*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, (Riyâd: Dâru ‘Âlem il-Kütüb, ts.), 1/212-214

³¹⁵ Muhammad Omar Farooq, “The Challenge of Poverty and the Poverty of Islamic Economics,” *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance* 4, no. 2 (2008): 40.

olarak temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylerin finansmanı için sarf edilmesi gerekir. Ancak burada önemli bir husus kişinin gerçekten muhtaç olup olmadığıdır. Fakihlerin çoğunluğu, tembelliği nedeniyle çalışmayan bir kimseye zekat verilmesini uygun gormemiştir. Bu gorşu destekleyen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Zekâat ne zengine ne de sağlıklı ve çalışabilecek durumda olan kimseye heleldir.*”³¹⁶

Zekâat dağıtımında fakirlerin öncelikli olması gerektiği gibi bu kişilere verilen zekâatın onları yoksulluktan kurtaracak miktarda olması da önem arz eder. İbn Hazm (. 456/1064) zenginlerin, fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamalarının farz olduğunu belirtmiş eğer zekat buna yetmezse devletin, zenginleri bu konuda zorlayabileceğini ifade etmiştir. Bu yaklaşımını şu ayet ve hadisle temellendirmiştir: “*Akrabaya, fakire ve yolcuya hakkını ver.*”³¹⁷ “*Kimin elinde ihtiyaçtan fazla mal bulunur da Müslüman kardeşi a ve çıplak haldeyse ona yardım etmezse, Allah da ona acımaz.*”³¹⁸

Hanefi alimlerinden İmam Muhammed’in (. 189/805), zekatı geciktiren kimsenin şahitliğinin kabul edilmeyeceğini söylemesi, zekâatın zamanında verilmesinin hukukî boyutunu da gözler önüne sermektedir. Fakire, yoksulluktan kurtulmasına yetecek kadar zekat verilmesi gerektiği goru ise mezhepler arasında farklılık arz etmektedir. Ebû Hanife’ye göre günlük ihtiyaını karşılamak menduptur. Ancak bakmakla yükümlü olduğu kişiler varsa durumlarına göre daha fazla verilebilir. İmam Muhammed ve Eb Yûsuf ise 200 dirhemden fazla vermeyi mekruh görmüşlerdir.³¹⁹ Bu miktar, o dönemde bir ailenin yıllık ihtiyaını karşılayacak düzeydeydi. Ancak günümüz enflasyonist ortamında bu tutarın ülkemizde günlük ihtiyaçları bile karşılayamayacağı açıktır.

İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel ise fakirin ihtiyaını belirleme yetkisini, o günün sosyal ve ekonomik şartlarını dikkate alarak yetkili mercilere bırakmıştır.³²⁰ Bu esnek yaklaşım günümüz ekonomik koşullarında daha uygulanabilir

³¹⁶ Eb İsmail Muhammed b. İsmail et-Tirmizi, *Sünen Tirmizi*, cilt 2, “Zekâat”, 635. (Beyrut: Dâru’l-Kütüb’l-İslâmiyye, 2013); Eb Abdillâh Muhammed b. Eb Süleyman en-Nesi, *es-Sünen*, cilt 3, “Zekâat”, 2592. (Beyrut: Dâru İhy’t Turs’el-‘Arabî, 1997).

³¹⁷ el-Nisa 17/26.

³¹⁸ Seyyid Muhammed Sa’d Sâbık, *Fıkhu’s-Sünne*, (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-İlmiyye, 2005), 2/150-153.

³¹⁹ Serahsi, *Mebcut*, 11/140-142.

³²⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, 1/350-355.

görülmektedir. Nitekim çağdaş fıkıhçı Seyyid Sâbık da zekâtın fakiri sadece anlık olarak desteklemek değil, onu yoksulluktan kurtarıp düzenli bir gelir seviyesine ulaştırmak için verilmesi gerektiğini vurgular.³²¹ Bu bağlamda, zekâtın bir sosyal güvenlik fonu işlevi görmesi, fakirin sürekli muhtaç kalmasının önüne geçilmesi açısından önemlidir.

2.6.1.2. Yoksullar (Miskinler)

Kur'ân-ı Kerîm'de zekâtın verileceği sekiz sınıf arasında ikinci sırada 'miskinler' (yoksullar) zikredilmektedir. Fakir ve miskin terimlerinin zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı görülse de her iki sınıfın ayette ayrı ayrı yer alması, bu iki grup arasında belirgin bir fark bulunduğuna işaret etmektedir. Nitekim birçok fakih, bu ayrıma dayanarak fakir ile miskin arasında derecelendirme yapmıştır.³²²

İmam Şâfiî (ö. 204/820), ayette miskinın fakirden sonra zikredilmesini dikkate alarak fakirin miskininden daha zor durumda olduğunu savunmuştur.³²³ Aynı şekilde Hanbelî mezhebinin kurucusu Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) de bu görüşü desteklemiş; miskini, temel ihtiyaçlarını kısmen karşılayabilen, ancak malı nisaba ulaşmayan kimse olarak tanımlamıştır.³²⁴ Buna karşılık fakir, hiçbir geliri ve imkânı olmayan, tam anlamıyla muhtaç kişidir. Şâfiîler açısından fakir, hiç malı olmayan kişi iken yoksul, bir miktar geliri bulunmasına rağmen geçimini sağlamakta zorlanan birey olarak tarif edilir.³²⁵

Hanefî ve Mâlikî mezheplerindeki baskın görüşe göre miskin, fakirden daha kötü durumdadır. Hanefî fakihleri yoksulu evi, giysisi ve yiyeceği bile bulunmayan,³²⁶ en temel insani ihtiyaçlarını dahi karşılayamayan kişi olarak tanımlayarak onun içinde bulunduğu sıkıntının şiddetini vurgular. Hanbelî fıkhında ise miskin geçimini kısmen sağlayabilen fakat bu geçim düzeyi yeterli olmayan kişi olarak kabul edilir.³²⁷

³²¹ Sâbık, *Fıkhu's-Sünne*, 2/150-155.

³²² İbn Rüşt, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/360-365.

³²³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/220-225.

³²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/328.

³²⁵ İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/210-211.

³²⁶ Karadâvî, *Ekonomik Sorunların Çözümünde Zekâtın Rolü*, 2/25.

³²⁷ İbn Kudâme, *Umdetü'l-Fıkıh*, 6/109-110.

Klasik dönemin müfessirlerinden Taberî (ö. 310/923), ayetteki bu iki grubun psikolojik durumlarına da dikkat çeker: Ona göre fakir, muhtaç olduğu hâlde izzet-i nefsinin koruyup istemeyen kişidir, miskin ise ihtiyacını açıkça beyan ederek halktan yardım isteyen kimsedir. Bu yaklaşım, sosyal davranış biçimlerinin de zekât tahsisinde dikkate alınabileceğini göstermektedir.³²⁸

Bazı fakihler, fakir ve miskin terimlerini yakın anlamlı sayarak her iki sınıfı tek kategoride ele almış ve aralarındaki farkı göz ardı etmişlerdir.³²⁹ Ancak gerek klasik fıkıh literatürü gerekse ayetin lafzi yapısı, bu iki grubun farklı özellikler taşıdığını ve zekâtın öncelikle bu iki sınıfa yönelmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü her iki grup da temel ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz, geçim sıkıntısı içinde olan bireylerden oluşur.

Zekâtın miskinler için bir finansman aracı olarak kullanılması, tıpkı fakirlerde olduğu gibi bu sınıfa dâhil edilecek kişilerin doğru ve isabetli bir şekilde tespit edilmesine bağlıdır. Bu çerçevede, günümüzde miskinlik kavramının sosyoekonomik gerçeklikler doğrultusunda yeniden tanımlanması, zekâtın amacına ulaşması açısından büyük önem arz etmektedir. Zira zekâtın, miskinleri sadece geçici olarak destekleyen bir yardımdan ziyade, onları muhtaçlıktan kurtaracak kalıcı bir destek şeklinde tasarlanması, İslâm'ın sosyal adalet anlayışıyla daha uyumludur.

Bazı alimler, bir kimsenin malı olsa bile bu mala fiilen ulaşamıyor ve istifade edemiyorsa, onun hâlâ miskin veya fakir sayılabileceğini belirtmişlerdir.³³⁰ Bu görüş, günümüzde erişimi kısıtlanmış mülk veya geliri bulunan ancak aktif olarak kullanılamayan varlık sahiplerini de zekât kapsamına dâhil etme açısından dikkat çekicidir.

Şâfiî mezhebi, belli bir zanaat edinme gayretinde bulunmuş ancak başarı elde edememiş veya çabalamasına rağmen bir neticeye ulaşamamış kişilere, herhangi bir süre sınırlaması getirmeksizin, hayatlarının büyük bir bölümünde geçimlerini

³²⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rifa, 2000), 14/312-313.

³²⁹ Karadâvî, *Ekonomik Sorunların Çözümünde Zekâtın Rolü*, 136.

³³⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravdatü't-Talibin* (Dımaşk: Dar'ül-Feyha, 2012), 6 /150-151.

sağlayacak ölçüde zekât verilmesini caiz görür.³³¹ Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri ise bu miktarın bir yıllık ihtiyaçları karşılayacak düzeyde olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Zekâtın hangi noktada verilmesi gerektiği hususunda fakihler, bireyin sahip olduğu kaynakların değerlendirilmesinde de farklı görüşler serdetmiştir. Örneğin akar³³² geliri (kira vb.) bulunan bir kişi, bu gelir kendi ve ailesinin geçimini karşılamaya yetmiyorsa, Şâfiîlere göre miskin veya fakir olarak değerlendirilebilir ve bu kişiye zekât verilebilir. Üstelik bu kimsenin akarını satması da beklenmez.³³³ Mâlikî fakihler ise bir kişinin evi ve hizmetçisi olsa bile ailesinin kalabalıklığı sebebiyle geçim sıkıntısı çekiyorsa, bu kişiye zekât verilebileceğini belirtmişlerdir.³³⁴ Ayrıca ilimle meşgul olan, geçimini temin etmek adına çalışmak zorunda kaldığında ilmî faaliyetlerini sürdüremeyen kimselerin, çalışabilecek durumda olsalar bile zekât alabilecekleri de fakihlerce kabul edilmiştir.³³⁵ Bu yaklaşım, toplumda bilgi üretiminin ve ilim ehlinin desteklenmesini hedeflemektedir.

Evlenmek isteyen ve evlilik için gerekli imkânlarla sahip olmayan bireylerin de miskin sınıfına dâhil edilerek zekâtтан istifade edebileceği görüşü birçok fakih tarafından desteklenmiştir. Evliliğin sosyal ve bireysel bir zaruret hâline geldiği durumlarda, bu ihtiyaç zekâtla karşılanabilir.³³⁶

Günümüzde ise zekât, daha çok toplumun alışık olduğu şekilde, bölüştürülerek ve anlık ihtiyacı karşılayacak ölçüde verilmektedir. Bu durum, zekâtın maksadına ulaşmasını büyük ölçüde sınırlamaktadır. Oysa fakihlerin görüşleri ve asr-ı saadetteki zekât uygulamaları dikkate alındığında, zekâtın merkezi bir yapıyla toplanması ve bu fondan ihtiyaç sahibi miskin ve fakirlere yoksulluktan kurtaracak düzeyde finansman

³³¹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/190-191.

³³² Akar: İslâm hukukunda taşınmaz mal ve araziler için kullanılan bir terimdir. Vakıf hukukuyla bağlantılı olarak akarlar, genellikle hayır işlerine tahsis edilen sürekli gelir kaynaklarıdır. Bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, cilt 1 (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts/baskı), 1/234; Mehmet Erdoğan, *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatleri*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003), 234.

³³³ Nevevî, *el-Mecmu'*, 6/190.

³³⁴ Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arâfe ed-Desûki, *Haşiyetü'd-Desuki ala şerhil-Kebir* (Beyrut: Darü'l Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 1/185.

³³⁵ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkılânî, *el- İnsaf* (Beyrut: Daru Mektebeti'l-Maarif Naşirun, 2011), 2/155-157.

³³⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/190.

sağlanması, uzun vadeli çözümler için daha uygundur. Bu anlayış, zekâtın sadece geçici bir yardım değil, aynı zamanda yapısal bir kalkınma aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

2.6.1.3. Zekât Memurları

Kur'ân-ı Kerîm'de zekâtın sarf yerleri arasında üçüncü sırada zikredilen 'âmilûn', literatürde 'zekât memurları' olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, zekâtla ilgili iş ve işlemleri yürütmekle görevlendirilen, adaletli, güvenilir ve ilgili fikhî hükümleri bilen kimseleri ifade eder. Zekâtın toplanması, hesaplanması, kaydedilmesi, dağıtılması, muhafazası ve takibi gibi süreçlerin tamamı bu görevlilerin sorumluluğundadır.³³⁷

Zekât memurları, zengin ya da fakir olmalarından bağımsız olarak yaptıkları kamu hizmeti dolayısıyla zekâttan pay almaya hak sahibidirler. Kur'ân'da yer alan bu açık hüküm, bu kimselerin devlet eliyle görevlendirilerek zekâtın sistematik ve adil bir şekilde yürütülmesini sağladığını göstermektedir. Zira zekâtın toplanması ve dağıtımı gibi işlemler bireysel inisiyatife bırakıldığında hem verimlilik hem de adalet ilkeleri zedelenebilir. Bu sebeple âmillerin, hem mükelleflerin mal varlıklarını adilce hesaplaması hem de ihtiyaç sahiplerine usulüne uygun bir biçimde ulaştırması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca âmillerin varlığı, zekât verenin başa kakmaması³³⁸ ve alanın rencide olmaması³³⁹ gibi ahlaki ilkelerin korunmasına da hizmet etmektedir. Bu yönüyle âmiller, sadece teknik bir görev ifa etmekle kalmayıp, aynı zamanda verenle alan arasında aracılık yapan ve bu sürecin insan onuruna yaraşır şekilde gerçekleşmesini sağlayan önemli bir fonksiyona sahiptir.

İslam tarihinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zekât memurlarını titizlikle seçtiği bu göreve tayin edilen kişilerin adaletli ve ahlaklı kimseler olmasına dikkat ettiği bilinmektedir. Nitekim Resûlullah (s.a.s.), zekât memurlarının görevlerini suistimal etmelerine kesinlikle müsamaha göstermemiş, görev esnasında hediye kabul etmelerini bile yasaklamıştır.³⁴⁰ Bu husus, kamu görevi yürütenlerin dürüstlüğü ve

³³⁷ Karadâvî, *Fıkhu 'z-Zekât*, 2/255.

³³⁸ el-Bakara 2/262.

³³⁹ el-Bakara 2/264.

³⁴⁰ Müslim, "İmâre", 26 [1832]; bk. Buhârî, "Eymân", 3(6636)

hesap verilebilirliği konusundaki İslâmî hassasiyeti ortaya koymaktadır. Bu bağlamda zekâtın güven ortamında toplanması ve dağıtılabilmesi, doğrudan âmillerin ahlaki donanımına bağlıdır.³⁴¹

İbn Rüşd (ö. 595/1198), toplum hizmetine kendini adayan, geçimini bu hizmetten temin edemeyen kamu görevlilerinin de âmiller gibi zekâtтан pay alabileceklerini belirtmektedir. Bu görüş, yalnızca zekât toplayıcılarının değil, toplumun maslahatını gözeten ancak geçimini sağlamakta zorlanan diğer kamu görevlilerinin de desteklenebileceğine dair fikhî bir perspektif sunmaktadır.³⁴²

Modern dönemde zekât kurumunun devlet eliyle kurumsallaştırılması, bu fikhî esaslara dayalı olarak daha etkin bir yapının inşa edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda öncelikle “Zekât Müdürlükleri” kurulmalı; bu birimlerde, gerekli ahlaki ve mesleki niteliklere sahip personel istihdam edilmelidir. Zekâtın toplanmasından dağıtımına kadar tüm süreçler bu müdürlükler aracılığıyla yürütülmelidir. Amillerin maaşları ve zekât kurumunun diğer masrafları da doğrudan zekât fonundan karşılanabilecektir. Böylece hem İslam’ın farz kıldığı bir ibadetin kurumsal çerçevede yerine getirilmesi sağlanacak hem de devlet, ek bir bütçe yükünden kurtulmuş olacaktır.

Zekâtın tarih boyunca yalnızca bireysel bir ibadet değil, aynı zamanda toplumsal bir iktisadî sistem unsuru olarak işlediği unutulmamalıdır. Ancak bu sistemin işlevsel hale gelebilmesi için ahlaki ilkelerin kurumsal çerçevede teminat altına alınması gerekir. Bu nedenle zekât memurlarının seçiminde liyakat ve ahlak, görev sürecinde ise şeffaflık ve denetim temel ilke olarak benimsenmelidir. Zira zekâtın itimatla teslim edilmesi, bu kuruma duyulan güvene bağlıdır. Bu güvenin tesisinde ise âmillerin rolü belirleyicidir.

2.6.1.4. Kalpleri İslam’a Isındırılmak İstenenler

Zekâtın sarf edileceği sekiz sınıftan dördüncüsü olarak Kur’ân’da zikredilen grup müellefe-i kulûb, yani kalpleri İslam’a ısındırılmak istenen kimselerdir. Bu sınıf, fakir ve miskin gibi diğer gruplara nispetle zekâtтан pay alıp alamayacakları hususunda

³⁴¹ Nevevî, *Ravdatü’l-Talibin*., 2/150-155.

³⁴² İbn Rüşd, *Bidâyetü’l Müctehid*, 2/325-330.

fıkıh literatüründe tartışma konusu olmuştur. Dolayısıyla bu grubun mahiyetinin ve özelliklerinin fikhî ve tarihî bağlamda dikkatli biçimde ele alınması önem arz etmektedir.

Hanefî fakihleri, İslam'ın ilk dönemlerinde Müslümanların sayıca az, düşmanlarının ise güçlü olması sebebiyle, gayrimüslimlere zekât verildiğini kabul etmektedirler. Ancak hulefâ-yi râşidîn döneminde bu sınıfa zekât verilmediği gerekçesiyle, hangi amaçla olursa olsun kâfirlere zekât verilemeyeceğini savunmuşlardır.³⁴³

Şâfiî fakihleri ise müellefe-i kulûbu yalnızca Müslüman kimselerle sınırlandırmış; İslâm'a meyilli, fakat henüz dini yaşayışta istikrar kazanamamış olan fâsık Müslümanlara, şerlerinden emin olunması veya İslâm'a zarar vermemelerinin sağlanması amacıyla zekât verilebileceğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte gayrimüslimlere zekât verilmesini reddetmişlerdir.³⁴⁴

Hanbelî fikhına göre müellefe-i kulûb; İslâm'a girmeleri beklenen, şerlerinden emin olunmak istenen, imanlarının güçlenmesi arzulanan, Müslümanlara vekâleten zekât dağıtımında görev alabilecek, zekât vermeyen kimselerden zekât tahsilinde yardımcı olabilecek, toplumsal itibarı olan ve yönetici konumundaki şahıslardır.³⁴⁵ Hanbelîlere göre, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hem Müslüman hem gayrimüslim müellefe-i kulûba zekâttan pay verdiği sabittir. Dolayısıyla, ihtiyaç doğduğunda aynı uygulamanın tekrar edilmesinde bir beis yoktur.³⁴⁶

Mâlikî fakihlerinden bir kısmı, müellefe-i kulûbu gayrimüslim olarak tanımlamış ve bunlara İslâm'a girişleri kolaylaştırılsın diye zekât verilebileceğini kabul etmiştir. Ancak diğer bazı Mâlikîler, İslâm devletinin zamanla güçlenmesiyle bu uygulamaya artık ihtiyaç kalmadığını savunarak bu hükmün neshedildiği kanaatine varmışlardır.³⁴⁷

Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1361/1942), müellefe-i kulûbu üç kategoriye ayırmıştır: İslâm'a yeni girmiş Müslümanlar, gayrimüslimler ve şerrinden emin

³⁴³ İbn Âbidîn, *Raddü'l-Muhtâr*, 4/85-90.

³⁴⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 2/180-190.

³⁴⁵ İbn Kudâme, *Umdetü'l-Fıkh*, 4/150-160.

³⁴⁶ Yunus Vehbi Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983), 412.

³⁴⁷ Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 412.

olunmak istenen kimseler ona göre Müslüman olanlara, dinî istikamet kazanmaları amacıyla gayrimüslimlere ise İslâm'a zarar vermemeleri veya İslâm'a meyil göstermeleri amacıyla zekâtтан pay verilebilir.³⁴⁸

Hız. Peygamber (s.a.s.) döneminde müellefe-i kulûba zekâtтан pay verildiğı hâlde Hız. Ömer (r.a.) döneminde bu uygulama terk edilmiştir. Hız. Ömer, İslâm'ın güç kazanması nedeniyle artık bu sınıfa ihtiyaç kalmadığını ifade etmiştir.³⁴⁹ Fakihler bu durumun kalıcı bir nesih mi yoksa dönemin şartlarına bağılı bir içtihat mı olduğı hususunda farklı görüşler beyan etmişlerdir.

Kurtubî, gayrimüslimlerin İslâm'a kazandırılmasında hangi yöntemin faydalı olacağına devlet başkanının karar vereceğini belirtmiştir.³⁵⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye ise düşmana maddi destek sağlanmasını, Müslümanların zarar görmemesi esasına dayandırarak meşru görmüş ve bu görüşünü "ehven-i şerreyn irtikâb olunur" (iki şerden hafif olanı tercih etmek) kuralına dayandırmıştır.³⁵¹

Müellefe-i kulûbun hükmünün günümüzde devam edip etmediğı konusuna gelince, meşhur tâbiîn dönemi âlimlerden Zührî'nin şu ifadesi dikkat çekicidir: "Müellefe-i kulûbun hükmünün yürürlükten kalktığına dair herhangi bir delil bilmiyorum."³⁵² Bu ifade, Hız. Ömer döneminde uygulamaya ara verilmesinin, hükmün mutlak olarak yürürlükten kalktığı anlamına gelmeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımı Şevkânî, Kadı Abdülvehhâb (ö. 685/1286), İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), Kurtubî (ö. 671/1273), İbn Kudâme (ö. 620/1223) gibi birçok klasik âlim de desteklemektedir.³⁵³

Günümüzde, uluslararası iletişim, ticaret, diplomasi, askerî ilişkiler, turizm ve kültürel etkileşimlerin artması neticesinde, gayrimüslim toplumlarla daha yoğun temas hâlindeyiz. Böyle bir ortamda, İslâm'ın mesajını iletmek veya zararını bertaraf etmek

³⁴⁸ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2010), 3/245-250.

³⁴⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, 6/45-50.

³⁵⁰ Kurtubî, *Ahkâmî'l-Kur'ân*, 9/120-125.

³⁵¹ Muhammed ibn Abdurrahman ibn Avf ibn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-Muvakkî'in 'an Rabbi'l-Âlemîn*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/85-90.

³⁵² İbnü'l-Hümâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdurrahman el-Hanefî. *Fethu'l-Kadîr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.)

³⁵³ İbn Kesir, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, 8/106-108; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 2/265.

amacıyla müellefe-i kulûb hükmü güncellenmiş bir bakış açısıyla yeniden ele alınabilir.

Özellikle turizmin yoğun olduğu bölgelerde, cami ve kültürel ziyaretler neticesinde İslam'a ilgi duyan turistlerin, kalplerinin İslam'a ısındırılması amacıyla bazı temel ihtiyaçlarının zekâtla karşılanması örneğin yeme, içme, barınma, seyahat ve sembolik hediyeler gibi üzerinde düşünülmesi gereken bir uygulamadır. Aynı şekilde askeri alandaki stratejik iş birlikleri ve tehditlerin bertaraf edilmesi bağlamında, müellefe-i kulûb kapsamında zekâtla fon aktarımı ihtimali, zaruret ve maslahat prensipleri çerçevesinde fikhî değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

2.6.1.5. Köleler

Zekâtın tahsis edileceği sınıflardan biri de "rikâb" olarak ifade edilen esirlerdir. Rikâb, "rakabe" kelimesinin çoğulu olup sözlükte "boyun" anlamına gelir. Terim olarak ise köle ve cariyeler başta olmak üzere, bir şekilde özgürlüğü elinden alınmış, boyunduruk altına girmiş kimseleri ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'de zekâtın sarf alanları arasında beşinci sırada zikredilen bu sınıf, İslâm'ın bireyin özgürlüğüne verdiği değer en somut göstergelerinden biri olarak değerlendirilir.³⁵⁴

İslâm, köleliği bir anda değil, tedrici bir süreçle ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda kölelerin özgürlüklerine kavuşmalarını temin etmek üzere zekâtın bir kaynak olarak kullanılması, İslâm'ın insan onurunu yüceltici niteliğini yansıtan derin bir sosyal politikadır. Zekâtın bu şekilde bir aracı haline gelmesi, tarih boyunca İslâm'a yönelik "köleliği teşvik ettiği" yönündeki eleştirilerin temelsiz olduğunu ortaya koyan en etkili cevaplardandır.

Kur'ân'da zikredilen rikâb sınıfının kimleri kapsadığı hususu, fıkıh âlimlerince farklı şekillerde yorumlanmıştır. Cumhura göre burada kastedilen esas olarak mükâteb kölelerdir. Yani özgürlüğü için belirli bir bedel karşılığında anlaşma yapmış, ancak bunu ödeme gücü olmayan Müslüman kölelerdir. Hanbelî mezhebine göre ise zekât

³⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân'il-Azîm*, 4/115; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 131-132; Kurtubî, *Ahkâmî'l-Kur'ân*, 7/210-230.

hem mükâteb kölelere³⁵⁵ hem de köleleri azat etmek isteyen efendilere verilebilir.³⁵⁶ Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinde de benzer görüşler bulunur, ancak mükâteb kölelerin zekâtтан yararlanabilmesi için Müslüman ve fakir olmaları şart koşulmuştur.³⁵⁷

İmam Mâlik'in dikkat çekici bir yaklaşımı da şudur: Kişinin zekâtıyla azat edilen kölelerin velisi tüm Müslümanlardır. Dolayısıyla bu kişilerin mirası da beytül mâle aittir.³⁵⁸ Bu yorum, İslâm toplumunda özgürlüğünü kazanan bireyin toplumla bütünleşmesini teşvik eden güçlü bir toplumsal fikri altyapıya işaret eder. Diğer yandan, Hasan Basrî, İbn Abbas, Ahmed b. Hanbel ve İmam Mâlik gibi bazı âlimler, rikâb sınıfının yalnızca mükâteb kölelerle sınırlı olmadığını, eğer öyle olsaydı ayette doğrudan bu şekilde belirtilmiş olacağını ifade etmişlerdir. Onlara göre bir Müslüman, köle satın alıp onu serbest bırakmak suretiyle de zekât ibadetini ifa edebilir.³⁵⁹

Günümüzde klasik anlamda kölelik sisteminin ortadan kalkmış olması, rikâb sınıfının çağdaş yorumunu gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda; esaret altındaki bireyler, yani savaş esirleri, siyasi mahkûmlar, özgürlüğü haksız yere veya toplumsal şartlar nedeniyle elinden alınmış kimseler; hatta geçici veya kalıcı şekilde temel insan haklarından mahrum kalan bireyler, bu kapsamda değerlendirilebilir. Özellikle tahliyesi belirli mali yükümlülöklere bağılı olan, ihtiyaç sahibi, masum ve mağdur bireylerin özgürlüklerinin temininde zekâtın bir fon kaynağı olarak kullanılması, sosyal adaletin tesisi bakımından önemli bir çözüm imkânı sunmaktadır.

Nitekim İbnü'l-Arabî, köle azadının ibadet olduğı gibi, bir Müslümanın düşman elinden kurtarılmasının da ibadet olacağını belirtmiş ve bu kişileri rikâb sınıfına dâhil

³⁵⁵ Mukâtebe, kölenin özgürlüğünü kazanabilmesi için sahibiyle anlaşarak belirli bir bedeli ödemesi esasına dayanır. Kölenin özgürlüğünü kazanabilmesi için ödeme şartları, taraflar arasında karşılıklı rızaya dayalı olarak belirlenir. Bu sistem, İslâm'ın köleliğe karşı getirdiğı sınırlamalar çerçevesinde, kölelerin insan onuruna sayğı gösterilmesini ve sosyal adaletin sağlanmasını amaçlamıştır. Mukâtebe sözleşmesi, kölelerin ekonomik durumlarına göre esnek bir ödeme planı sunar. Özgürlük hakkı, kölenin belirli bir süre içerisinde ödeme yapabilme kapasitesine göre garanti edilir. Mukâtebe, köleliğin tamamen ortadan kalkmasını hedefleyen bir yaklaşım sunarken, aynı zamanda toplumsal barış ve eşitlik adına önemli bir adım teşkil etmiştir. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/330-335).

³⁵⁶ İbn Kudâme, *Umdetü'l-Fıkh*, 3/325-335.

³⁵⁷ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 2/ 946-947; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, 2/380-381.

³⁵⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 619.

³⁵⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr: Şerhu Müntekâ'l-Ahbâr*, (Kahire: Dâr İbn Affân, 2008), 4/ 261-263.

etmiştir.³⁶⁰ Tarih boyunca savaşların sürekliliği göz önüne alındığında, esirlerin her devirde mevcut olacağı gerçeği ortaya çıkar. Bu doğrultuda, esirler kadar, mahkûmiyet yaşayan bireylerin bakmakla yükümlü oldukları masum aile fertlerinin de zekâtın istifade edebileceği,³⁶¹ bazı fakihlerce kabul görmüştür. Ancak burada dikkat edilmesi gereken hassas bir husus, hüküm giymiş bireylerin gerçekten rikâb sınıfına dâhil edilip edilemeyeceğidir. Bu bağlamda suçun mahiyeti, bireyin sosyal durumunun analiz edilmesi, özgürlüğünün kazanılması halinde topluma sağlayacağı katkı gibi kriterlerin titizlikle değerlendirilmesi elzemdir. Aksi halde, bu alanın suiistimale açık hale gelmesi kaçınılmaz olacaktır.

2.6.1.6. Borçlular

Modern ekonomilerde giderek artan borçlanma olgusu karşısında, İslâm'ın zekât sistemi içinde borçlulara özel bir pay ayırması, dikkat çekici bir sosyal adalet yaklaşımıdır. Zekâtın sarf yerlerinden biri olan gârim (الْغَارِمُ) sınıfı, Kur'an-ı Kerîm'de belirtilen sekiz sınıfın altıncısını teşkil eder. Gârim kavramı, Arapça'da borçlu kimse anlamına gelir³⁶² ve çoğulu olan *gârimûn* kelimesiyle borç yükü altında ezilen bireyler kastedilmektedir. Bu sınıf, zekâtın sadece fakirlere yönelik bir yardım aracı değil, aynı zamanda sosyoekonomik istikrarı hedefleyen kapsamlı bir finansman mekanizması olduğunu gösteren çarpıcı örneklerden biridir.

Zekâtın borçlulara yönelik tahsisi, İslâm'ın bireyin ve toplumun ekonomik dengesini gözetken dinamik ve esnek yapısının göstergesidir. Bu sınıfın desteklenmesi yalnızca borçlu kimselerin fakirliğe düşmesiyle değil, çoğu zaman arızî ve geçici sebeplerle mali açıdan sıkıntıya düşen bireylerin desteklenmesiyle ilgilidir. İslâm'ın, zengin dahi olsalar zaruret içinde borçlanan kimselere zekâtın pay ayırması, bu sistemin sosyal güvenlik ve ekonomik rehabilitasyon yönünü öne çıkarmaktadır.

Klasik fıkıh literatüründe borçlular sınıfının kapsamı İslâm alimleri tarafından detaylı şekilde ele alınmıştır. İbn Abbas'a göre bu sınıftan maksat Allah yolunda

³⁶⁰ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/946.

³⁶¹ Muhammad Abdul Mannan, *İslâm Ekonomisi: Teori ve Pratik* (İstanbul: Fikir Yayınları, 1973), 406.

³⁶² Kurtubî, *el-Câmi ' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/125.

borçlanan kimselerdir.³⁶³ Taberî ise israf hariç borçlanan herkesin bu kapsama dâhil edilebileceğini, bu kişilerin borçlarının beytûlmâl tarafından karşılanması gerektiğini savunmuştur.³⁶⁴ Hanbelî mezhebine göre ise borçlular, mübah bir ihtiyaç için ya da Müslüman topluluklar arasında sulh sağlamak gibi kamu yararına yönelik maksatlarla borçlanan kimseleri kapsar. Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinde ise bu sınıf ikiye ayrılmıştır.³⁶⁵

- *Şahsi ihtiyaçlar için borçlananlar*: Bunlar, mesken, evlilik, tedavi, nafaka, zimmetteki bir emaneti ödeme gibi bireysel ve zarurî sebeplerle borçlananlardır. Zekâtta yararlanabilmeleri için borçlarını ödeyecek başka bir mal varlığına sahip olmamaları gerekir.
- *Toplumsal menfaat için borçlananlar*: Bu grup, toplum huzurunu koruma adına kefalet üstlenen,³⁶⁶ kan davalarını veya kamu düzenini bozan olayları sona erdirmek adına borçlanan kişileri içerir. Fakihlerin çoğunluğuna göre bu kişiler zengin olsalar dahi zekâtta pay alabilirler.³⁶⁷ Ancak burada dikkat çekici olan husus, borcun helal bir amaçla yapılmış olmasıdır. Kumar, içki, zina gibi haram yollarla oluşan borçlar zekâtla kapatılamaz. Bunun için kişinin tevbe etmesi ve durumunu düzeltmesi gerekir.³⁶⁸

Şâfiî âlimlerinden bazıları, toplum yararına hizmet eden kurumlar adına borçlanan ³⁶⁹ kimseleri de bu sınıfa dâhil etmişlerdir. Yetimhane, hastane, okul, cami inşaatı gibi kamuya açık hayır hizmetleri için borçlananların, borcunu ödeyecek malı yoksa zengin olsalar bile zekâtta yararlanabilecekleri belirtilmiştir.³⁷⁰ Hanefî mezhebine göre ise, zekât alabilmenin temel şartı nisap miktarından az mala sahip olmaktır. Hanefiler, borçlu olsa dahi elinde nisap miktarı malı bulunan kimsenin zekât alamayacağını belirtmişlerdir. Ancak bu genel ilkenin yanında, bazı Hanefî fakihler, kamu yararı için borçlanan bir kimsenin borcu mal varlığından fazla ise ve bu borç

³⁶³ Muhammed b Ya'kub el Firuzabadi, *Tefsir-i İbn Abbas*, çev. M. Cevher Caduk (İlk Harf Yayınevi, 2016).

³⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/225.

³⁶⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/250.

³⁶⁶ Nevevî, *el-Mecmu'*, 10/50-55.

³⁶⁷ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, 2/380-381.

³⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/250-252; Şevkânî, *Neyl el-Avtar*, 2/420; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6/230.

³⁶⁹ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/320.

³⁷⁰ Nevevî, *Ravdatü't-talibin*, 4/180-182.

kişiyi muhtaç duruma düşürüyorsa, bu durumda onun "fakir" hükmünde değerlendirilerek zekâtın yararlanabileceğini ifade etmişlerdir. Bu yaklaşım, zekâtın toplum içindeki dayanışma ruhunu ve sosyal dengenin tesisine katkısını öne çıkaran daha esnek bir yorum olarak öne çıkmaktadır.³⁷¹

Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) Kabîsa hadisinde geçen örnek, bu sınıfın kapsamını açıklayıcı niteliktedir. Rasûlullah (s.a.v.), kefalet borcu üstlenen Kabîsa'ya zekâtın gelmesini beklemesini söylemiş ve ardından “*Bu üç sınıf dışında dilenmek haramdır*”³⁷² buyurarak borçluların durumunu netleştirmiştir. Hadisten açıkça anlaşıldığı üzere zekât, yalnızca bir yardım değil, aynı zamanda sosyal sigorta ve geçici destek mekanizmasıdır. Modern sigorta sistemleri yalnızca prim ödeyenlere hizmet sunarken, zekât hiçbir ayırım gözetmeden mağduriyet yaşayan bireylere finansal destek sağlar.

Bir başka örnekte, meyveleri kuşlar tarafından zarar gören bir şahsın borcu artınca Resûlullah (s.a.v.) onun için yardım toplanmasını emretmiş, bu da yetmeyince alacaklılara sadece elde olanı almalarını tavsiye etmiştir. Bu örnekler, zekâtın borçluya sağladığı destek fonksiyonunu ve ahlaki-finansal yönünü gözler önüne sermektedir.³⁷³

Günümüzde ise borçlanma, yalnızca zarurî ihtiyaçlar için olmamakta aynı zamanda ev, araba, iş kurma, eğitim gibi daha geniş alanlarda yaygınlaşmaktadır. Konvansiyonel finans sistemlerinin büyük ölçüde *faizli* borçlandırma üzerine kurulu olduğu düşünüldüğünde, zekâtın borçlulara yönelik işlevi günümüz için güçlü bir alternatif teşkil etmektedir. Bu bağlamda yalnızca klasik anlamda “şahsi” ya da “kamusal” borç değil, ticari sebeplerle borçlananların da bu kapsama girip girmeyeceği önem arz eder.

Ticari borçlanan bireylerin durumu, fikhî kaynaklarda açık biçimde ele alınmamış olsa da zekâtın gayesi ve işlevi dikkate alındığında bu kişilerin desteklenmesinin zekâtın ruhuna uygun olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda çağdaş

³⁷¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 3/420-425.

³⁷² Ahmed bin Muhammed bin Hanbel bin Hilal eş-Şeybani, *Musned*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/145; Buhârî, “Zekât” 25; Müslim, “Zekât”, 101,102.

³⁷³ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “el-Kefâle”, 4; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, “el-Müsâkât”, 25.

İslam âlimlerinden Yûsuf el-Karadâvî, sadece faizli borçlanmaların önüne geçmek için bile olsa borçlulara karz-ı hasen yoluyla destek verilmesini savunmuştur.³⁷⁴

Hız. Ömer'in (r.a.) uygulamaları bu konuda tarihsel bir temel teşkil etmektedir. Halifeliği döneminde;

- İhtiyaç sahiplerine faizsiz borç verilmesi,³⁷⁵
- Küçük esnafa sermaye sağlanması,³⁷⁶
- Kıtık yıllarında Müslümanlara geçici borç verilmesi gibi uygulamalarla, zekât ve beytü'l-mâl vasıtasıyla borç edindirme mekanizmaları oluşturmuştur. Ödemede zorluk çekenlerden borçların tahsil edilmediği de kaynaklarda açıkça belirtilmiştir.³⁷⁷

Genel olarak klasik fıkıh kaynaklarının borçlular sınıfına yaklaşımı, kişisel ve toplumsal ihtiyaçlar için borçlananların zekâtla desteklenebileceğini net bir biçimde ortaya koymaktadır. Ancak günümüz şartlarında ticari borçlananların durumu daha kapsamlı bir içtihatla ele alınmalıdır. Zekâtın temel mantığına ve tarihsel işlevine bakıldığında, ticari sebeplerle borçlanan bireylerin de bu sınıf içerisinde değerlendirilmesi mümkündür. Bu noktada en önemli mesele, zekâtla sağlanan finansmanın geri ödemeli olup olmayacağı konusunun belirlenmesidir. Faizsiz bir finans sisteminin inşası ve sosyal adaletin tesisi için zekât fonlarının kurumsal yapılar aracılığıyla borçlulara tahsis edilmesi uzun vadede etkili ve sürdürülebilir bir çözüm olacaktır.

2.6.1.7. Allah Yolunda Olanlar

Fî sebîlillâh kavramı, zekâtın sekizinci sınıfı olan “Allah yolunda olanlar” için kullanılan temel terimdir. Sözlük anlamıyla, Allah rızasını kazanmak amacıyla samimiyetle yapılan tüm salih amelleri kapsar.³⁷⁸ Ancak mutlak ve klasik anlamda bu

³⁷⁴ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 1/275-280.

³⁷⁵ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Beyan Yayınları, 1990), 2/102; Abdülaziz ed-Dürî, *İslam İktisat Tarihi*, çev. Mehmet Beşir Eryarsoy (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), 86; Ali Şafak, *İslam'da Sosyal Güvenlik ve Zekât* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992), 133.

³⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, 3/112-115; Taberî, Muhammed b. Cerîr et-, *Târih er-Rusul vel-Mülûk*, (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 3/250-260.

³⁷⁷ Taberî, *Târih er-Rusul vel-Mülûk*, 3/267-270.

³⁷⁸ İsfahânî, *el-Müfredât*, 396.

terim, özellikle Allah yolunda cihat eden kimseleri ifade etmektedir. Âlimlerin yorumlarında, bu sınıfın kapsamı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. İcma ile mutlak anlamda *fi sebîlillâh*, cihat eden mücahitler olarak değerlendirilmiştir.³⁷⁹ Bununla birlikte, “Allah yolunda olanlar” ifadesi geniş bir alanı ifade etmekle birlikte, klasik fıkıh âlimlerinin çoğunluğu bu sınıfı mutlak manada cihat, mücahitler, askeri teçhizat ve savaşla ilgili harcamalarla sınırlandırmışlardır. Dört büyük mezhep de genel itibarıyla bu görüşü benimsemiş; ancak detaylarda farklılıklar görülmüştür. Bu bağlamda, gönüllü komutanlar, sınırda nöbet tutanlar, askerler, şehit yakınları, gaziler, ilim talebeleri ve hacca gidenler gibi çeşitli grupların bu sınıfa dahil edilip edilmeyeceği tartışılmıştır.³⁸⁰

Zekâtın pay alabilecek Allah yolunda olanların kimler olduğuna ilişkin mezheplerin görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

Hanefî Mezhebi: Bu mezhebe göre ilgili sınıfın kapsamı üç temel görüşle ortaya konmuştur:

1. İmam Yusuf’a göre; *fi sebîlillâh*, fakir olup bineği olmayan ve masraflarını karşılayamadığı için savaşa katılamayan mücahitlerdir. Çalışmaya gücü olsa dahi savaştan geri kalmamaları için zekâtın pay almaya hak kazanırlar.³⁸¹
2. İmam Muhammed ise bu sınıfı hacca gitmeye gücü yetmeyenler olarak tanımlar.³⁸²
3. Ebu Hanife’ye göre ise yalnızca fakir gaziler bu sınıfa dâhildir.

Bazı Hanefî fakihleri Allah yolunda olanları, ilim talebeleri şeklinde yorumlamışlardır. Ancak tüm bu görüşlerde öncelikli şart fakirliktir.³⁸³

Hanefî fakihleri, zekâtın temlik şartına riayet ettiği için yol, köprü, mescit, hac ve cihat gibi doğrudan kişisel mülkiyete geçmeyen harcamaların zekâtın yapılmasına karşı çıkmışlardır. Fakat İmam Yusuf, yol yapımı ve onarımı gibi hizmetlerin bu

³⁷⁹ Serahsî, *Mebsut*, 11/138.

³⁸⁰ Nevevî, *el-Mecmû’*, 10/365; Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâi’*, 3/150-155; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/270-280.

³⁸¹ Ebû Yûsuf, *el-Harâc*, 62.

³⁸² Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanai’*, 2/429.

³⁸³ Karadâvî, *Fıkhu’z-Zekât*, 2/676.

fondan karşılanabileceği görüşündedir.³⁸⁴ Kâsânî ise fî sebîlillâh'ın, Allah'a yakınlık sağlama niyetiyle yapılan tüm itaat ve iyiliklerde çaba gösteren fakirleri kapsadığını belirtmiştir.³⁸⁵ Buna rağmen Hanefî mezhebinin genel ilkeleri gereği kamusal hizmetlerin zekât fonundan finanse edilmesi kabul edilmemiştir.

Maliki Mezhebi: Maliki fakihleri fî sebîlillâh sınıfını geniş bir şekilde yorumlamış, cihat ve cihadla bağlantılı tüm masrafların zekâtla karşılanabileceğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda, cihada yönelik binek hayvanları, silahlar ve savaş giderleri dahi zekâtla finanse edilebilir. Nöbet tutan murabıtlar ve askerlerin maaşları, zengin olsalar bile zekât fonundan karşılanabilir. Malikî mezhebine göre burada fakirlik şartı aranmaz; asıl ölçüt, cihatla doğrudan ilişkidir. Hatta casusluk faaliyetlerinde bulunacak kimselere, Müslüman olmasa bile zekâttan pay verilebileceği gibi radikal görüşler de mevcuttur.³⁸⁶

Şâfiî Mezhebi: Şâfiî fakihlerine göre fî sebîlillâh sınıfı, devletten maaş almayan mücahitleri kapsar.³⁸⁷ Bazı Şâfiî hukukçular, sefere katılan mücahitler ve onların ailelerine sefer süresince zekâttan masraf verilmesini caiz görürler. İmam Şâfiî ise mücahitlerin zengin ya da fakir olmalarına bakmaksızın zekâttan pay alabileceklerini belirtmiştir. Diğer kişilere ise ancak mücahitlerin görevlerini yapmaları gerektiğinde zekât verilebilir.³⁸⁸ Şâfiî mezhebinde fî sebîlillâh sınıfı, zekâtın sekiz sınıfa eşit dağıtılması sebebiyle fakir ve miskinlerden fazla pay alamaz. Ayrıca mücahitlerin devlet maaşı almayan gönüllü askerler olmaları şarttır.

Hanbeli Mezhebi: Hanbeli mezhebinde fî sebîlillâh, yalnızca Allah rızası için, orduya bağlı olmadan (maaş almadan) gönüllü savaşan kimseler olarak tanımlanır. Mücahidin savaşa fiilen katılması şarttır; aksi halde zekât verilen mal geri alınır. Sınır nöbeti tutanlar ve murabıtlar da bu kapsama girer. Devlet, zekât fonundan mücahide binek hayvanı, savaş gemisi gibi teçhizat temlik edebilir. Ahmed b. Hanbel hacıların bu sınıfa dâhil olup olmaması konusunda iki rivayet nakletmiştir: Bir rivayete göre fakir hacıların masrafları zekâttan karşılanabilir³⁸⁹ diğerine göre ise hacılar fî sebîlillâh

³⁸⁴ Ebû Yûsuf, *el-Harâc*, 124.

³⁸⁵ Kâsânî, *Bedaiu's-sanai'*, 2/429.

³⁸⁶ Desûkî, *Şerhi'l-Kebîr*, 1/496.

³⁸⁷ Nevevî, *el-Minhac*, 9/49.

³⁸⁸ Şâfiî, *el-Umm*, 4/195.

³⁸⁹ İbn-i Kesir, *İbn Kesir Tefsiri*, 4/213-214.

kapsamında değildir. Bunun gerekçesi, hacın fakir olana farz olmamasıdır. Dolayısıyla Allah'ın bu meşakkati hacıların sorumluluğundan kaldırdığı kabul edilmiştir.³⁹⁰

Günümüzde Fî Sebîlillâh Sınıfının Değerlendirilmesi: Klasik fıkıh âlimlerinin fî sebîlillâhı mutlak anlamda cihat ve cihatla ilgili giderlerle sınırlandırdıkları görülmektedir. Ancak günümüzde cihadın mutlak anlamıyla varlığı ve çağdaş orduların İslami nitelikte olup olmadığı hususu tartışmalıdır. İslam'ın hâkimiyeti için toprakları kâfir egemenliğinden kurtarmak ve İslam hükmünü tesis etmek amaçlı cihadın, modern savaşlar ile aynı kefeye konup zekâtta pay ayrılıp ayrılamayacağı hassas bir konudur. Bu sebeble fî sebîlillâh sınıfının sınırları ve şartları güncel koşullara göre yeniden değerlendirilmelidir.

Öte yandan, bazı klasik fakihler fî sebîlillâhı daha geniş yorumlamış; Allah yolunda olanların sadece savaşla ilgili değil, topluma fayda sağlayan hayır işleriyle (yol, köprü, okul, hastane, mescid gibi kamu hizmetleri) de alakalı olduğunu belirtmişlerdir. Hanefî fakihlerin çoğunluğu bu harcamaların zekât temlik şartına uymadığı gerekçesiyle bu fonu dar anlamda tanımlamış ve böyle harcamaların zekât fonundan yapılmasını caiz görmemiştir. Fakat Hanefiler dışındaki birçok alim, zekâtın bu tür kamu yararına yönelik harcamalarda kullanılmasında bir engel görmemiştir. Yine de bu tür harcamaların devletin genel bütçesinden karşılanmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir. Ancak savaş, deprem gibi olağanüstü hallerde bu tür kamu hizmetlerinin fî sebîlillâh fonundan karşılanması zaruret olarak değerlendirilebilir. Nitekim böyle bir uygulamaya engel olacak açık bir nas mevcut değildir.

2.6.1.8. Yolda Kalmışlar

Yolda kalmışlar ifadesi litaretürde İbnü's-sebil kavramıyla ifade edilmiştir. *İbn* kelimesi “oğul” anlamına gelirken, *sebil* ise “yol” demektir.³⁹¹ Dolayısıyla *ibnü's-sebil* ifadesi “yola giden kimse” anlamında kullanılır. Kur'ân-ı Kerîm'de ibnü's-sebil kavramı, zekâtta pay alanlar arasında sekizinci sırada zikredilmiştir. Ayrıca fey (savaş ganimetleri) gelirleri³⁹² ve ganimetlerden³⁹³ pay alacaklar içinde de yer

³⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/137.

³⁹¹ Serahsi, *Mebhut*, 11/138.

³⁹² el-Hasr, 59/7.

³⁹³ el-Enfal, 8/41

almıştır. Kur’ân’da bu kavrama ifade edilen ve yolda kalmış kimseler olarak tanımlanan kimselere yardımı teşvik eden birçok ayet bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse: “*Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver, sakın saçıp savurma!*”³⁹⁴ “*Sana Allah yolunda kimlere ve ne harcayacaklarını sorarlar. De ki: İnfak edeceğiniz mal anne baba, akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışa gidecektir. Hayır olarak daha ne yaparsanız Allah muhakkak onu bilir.*”³⁹⁵ bu ayetlerde de görüldüğü üzere, ibnü’s-sebîl ifadesi Kur’an’da farklı yerde geçmekte olup, İslam’ın seyahat etmeyi teşvik eden yönünü göstermektedir.³⁹⁶ Burada kastedilen yolculuklar elbette haram veya günaha götüren türden değildir. Yolculuk sürecinde kişinin memleketinden uzak kalması sebebiyle karşılaşabileceği maddi ve manevi zorluklara karşı yardım edilmesi için bu fon oluşturulmuştur.

İbnü’s-sebîl sınıfına kimlerin dahil olduğu konusuna gelince fıkıh alimleri arasında bu sınıfının kapsamı konusunda görüş farklılıkları bulunmaktadır:

1. Cumhura (çoğunluk) göre bu sınıfa girenler kendi memleketleri dışında, yani gurbette bulunan kimselerdir. Bu kişiler zengin olsalar dahi memleketlerinden uzak olmaları sebebiyle zekâtta pay alabilirler. Eğer kişi fakir ise hem fakirliğinden hem de yolcu olmasından dolayı ihtiyacı olan miktarı zekâtta karşılayabilir.³⁹⁷
2. Şâfiîler, memleketinden uzak olmanın yanı sıra, yolculuğa niyet etmiş ancak yeterli parası olmayan fakirleri de bu sınıfa dahil ederler. Ancak bu yolculuğun mutlaka meşru amaçlarla yapılması gerekmektedir. Örneğin adam öldürme, haksız kazanç veya haram iş için yapılan yolculuklar bu kapsamın dışındadır.
3. Hanbeliler ise kişinin memleketinde serveti olsa bile yolda kalmış ve yolculuğu kesintiye uğramış olanları ibnü’s-sebîl kapsamında değerlendirirler. Hanbeli fıkıhına göre, kişi yolculuk amacını tamamlayıp memleketine dönünceye kadar zekâtta yardım alabilir. Bu seyahatlerin mutlaka meşru sebeplerle yapılması gerekir, örneğin cihat, hac, anne-baba ziyareti, ticaret ve meşru kazanç gibi

³⁹⁴ el-İsrâ 17/ 26.

³⁹⁵ el-Bakara 2/ 215.

³⁹⁶ el-Mülk, 67/15; el-Müzemmil 73/20; el-Ankebut, 29/20; Âl-i İmrân, 3/137.

³⁹⁷ Nevevî, *el-Mecmû’*, 9/44-45.

amaçlar söz konusudur. Turizm amaçlı seyahatlerde ise iki farklı görüş vardır: Bazı Hanbeliler zekât verilebilir derken, bazıları ise kişinin böyle bir seyahate muhtaç olmaması nedeniyle verilmemesi gerektiğini savunur.³⁹⁸

İslam'ın yolculara sağladığı bu kolaylık, başka milletlerde benzeri olmayan eşsiz bir uygulamadır. Sosyal dayanışmayı güçlendiren ve yolda kalmışlara güvence sağlayan bir sistemdir.

- Hanefiler de memleketinden uzak olan yolcuları bu sınıfa dahil ederler. Eğer yolcunun imkânı varsa bulunduğu yerde borç alması daha uygundur. Ancak mecbur bırakılması da doğru görülmez.

Günümüzde İbnü's-Sebîl Fonu ve Uygulama Alanları: Modern dönemde âlimler, bu fonu daha geniş ve güncel bir perspektiften değerlendirmiştir. Örneğin, Muhammed Hamîdullah ibnû's-sebîl fonunu, turizm amaçlı ülkeye gelen turistlerin yararlanacağı tüm hizmetler şeklinde yorumlamıştır. Buna göre fon, yol yapımı ve bakımı, konaklama yerleri, yol güvenliği ve asayiş, yolculara sağlık hizmeti sunan tesisler gibi çok çeşitli hizmetleri kapsayabilir.³⁹⁹

Klasik dönem alimlerinin görüşlerine dayanarak genel kanaat, ibnû's-sebîl fonunun toplumsal bir maslahatın gereği olduğudur. Fakirlik ve muhtaçlık yanında, maslahat ve tavsiye edilen seyahatlerin desteklenmesi de amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, ilim ve bilim yolculukları yapanlar, toplum yararına çalışan gönüllüler ve devlet-millet yararı için yola çıkanlar da bu fondan desteklenebilir. Meşru ticaret ve rızık kazanma amaçlı yolculuklar da bu kapsamda değerlendirilebilir.

Mülteciler ve zorla yurtlarından çıkarılan kimseler, zengin olsalar dahi yanlarında mal ve mülklerini taşıyamamışlarsa ibnû's-sebîl kapsamında değerlendirilmelidir. Özellikle savaş, işgal, siyasi baskı ve zulüm gibi olağanüstü durumlar sebebiyle vatanlarını terk etmek zorunda kalan bireylerin, bulundukları yerde temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hâle gelmeleri, bu fonun sosyal adalet ve insani yardım ilkeleri doğrultusunda kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu tür durumlarda,

³⁹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/157-159; Bâkîllânî, *el-İnsaf*, 2/132-134.

³⁹⁹ Noor Achmad, "Asnaf Fisabilillah in Meeting the Needs of the Ummah: Its Limitations and Flexibilities," *International Journal of Zakat* 9 (2024): 122–142; Arnoldy Aris Abdul, Anwar Hubur ve Ahmad Muqorobin, "Tourism in the Perspective of Islamic Fiqh," *Al-Iktisab: Journal of Islamic Economic Law* 6/2 (2022): 189–205.

zekât fonunun söz konusu kişilere tahsisi, İslami sosyal adalet anlayışının pratik bir yansıması olarak değerlendirilebilir.⁴⁰⁰

İbnü's-Sebîl Fonundan Finanse Edilebilecek Diğer Gruplar: Bazı Hanbelî fakihler, Bazı Hanbelî fakihler, sürekli yolculuk hâlinde olup yollarda dilenerek geçimlerini sağlayan, barınma imkânından yoksun bireyleri de ibnü's-sebîl kapsamında değerlendirmişlerdir.⁴⁰¹ Bu kişiler, toplumun en kırılgan kesimini oluşturan, insan onuruna yaraşmayan koşullarda yaşam mücadelesi veren bireylerdir. Bu yaklaşım, İslam'ın sadece maddi yoksunluğu değil, aynı zamanda sosyal dışlanmışlığı da dikkate aldığını göstermektedir. Nitekim Hz. Ömer'in "Dağlara buğdaylar serpin ki Müslüman ülkede kuşlar bile aç kalmasın"⁴⁰² sözü, İslam devletinin hem canlılara hem de insan onuruna verdiği yüksek önemi yansıtmaktadır. Bu bağlamda, sokakta yaşayan dilencilerin barınma, geçim ve temel sağlık hizmetleri gibi insani ihtiyaçlarının ibnü's-sebîl fonu kapsamında karşılanması hem fikhî hem de ahlaki bir sorumluluk olarak değerlendirilebilir.

2.6.2. Toplumsal İhtiyaçların Zekât Yoluyla Finanse Edilme Olanakları

Zekâtın kimlere verileceği meselesi, İslam'ın sosyal adalet anlayışının pratik yansımalarından biri olarak hem teorik hem de uygulamalı düzeyde fıkıh literatürünün temel tartışma alanlarından birini teşkil eder. Kur'ân-ı Kerîm, *et-Tevbe* sûresinin 60. âyetinde, zekâtın dağıtım alanlarını sekiz toplumsal sınıfla sınırlandırarak bu ibadetin sadece bireysel bir yardım değil, aynı zamanda düzenli ve hedef odaklı bir mali mekanizma olduğunu ortaya koymuştur. Ancak tarih boyunca, bu sekiz sınıfın dışındaki kimselere de zekât verilip verilemeyeceği, farklı dönemlerde gündeme gelmiştir. Klasik fıkıh birikimi içerisinde baskın görüşü temsil eden cumhura göre, söz konusu âyet, zekâtın sarf yerlerini tahsis edici nitelikte olup, bu sınırların dışında kalan kişilere zekât tahsisi caiz görülmemiştir. Bu yaklaşım, zekâtın bir ibadet oluşundan kaynaklı olarak, hükmünün nassla belirlenmiş olmasını mutlak bağlayıcılık çerçevesinde değerlendirmektedir. Dolayısıyla, cumhurun yaklaşımında zekâtın geçerliliği, sadece miktar ve niyetle değil, aynı zamanda sarf yerlerinin şer'î hükme

⁴⁰⁰ Karadâvî, *Fıkhu 'z-Zekât*, 1/345-346.

⁴⁰¹ Karadâvî, *Fıkhu 'z-Zekât*, 1/360-361.

⁴⁰² İbn Kesir, *el-Bidâye ve 'n-Nihâye*, 8/240.

uygunluğu ile de doğrudan ilişkilidir.⁴⁰³ Ancak özellikle günümüz koşullarında ekonomik krizler, kıtlıklar, savaşlar, doğal afetler gibi olağanüstü ve zorlayıcı hallerde zekâtın kullanım alanının genişletilmesi ve toplumun mevcut ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.⁴⁰⁴ Bu gibi zaruret durumlarında, zekâtın toplumun veya devletin muhtelif giderleri için kullanılması, İslam hukukunda maslahata (kamu yararı) dayalı istisnalar kapsamında değerlendirilmelidir.⁴⁰⁵ Böylece zekât fonlarının yönetimi ve dağıtımı hem dini sınırlar içinde kalacak hem de toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilecek esnekliğe kavuşacaktır. Bu bağlamda zekâttan pay alanların kapsamının genişletilmesi, özellikle olağanüstü durumlarda sosyal adaletin ve dayanışmanın sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.⁴⁰⁶ Örneğin savaş, doğal afet veya ekonomik kriz gibi olağanüstü durumlarda ihtiyaç sahibi kişi ve grupların sayısı hızla artabilir. Bu tür durumlarda Kur'ân ve fıkıh kaynaklarında belirlenen zekât dağıtım alanları, ortaya çıkan tüm ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalabilir. Böyle zamanlarda, zekât gelirlerinin devlet veya toplum tarafından daha geniş kapsamlı sosyal yardım ve ekonomik dengeyi sağlamaya yönelik programlar için kullanılması hem Kur'ân'ın özüne hem de İslam hukukun temel amaçlarına uygundur. Bu yaklaşım, zekâtın yalnızca bireysel bir yükümlülük olmadığını, aynı zamanda kolektif refahı artıran ve toplumsal adaleti destekleyen bir araç olduğunu ortaya koyar.⁴⁰⁷ Bu durum zekâtın sadece bireysel değil kolektif ekonomik denge ve sosyal refahın temini için bir araç olarak işlev gördüğünü gösterir.

Zekât sarf yerlerine genel olarak bakıldığında özellikle son dört sınıf olan fi sebîlillâh, esirler, borçlular ve yolda kalmışlar için temlik şartı (mâlin doğrudan verilmesi) aranmaksızın,⁴⁰⁸ toplumun genel maslahatının ve ihtiyaçlarının ön planda

⁴⁰³ İbn Kesir, *Tefsîrû 'l-Kur'ânîl-azîm*, 3/247-249.

⁴⁰⁴ İslam İktisadî Araştırma Merkezi. (2023). *Deprem sonrası ihtiyaç duyulan ekonomik yeniden yapılanmaya İslam ekonomisinin yapabileceği katkılar*, (Erişim Tarihi 31 Mayıs 2025).

⁴⁰⁵ İbn Âbidîn, *Reddû 'l-muhtâr*, 4/150.

⁴⁰⁶ Fazlur Rahman, *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*, (Chicago: University of Chicago Press, 1984), 203-208.

⁴⁰⁷ Megan Gallien, Umair Javed ve Vanessa van den Boogaard, "Zakat, Non-State Welfare Provision and Redistribution in Times of Crisis: Evidence from the Covid-19 Pandemic," *Studies in Comparative International Development*, (2024).

⁴⁰⁸ Zekâtın sarf yerlerinden bazıları için "temlik" (mülkiyetin doğrudan kişiye geçirilmesi) şartı fukaha arasında tartışmalıdır. Klasik anlayışta, fakir ve miskin gibi bireysel ihtiyaç sahiplerine zekât malının bizzat verilmesi (temlik) temel prensip olarak benimsenmiştir. Ancak fi sebîlillâh, rikâb,

olduğu görülür. Özellikle fî sebîlillâh sınıfı, klasik dönemde ittifakla cihat (İslam yolunda mücadele) olarak anlaşılmış olsa da terim anlamı itibarıyla “Allah yolunda olanlar” ifadesi çağdaş yorumlarda çok daha geniş ve kapsayıcı bir biçimde ele alınmıştır.⁴⁰⁹ Bu geniş yorum sosyal hizmetler, eğitim, sağlık, sosyal adalet ve diğer toplum yararına faaliyetleri de içine alabilecek niteliktedir. Ayrıca rikâb sınıfı (köleler) günümüzde mutlak anlamda varlığını sürdürmemekte ve dolayısıyla bu sınıfın kapsamı, klasik literatürden farklı olarak yeniden yorumlanmaya ihtiyaç duymaktadır.⁴¹⁰ Modern İslam hukukçuları bu sınıfın yerine günümüzde insan hakları ve özgürlükleriyle ilgili sorunlar veya köleliğin çağdaş biçimleri sayılabilecek insan ticareti mağdurları gibi konuları tartışmaktadırlar.

Gârimîn yani borçlular sınıfı ise günümüz ekonomik koşullarında çok daha geniş bir anlam taşımaktadır. Borçlu olanlar yalnızca fakirler değil geçici finansal sıkıntı içinde olanlar ve haksız borç yükümlülüğü altında kalanlar da olabilir. Bu nedenle zekâtın, bireylerin borç yükünü hafifletmede etkin bir araç olarak değerlendirilmesi mümkündür. Buna ek olarak günümüzün küreselleşen dünyasında uluslararası etkileşimlerin, seyahatlerin, turizmin ve yolcu hareketlerinin artmasıyla birlikte ibnü’s-sebîl sınıfının kapsamı da giderek genişlemektedir. Bu sınıf klasik anlamda yolda kalmış ve zor durumda olan yolcuları kapsarken, çağdaş anlamda ekonomik, sosyal veya siyasi nedenlerle yerinden edilmiş kişiler, mülteciler ve göçmenler gibi

ğârimûn ve ibnü’s-sebîl sınıflarında bu şartın aranıp aranmayacağı konusunda farklı görüşler ortaya konmuştur. Özellikle fî sebîlillâh kapsamında savaşıllara, ilim talebelerine, hac yolcularına veya kamu yararına hizmet üreten kurumlara yapılan zekât ödemelerinde temlik fiilinin şahıs bazlı değil, amaç bazlı yorumlandığı görülmektedir. Hanefiler, zekâtın mülkiyet temelli aktarımını esas almakla birlikte, kamu hizmeti niteliği taşıyan fî sebîlillâh sınıfında bu şartın daha esnek yorumlanabileceğini belirtmişlerdir. Aynı şekilde rikâb (kölelerin özgürlüğüne kavuşturulması), ğârimûn (borçlular) ve ibnü’s-sebîl (yolda kalmışlar) gibi sınıflarda doğrudan kişiye mal verilmesi yerine, borcun ödenmesi, yol masrafinin karşılanması veya kölelikten kurtaracak bedelin üçüncü şahıslara ödenmesi şeklinde dolaylı temlik uygulamaları da muteber kabul edilmiştir. Bu bağlamda, İslam hukukunun amaçlarını (makâsıd’ı’s-şerîa) önceleyen bazı çağdaş fıkıhçılar, bu dört sınıfta temlik yerine maksada hizmet eden ödeme ve hizmetlerin de meşru olduğunu savunmuştur. (İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadîr*, 3/215-218; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-Şanâ’i*, 3/180-185; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, 5/200-205; Nevevî, *el-Mecmû*, 9/55-60; Karadâvî, *Fıkhu’z-Zekât*, 1/270-275).

⁴⁰⁹ Muhammad Akram Khan vd., “Redefining Asnaf Fi Sabillah: Contemporary Interpretations and Zakat Distribution Practices in Islamic Banking and Finance Institutions (IBFIs),” *IIUM Journal of Economics and Management* 25, no. 1 (2017): 70-85; Taqi Usmani, *An Introduction to Islamic Finance* (London: Kube Publishing, 2002), 150,

⁴¹⁰ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 4/150-152.

geniş grupları da içine alabilir. Bu bağlamda, ibnu's-sebîl sınıfının hem insani yardım hem de sosyal dayanışma açısından önemli bir fonksiyon üstlendiği görülmektedir.

Devletin ekonomik olarak güçlü olduğu dönemlerde, genellikle zekâtın finanse edeceği fonların sayısında bir artış beklenmez. Çünkü devlet sosyal hizmetlerin finansmanını diğer gelir kaynaklarıyla karşılayabilir. Ancak özellikle yukarıda belirtilen zaruretlerin ortaya çıkması durumunda zekât fonlarının kapsamının genişletilmesi zorunlu hale gelir. Bu genişleme, zekâtın ekonomik iyileştirmeler ve sosyal refah için uzun vadeli çözümler sunan dinamik bir sistem olduğunu gösterir. Böylece zekât sadece bireysel yardım değil toplumsal kalkınmanın da önemli bir aracı haline gelir.

Zekâtın sekiz sınıfı, klasik İslam hukukunda temel esas olmakla birlikte günümüzün sosyal, ekonomik ve siyasi şartları çerçevesinde, zaruret halleri göz önünde bulundurularak, zekâttan finanse edilen sınıfların ve kullanım alanlarının yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu sayede zekât kurumunun hem dinî sınırları korunaklı kalacak hem de çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek esnekliğe kavuşacaktır. Böyle bir yaklaşım zekâtın sadece ibadet ve bireysel yardım aracı değil aynı zamanda toplumun refahını ve adaletini sağlamaya yönelik sürdürülebilir bir ekonomik sistem olarak işlev görmesini mümkün kılar.

2.6.3. Dijitalleşme ve Blokzincir Teknolojisi ile Zekât Dağıtım Modelleri

Dijitalleşme, zekât sisteminin daha verimli ve etkili bir şekilde yönetilmesine olanak tanımaktadır. Teknolojinin yardımıyla, zekât kaydının tutulması, ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesi, sınıflandırılması ve düzenli takibi gibi süreçler daha hızlı ve düşük maliyetli hale gelmektedir. Mobil ödeme platformları, dijital cüzdanlar ve çevrim içi zekât platformları, bireylerin zekât verme sürecine katılımını kolaylaştırarak, katılım oranlarını artırmakta önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de de birçok vakıf ve dernek zekât tahsilatını ve dağıtımını dijital ortamda gerçekleştirerek bu süreci çağdaşlaştırmaktadır.⁴¹¹

⁴¹¹ Mervan Selçuk ve Şakir Görmüş, *Zekâtın Kurumsallaşması: Dünya Uygulamaları ve Türkiye İçin Model Önerisi*, (İstanbul: İktisat Yayınları, 2019), 85–92.

Dijitalleşmenin en büyük avantajlarından biri zekât dağıtımında veri odaklı karar alma süreçlerinin mümkün hale gelmesidir. Bu, ihtiyaç sahibi bireylerin sosyoekonomik durumlarına göre sınıflandırılmasına ve öncelenmesine olanak tanımaktadır. Böylece zekât fonlarının doğru kişilere ve yerinde dağıtılması sağlanarak süreç daha etkili hale getirilmektedir.

Blokzincir teknolojisi merkeziyetsiz, şeffaf ve değiştirilemez veri kayıt sistemleri sunarak zekât yönetiminde devrimsel bir potansiyel barındırmaktadır. Bu teknoloji ile zekât fonlarının izlenebilirliği artırılmakta, dağıtım sürecinin şeffaflığı sağlanmakta ve güven sorunları minimize edilmektedir. Ayrıca akıllı sözleşmeler (smart contracts) kullanılarak zekâtın yerinde ve zamanında doğru şekilde kullanılıp kullanılmadığı denetlenebilmektedir.⁴¹² Malezya merkezli *Blossom Finance* gibi girişimler, zekât ve sadaka işlemlerini blokzincir altyapısı üzerinden yaparak bu teknolojinin İslam ülkelerinde nasıl uygulanabileceğini test etmektedir.

Türkiye'de henüz blokzincir tabanlı zekât platformlarına dair büyük ölçekli kurumsal bir uygulama bulunmamakla birlikte, *FinTech*⁴¹³ girişimlerinin ve vakıf yönetim sistemlerinin dijitalleşmesi hızla ilerlemektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın zekât uygulamalarını mobil platformlara taşıması, bu alandaki önemli gelişmelerden biridir.⁴¹⁴ Blokzincir üzerinden zekâtın yönetilmesiyle bağışçılar verdikleri zekâtın kimlere ve ne kadarının ulaştığını gerçek zamanlı olarak gözlemleyebilecektir. Bu da kurumlara duyulan güveni artırarak, zekât fonlarının daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlayacaktır.⁴¹⁵

⁴¹² Zaher, Tariq S., ve M. Kabir Hassan. 2020. "Blockchain Technology and Islamic Social Finance: The Case of Zakat." *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 11 (2): 498–512.

⁴¹³ FinTech (Finansal Teknoloji), geleneksel finansal hizmetlerin dijital teknolojiler aracılığıyla yenilikçi biçimde sunulmasıdır. Bu kavram, bankacılıktan ödeme sistemlerine, kredi ve sigorta hizmetlerinden yatırım platformlarına kadar geniş bir yelpazede teknolojik uygulamaların finans sektörüne entegrasyonunu ifade eder. FinTech, müşteri deneyimini iyileştirirken maliyetleri düşürmeyi ve finansal erişimi artırmayı hedefler. Modern FinTech çözümleri; yapay zeka, blokzincir, büyük veri analitiği ve mobil uygulamalar gibi teknolojik araçları kullanarak finansal işlemleri hızlandırmakta ve daha şeffaf hale getirmektedir. (Peter Gomber vd., "FinTech – Understanding the Forces Behind the Digital Transformation of Financial Services," *Journal of Management Information Systems* 35, no. 1 (2018): 225).

⁴¹⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Zekât Mobil Uygulaması Tanıtım Raporu* (Ankara: DİB Yayınları, 2022), 15.

⁴¹⁵ Tariq S. Zaher ve M. Kabir Hassan, "Blockchain Technology and Islamic Social Finance: The Case of Zakat," *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 11, no. 2 (2020): 498.

Dijitalleşme ve blok zincir teknolojisi, zekât sistemini daha şeffaf, güvenilir ve izlenebilir hale getirme potansiyeline sahiptir. Ancak bu teknolojilerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için dini hükümlerin titizlikle göz önünde bulundurulması ve güvenlik gibi teknik gereksinimlerin doğru şekilde ele alınması gerekmektedir. Dijital zekât sistemlerinin etik, hukuki ve teknik altyapılarla desteklenmesi, zekâtın etkinliğini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda İslam ekonomisinin çağdaş dünyaya entegrasyonunu da kolaylaştıracaktır.

2.7. Günümüz Ekonomisinde Finansman Kaynağı Olarak Zekât

Günümüz ekonomilerinde finansman kaynaklarının sürdürülebilirlik, erişilebilirlik ve adalet temelinde yeniden düşünülmesi zaruri hâle gelmiştir. Klasik faizli finansman araçlarının sebep olduğu gelir eşitsizliği, toplumsal kırımlar ve borç sarmalları, alternatif modellerin önemini artırmaktadır. Bu bağlamda zekât, İslam iktisadının özgün kurumlarından biri olarak yalnızca dinî bir vecibe olmasının yanında düzenli, bağlayıcı ve üretken yapısıyla modern finansal sorunlara cevap verebilecek nitelikte alternatif bir kaynak modelidir. Zekât, ekonomik kaynakların sosyal tabana yayılmasını sağlayarak hem gelir adaletini temin etmekte hem de makroekonomik dengelere olumlu katkı sunmaktadır.

2.8. Zekâtın Küresel ve Ulusal Düzeyde Finansal Potansiyeli

Zekât, İslam ekonomisinin hem ibadet yönü hem de toplumsal dengeyi sağlayan mali bir yapıya sahip olması itibarıyla yalnızca bireylerin vicdanına bırakılmış bir yardım mekanizması değildir. Aynı zamanda sosyoekonomik adaletin tesisi için önemli bir kamusal kaynak potansiyeli taşımaktadır. Bu bağlamda hem küresel ölçekte hem de Türkiye özelinde zekâtın ekonomik potansiyeli üzerine yapılan istatistikî değerlendirmeler, mevcut kaynakların etkin kullanımına ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır.⁴¹⁶

Dünya genelinde yapılan ampirik ve teorik çalışmalar, zekâtın yıllık ekonomik potansiyelini oldukça yüksek düzeyde ortaya koymaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve İslam İşbirliği Teşkilatı (OIC) tarafından yürütülen

⁴¹⁶ Monzer Kahf, *The Role of Zakat and Awqaf in Reducing Poverty: A Comparative Study of the Experiences in Malaysia and Other Countries* (Herndon, VA: International Institute of Islamic Thought, 2003), 45.

çeşitli analizlerde, zekâtın küresel düzeyde yıllık potansiyeli 300 milyar ila 1 trilyon Amerikan doları arasında değişmektedir.⁴¹⁷ OIC üyesi ülkelerin gayri safi yurt içi hasılası (GSYH) üzerinden yapılan tahminler, zekât gelirinin %1,8 düzeyinde hesaplanması halinde 132 milyar dolar, %3,9 oranıyla hesaplandığında ise yaklaşık 286 milyar dolar seviyelerine ulaştığını göstermektedir.⁴¹⁸ Varlık bazlı analizlerde ise bu rakamın 300 milyar doları aşabileceği öngörülmektedir.⁴¹⁹ Ancak bu yüksek potansiyele rağmen fiilen toplanan zekât miktarı oldukça düşüktür. Dünya Zekât Forumu (World Zakat Forum) verilerine göre küresel ölçekte resmi kurumlar vasıtasıyla toplanan zekât miktarı yalnızca 10–15 milyar dolar civarındadır. Bu da potansiyel zekât miktarının ancak %2–5’lik bir kısmının etkin şekilde kullanılabilirdiğini göstermektedir.⁴²⁰ Mevcut durum, zekâtın sistematik bir yapıya kavuşturulması hâlinde küresel yoksullukla mücadelede çok daha etkili bir kaynak olabileceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar da benzer bir kaynak israfı gerçeğine işaret etmektedir. Türkiye Diyanet Vakfı ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği’nin 2021 yılı verilerine göre ülkemizin yıllık zekât potansiyeli yaklaşık 55 milyar dolar seviyesindedir.⁴²¹ Bununla birlikte farklı akademik çalışmalarda, GSYH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) üzerinden yapılan hesaplamalar bu potansiyeli 20 milyar dolar civarında gösterirken⁴²² yerli araştırmacıların varlığa dayalı değerlendirmeleri ise minimum 80 milyar TL civarındadır. Bu da yaklaşık 4–5 milyar dolar gibi bir değere ulaşmaktadır.⁴²³ Söz konusu farklılıklar zekât potansiyelinin hesaplanmasında kullanılan yöntemle göre değişiklik göstermekte olup bu alanın daha standart ve kurumsal bir çerçeveye kavuşturulması gereğini ortaya koymaktadır.

⁴¹⁷ UNDP, “Islamic Finance and the Sustainable Development Goals,” (Erişim 25 Mart 2024).

⁴¹⁸ IsDB & UNDP, *The Role of Zakat in Supporting the SDGs*, 2020, 14–15.

⁴¹⁹ Monzer Kahf, “The Economic Role of Zakat: Empirical Evidence from OIC Countries,” *Journal of Islamic Economics* 8, no. 2 (2020): 58.

⁴²⁰ World Zakat Forum, “Zakat Outlook Report,” 2023, (Erişim 18 Haziran 2024).

⁴²¹ Türkiye Diyanet Vakfı, “Türkiye’nin zekât potansiyeli 55 milyar dolar,” *Diyanet Vakfı Resmi Web Sitesi*, 2025, (Erişim 18 Temmuz 2025).

⁴²² Ahmet Tabakoğlu, “Türkiye’de Zekâtın Sosyo-Ekonomik Rolü ve Yönetimi,” *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Akademik Yayınları*, (Erişim 18 Temmuz 2025).

⁴²³ Islamic Research and Training Institute (IRTI), *Zakat and Economic Development in OIC Member Countries* (Jeddah: IsDB, 2019), 45.

Elde edilen bu verilerden hareketle zekâtın yalnızca dinî bir yükümlölük olarak değil aynı zamanda istikrarlı, düzenli ve adil bir finansman kaynağı olarak değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Nitekim Türkiye’de zekâtın yalnızca küçük bir kısmı vakıflar ve dernekler aracılığı ile toplanmakta, büyük çoğunluğu ise bireysel inisiyatifle dağıtılmaktadır. Bu durum zorunlu olarak zekât fonlarının merkezi bir yapıya kavuşturulmasını, dijital takip sistemleriyle desteklenmesini ve kamusal şeffaflık ilkeleri doğrultusunda işletilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tüm bu durumlar dikkate alındığında gerek küresel düzeyde gerekse Türkiye özelinde zekâtın ciddi finansal potansiyel taşıdığı ancak bu potansiyelin büyük ölçüde atıl kaldığı anlaşılmaktadır. Zekâtın kurumsallaşması, dijitalleştirilmesi ve etkin şekilde denetlenmesi hâlinde yalnızca bireylerin değil toplumların ekonomik refahına katkı sağlayacak güçlü ve alternatif bir finansman kaynağı olarak değerlendirilebileceği açıktır.

SONUÇ

Bu araştırmada İslam iktisadının temel esaslarından biri olan zekât, klasik fıkıh mirası ve çağdaş ekonomik yaklaşımlar çerçevesinde yalnızca bireysel bir ibadet olarak değil aynı zamanda toplumsal refahı inşa eden güçlü bir finansman aracı olarak ele alınmıştır. Çalışma, zekâtın tarihsel süreçte sahip olduğu kurumsal yapıyı ve toplumsal işlevleri inceleyerek günümüzün ekonomik sorunlarına karşı alternatif bir çözüm potansiyeli sunduğunu ortaya koymuştur.

Modern kapitalist düzenin yol açtığı gelir dağılımı adaletsizlikleri, finansmana erişimde eşitsizlikler ve toplumsal tabakalar arasındaki uçurum, zekâtın bir finansman mekanizması olarak yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Zira zekât, dini bir vecibe olmasının ötesinde düzenli ve sürekli bir fon kaynağı oluşturması sebebiyle ekonomik kalkınmayı destekleyen, fakirlik ve işsizliğe karşı koruyucu, gelir dağılımında adaleti sağlayıcı ve toplumsal dayanışmayı güçlendirici bir niteliğe sahiptir. Bu yönüyle zekât hem bireylerin ekonomik davranışlarını düzenleyen hem de devlet politikalarıyla bütünleştğinde makroekonomik istikrarı besleyen stratejik bir finansman aracı olarak değerlendirilebilir.

Zekâtın en önemli özelliklerinden biri, Kur'an'da belirlenen sekiz sınıfa tahsis edilmesiyle toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarını doğrudan karşılamasıdır. Bu yönüyle zekât, yalnızca bireysel boyutta fakirler, borçlular ve yolda kalmışlara destek sağlamakla kalmayıp, kamuda ihtiyaç sahibi diğer kesimleri de içine alan kapsamlı bir finansman mekanizması olarak işlev görür. Bunun yanı sıra zekât gelirleri, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve altyapı yatırımları gibi temel alanlara da yönlendirilebilir. Bu sayede zekât, yalnızca yoksulluğun azaltılmasını değil, aynı zamanda toplumsal refahın güçlendirilmesini ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesini sağlayan stratejik bir kaynak niteliği kazanır.

Zekâtın bu çok boyutlu işlevinin etkin biçimde hayata geçirilebilmesi ise kurumsal yapıların devreye girmesi ve şeffaf, dijital altyapılarla desteklenen bir organizasyon aracılığıyla yönetilmesiyle mümkün olmaktadır. Özellikle dijitalleşme ve blokzincir tabanlı zekât dağıtım modelleri, fonların şeffaf, izlenebilir ve güvenilir bir biçimde yönetilmesini sağlayarak mükelleflerin sisteme duyduğu güveni pekiştirmekte ve zekâtın ihtiyaç sahiplerine en hızlı ve doğru şekilde ulaşmasına imkân

tanınmaktadır. Böylelikle zekât, bireysel yardımlaşmanın ötesine geçen, üretkenliği artıran, toplumsal refahı güçlendiren ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen çağdaş bir finansman mekanizmasına dönüşmektedir.

Zekât, ulusal ölçekte sosyal güvenlik politikalarının tamamlayıcısı olarak ekonomik krizlere karşı koruyucu bir unsur hâline gelirken küresel düzeyde de yoksullukla mücadele ve gelir adaletinin tesisi için önemli bir finansal kaynak potansiyeline sahiptir. Nitekim İslam ülkelerindeki zekât fonlarının uluslararası ölçekte koordine edilmesi hâlinde yoksulluğun azaltılması ve kalkınma hedeflerinin desteklenmesi açısından dünya ekonomisine de katkı sunabileceği açıktır.

Malezya, Endonezya ve Ürdün örnekleri, zekâtın kurumsallaştırıldığında ulusal düzeyde önemli bir finansal ve sosyal dönüşüm aracı olabileceğini göstermektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalar ise, yüksek potansiyele rağmen bu imkânın büyük ölçüde atıl kaldığını ortaya koymaktadır. Nitekim 2021 yılı verilerine göre ülkemizin yıllık zekât potansiyeli farklı yöntemlerle 20 ila 55 milyar dolar arasında hesaplanmakta, bazı araştırmalarda ise bu rakamın minimum 80 milyar TL düzeyinde olduğu belirtilmektedir. Bu farklılıklar, hesaplama yöntemlerindeki çeşitliliği yansıtmakla birlikte, Türkiye’de zekâtın kurumsal ve standart bir çerçevede ele alınması gerekliliğini de vurgulamaktadır. Küresel ölçekte ise Dünya Zekât Forumu ve İslam İşbirliği Teşkilatı verileri, zekâtın yıllık ekonomik potansiyelinin 300 milyar ile 1 trilyon dolar arasında olduğunu göstermektedir. Buna rağmen fiilen toplanabilen miktarın yalnızca 10 -15 milyar dolar seviyesinde kalması, bu kaynağın ancak %2-5’lik kısmının etkin kullanılabildiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla zekât gerek Türkiye’de gerekse küresel düzeyde kurumsallaştırıldığı takdirde, yoksullukla mücadele ve sosyal adaletin tesisinde çok daha işlevsel rol üstlenebilecek güçlü ve alternatif bir finansman kaynağı olarak öne çıkmaktadır.

Günümüzün ekonomik ve toplumsal gerçekleri dikkate alındığında, zekâtın İslam iktisadının normatif ilkelerine bağlı kalmakla birlikte çağdaş ekonomik yapılarla uyumlu bir finansman yöntemi olarak değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Zekâtın kurumsallaşması, şeffaf yönetim ilkeleriyle işletilmesi ve teknolojik imkânlarla desteklenmesi hem ulusal hem de küresel ölçekte sosyal adaletin tesisi ve ekonomik istikrarın güçlendirilmesi açısından kritik bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda zekât, yalnızca dini bir sorumluluk olmanın ötesinde; toplumsal kalkınmayı

hızlandıran, sosyal barışı pekiştiren ve modern finansman yöntemlerine daha güvenilir alternatif sunan stratejik bir ekonomik araç olarak yeniden konumlandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdul, Arnoldy Aris, Anwar Hubur ve Ahmad Muqorobin. "Tourism in the Perspective of Islamic Fiqh." *Al-Iktisab: Journal of Islamic Economic Law* 6, no. 2 (2022): 189–205.
- Abozaid, Abdulazeem vd. *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*. Ed. Taha Eğri. Çev. Firdevs Bulut vd. İstanbul: İKAM Yayınları, 2014.
- Abozaid, Abdulazeem. "The Underlying Shari'ah Issues Behind the Decisions of the Shari'ah Boards." *ISRA Islamic Finance Seminar (IIFS)*, Kuala Lumpur: 2012.
- Acat, Meryem ve Naim Hank. "Türkiye'deki katılım bankaları açısından 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun değerlendirilmesi." *Harran İlahiyat Dergisi* 50 (2023): 103–118.
- Achmad, Noor. "Asnaf Fisabilillah in Meeting the Needs of the Ummah: Its Limitations and Flexibilities." *International Journal of Zakat* 9 (2024): 122–142.
- Adeem, Khalid al-. "The Accounting of Zakat al Mal in Saudi Arabia." *International Journal of Economics, Management and Accounting* 31/2 (2023): 497–500.
- Ahmad, Masood. *İslam İktisadında Sosyal Adalet*. çev. Ayşe Şener. İstanbul: İnsan Yayınları, 1993.
- Ağkan, Fatih. "AAOIFI Standartları ve Türkiye Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği." *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2018): 235–245. <https://doi.org/10.18506/anemon.349866>.
- Ahmed, Habib ve Mahmoud Mohieldin. *Harnessing Zakat for Sustainable Development*. Washington D.C.: The World Bank Group, 2021. Erişim 13 Temmuz 2025. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/500411623401456103/harnessing-zakat-for-sustainable-development>.
- Aimatul Yumna, Qazi Masood Ahmad. *İslam İktisadında Sosyal Adalet*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.
- Akalın, Adnan, *İslam Hukukunda Hırsızlık Suçu: Çalınan Mal ile İlgili İhtilaflar*, İstanbul: Hiper Yayınları, 2006.
- Akgündüz, Ahmed. *İslâm Hukuku ve Türk Hukukunda Sosyal Güvenlik*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2009.
- Akther Uddin, Mohammad. "Principles of Islamic Finance: Prohibition of Riba, Gharar and Maysir." *MPRA Paper* No. 67711, 2015. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/67711/1/MPRA_paper_67711.pdf (erişim 29 Haziran 2025).
- Akpınar, Soner – Severcan, Şefaettin. "Ömer B. Abdülazîz'in Muhalefete Karşı İzlediği Siyaset Ahlakı". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 19 (Haziran 2024): 105–138.
- Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmud. *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Alrifai, Tariq. *İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem*, Çev. Barış Satılmış. Ankara: Buzdağı Yayınları, 2017.
- Altın, Hakan ve Nihan Caba. "Borsa İstanbul'da İşlem Gören Katılım Endekslerinin Performanslarının Değerlendirilmesi." *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 8, no. 15 (01 Temmuz 2016): 229-248.
- Apak, Âdem. "Emevî ve Abbasîler Döneminde Zekât Uygulamaları", *Tarihte ve Günümüzde*

- Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, 303–322.
- Asad, Muhammad. “The Social and Economic Role of Zakat.” *Islamic Social Welfare Quarterly* 30, no. 2 (1993): 28-31.
- Asad Zaman. *İslam İktisadının Güncel Durumu*, Çev. Şaban Kütük. İstanbul: İktisat Yayınları, 2019.
- Asutay, Ahmet. *Faizsiz Bankacılığın Gelişimi ve İslam Bankacılığı Deneyimi*. İstanbul: İGİAD Yayınları, 2010.
- Asutay, Mehmet. “Ahlak Temelli Ekonomi: İslam Ahlak Ekonomisinin Kuramsal Temelleri ve Bileşenleri.” *İslam İktisadı ve Finansı Dergisi* 1/2 (2020): 25–46.
- Asutay, Mehmet. “İslam Moral Ekonomisinin İdeallerine Karşın İslami Finansın Gerçekleri.” İçinde Süleyman Karadoğan (ed.), *İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim*, İstanbul: İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları, 2017.
- Asutay, Mehmet. *Faizsiz Bankacılığın Gelişimi ve İslam Bankacılığı Deneyimi*. İstanbul: İGİAD, 2008.
- Aybakan, Bilal. “Selem.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, 402–405.
- Aydın, Ahmet- Öztürk, Şaban. “Türkiye’nin Yoksullukla Mücadelesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Rolü; Pandemi Dönemi Örneği.” *Akademik İzdüşüm Dergisi* 6, no. 1 (2021): 141–162.
- Aydin, Ayhan – Odabaş, A. Vahap. “Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi.” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2020): 145–173.
- Aydın, Murat. “Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekât Müessesesi ve Gini Katsayısı.” *Akademik Bakış Dergisi* 57 (Eylül-Ekim 2016): 55–69.
- Aydın, Nafiye. “Katılım Finans Uygulamalarında Şer’î Uyumsuzluk Riski ve Türkiye’de Şer’î Yönetişim: Aktörler, Problemler ve Çözüm Arayışları,” *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2024): 23–44, <https://doi.org/10.54427/ijisef.1434105>.
- Bağış, Bilal ve Mehmet Yılmaz. “Türkiye’de İslami Finansın Gelişimi ve Hukuki Yapısı.” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9/5 (29 Aralık 2020): 3148–3173.
- Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-. *el-İnsâf*. Beyrut: Dâru Mektebeti’l-Ma’ârif Nâşirûn, 2011.
- Bal, Çiğdem ve Muharrem Umut. “İslami Açıdan Kurumsal Yönetim.” *Journal of Banking and Financial Research* 10, no. 2 (Temmuz 2023): 84-99.
- Banking for the Poor: The Role of Islamic Banking in Microfinance Initiatives. *Humanomics* 24, no. 1 (2008): 49–66.
- Bardakoğlu Ali, “İcâre,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/379.
- Bayındır, Servet. “Leasing’in Fıkhi Hükümü.” *İktisat Dergisi* 7 (2018): 75–92. <https://www.iktisad.org.tr/wp-content/uploads/2018/07/Leasingin-F%C4%B1khi-H%C3%BCkm%C3%BC.pdf>.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî. *Şuabü’l-İman*. Cilt III.
- Bruinessen, Martin Van. “Çağdaş Endonezya’da Devlet-İslam İlişkileri.” İstanbul: İSAM Yayınları, 1993.

- Bilen, Mustafa – Terzi, Necla. “Türkiye’de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekât.” *Zekât: 2017/1*, 144.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Bilo, Charlotte & Machado, Anna C., “The role of Zakat in the provision of social protection: a comparison between Jordan and Sudan”, *International Journal of Sociology and Social Policy* 40/3-4 (2020): 241.
- "Brundtland Report." (erişim: 18 Mart 2025).
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil el-. *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*. Nşr. Muhammed Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır. Beyrut: Dâru Tükün’n-Necât, 1422/2001.
- Canbaz, Muhammet Fatih. “Türkiye’de İslami Bankacılığın Dünden Bugüne Gelişimi.” *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 5, no. 1 (30 Haziran 2022): 28-60.
- Cassâs, Ebû Bekir el-. *Ahkâmu’l-Kur’ân*. Ankara: İtisem Yayınları, 2018.
- Certel, Hüseyin. “Psiko-sosyal açıdan zekât.” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (30 Haziran 1997).
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh fî’l-Luğa*. Tahkik: Ahmed Abdulğafûr Attâr. Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1990.
- Cevziyye, Muhammed b. Abdurrahman b. Avf b. Kayyim el-. *İ’lâmü’l-Muvakkı ‘în ‘an Rabbi’l- ‘Âlemîn*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts., 2/85–90.
- Cezîrî, Abdurrahman. *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi*. Çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005.
- Chapra, Muhammed Umer. *İslam Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi*. Ed. Faruk Yılmaz. İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.
- Chapra, Muhammed Umer. *İktisadın Geleceği: İslamî Bir Bakış (Küreselleşme Sürecinde İktisadî Alternatif Arayışları)*. Çev. Melih Turan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.
- Chapra, Muhammed Umer ve Habib Ahmed. *İslam Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi*. Çev. Abdurrahman Arslan. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Chapra, Muhammad Umer. *Islam and the Economic Challenge*. Leicester: The Islamic Foundation; Herndon, VA: International Institute of Islamic Thought, 1992.
- Cici, Recep. *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları*. Bursa: Arasta Yayınları, 2001.
- Çalışkan, Muhammed Beşir. “Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşmasına Sosyo Kültürel Bir Yaklaşım.” *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2020): 57–71.
- İmran Çelik, “Meşru Bir Yatırım Aracı Olarak Mudarebe ve Günümüzde Kullanımı,” *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1/3 (2017): 381–396.
- Demir, Osman – Hüseyin Cevahir. “Türkiye’de Potansiyel Zekât Geliri ve Zekâtın Yoksulluğu Önleyici Rolü.” *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 7/2.
- Demir, Şehmus. “Kur’an’da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi.” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2007): 9-30.
- Desûkî, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arâfe. *Hâşiyetü’l-Desûkî ‘alâ Şerhi’l-Kebîr*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2011.
- Dhiya’elhaq, Muhammad Ghossan Nazhif – Labib, Muhammad Alfreda Daib Insan. “Umar

- bin Abdul Aziz's Ijtihad on Zakat Management." *Al-Ahkam: Jurnal Ilmu Syari'ah dan Hukum* 8/1 (2023).
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "Depremzedelere Zekât Verilmesi Caiz Midir?" <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/1131/depremzedelere-zekat-verilmesi-caiz-midir> (Erişim: 25 Temmuz 2025).
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Erişim: 24 Mayıs 2023. <https://kuran.diyamet.gov.tr>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Zekât: Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2022, <https://www2.diyamet.gov.tr/dinislariyuksekkurulu/Documents/Zekat.pdf> (Erişim: 25 Temmuz 2025).
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "Zekât Hizmetleri Daire Başkanlığı." *Diyanet Resmî Web Sitesi*, 2022. <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/zekat> (Erişim: 12 Temmuz 2025).
- Dinçer, Hasan – Yüksel, Serhat. *Finansal İktisat*. Ankara: Orion Yayınları, 2018.
- Doğan, Hasan. "İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi." *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 26/2 (2018): 225-253.
- Duman, Soner. "Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefâ-yi Râşidîn Dönemlerinde Zekât." *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 4/1 (2018): 57–78.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebu Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm. *el-Emvâl*. Tahkik: Muhammed Halîl Herrâs. Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1989.
- Ebû Yûsuf, Muhammed b. el-Hasen. *el-Harâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Ebu Zehrâ, Muhammed, *Son Peygamber Hz. Muhammed*. İstanbul: Kitapevi, 1993.
- Efe, Ahmet. *İslam'da Kamu Ekonomi Politikası*. 2019. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2629130>.
- Efe, Ahmet. "İslam Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemi." *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* 7/13 (2018): 204.
- Eğilmez, Mahfi. *Faizin Doğuşu ve Yasaklanması*. Kasım 2019.
- Eğilmez, Mahfi. "İktisat ve Ekonomi Aynı Şey midir?" 3 Ekim 2019. <https://www.mahfiegilmez.com/2019/10/iktisat-ve-ekonomi-ayn-sey-midir.html>
- "Ekonomi." *Türk Dil Kurumu*. <https://sozluk.gov.tr/> (erişim 12 Mart 2025).
- Ekşi, Ahmet. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2017.
- Emeç, Abdulkadir Sezai. *İslami Finans ve Ekonomik Büyüme*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.
- Encyclopaedia Britannica. "Mixed Economy." *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/money/mixed-economy> (erişim 4 Temmuz 2025).
- Erdoğan, Mehmet. *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003.
- Eren, Hasan. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2007.
- Erkal, Mehmet. "Âmil." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3 (1991): 58–59.
- Erkoç, Ethem. "Beşinci Raşid Halife: Ömer b. Abdülaziz (7)." *Çorum Hakimiyet*, 13 Haziran 2024. <https://www.corumhakimiyet.net/besinci-rasit-halife-omer-b-abdulaziz-7> (Erişim: 11 Temmuz 2025).
- Ertuğrul, Resul. "Kur'an'ın Öngördüğü Toplumun Temel Özellikleri." *İlahiyat Araştırmaları*

- Dergisi* 1 (Haziran 2014): 120-130.
- Eskicioğlu, Osman. “İslam’da Ekonomik Sistem”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2010): 35-46.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü’l-Luğa*. Tahkik: Muhammed Âsım el-Bekrî. Kahire: Mektebetü’l-Hânî, 2001.
- Fazlurrahman, “Islamic Values and Social Harmony.” *Social Justice Review* 18/1 (2009): 59-63.
- Farooq, Muḥammad Omar. “The Challenge of Poverty and the Poverty of Islamic Economics.” *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance* 4, no. 2 (2008): 35–58. <https://ssrn.com/abstract=1403989>.
- Firuzabadi, Muhammed b. Ya’kub el-. *Tefsir-i İbn Abbas*. Çev. M. Cevher Caduk. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2016.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakûb. *el-Kâmûsü’l-Muhît*. thk: Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.
- Gallien, Megan, Umair Javed ve Vanessa van den Boogaard. “Zakat, Non-State Welfare Provision and Redistribution in Times of Crisis: Evidence from the Covid-19 Pandemic.” *Studies in Comparative International Development*, (2024). <https://doi.org/10.1007/s12116-024-09447-x>.
- Göyünç, Nejat. *İslam Vergi Hukuku ve Kamu Maliyesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Güçlü, Fatih ve Metin Kılıç. “İslami Finansın Dünyadaki Gelişimi ve İslami Finansa Yön Veren Uluslararası Kuruluşlar Üzerine Bir İnceleme.” *International Journal of Management Economics and Business* 16/1 (25 Mart 2020): 75–91.
- Güçlü, Fatih ve Metin Kılıç. “İslami Finansın Türkiye, Abd, İngiltere ve Malezya’da Gelişimi.” *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 17/3 (30 Eylül 2019): 271-293.
- Gül, Muammer. “İslam İktisadi Gelişmesinin Tarihi ve Dini Dinamikleri.” *Tarih Okulu Dergisi* 2014/XVII (Aralık 2013): 81-82.
- Gümüş, Süleyman. *Zekâtın Sosyoekonomik Fonksiyonları*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2010.
- Güney, Güven. “Türkiye’de İslami Finansa Dijital Bankacılık Anlayışı.” *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 10/4 (18 Ekim 2023): 932-944.
- Gomber, Peter, Andreas Koch, Martin L. Siering ve Philipp K. Weber. “FinTech – Understanding the Forces Behind the Digital Transformation of Financial Services.” *Journal of Management Information Systems* 35, no. 1 (2018): 220–265.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Çev. Salih Tuğ. İstanbul: Beyan Yayınları, 1990.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam’da Devlet İdaresi*. Çev. Ethem Ruhi Yüce. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Hamitoğulları, Beşir. “Karma Ekonomi, Planlama ve Büyümeye İlişkin Bazı Yanılgılar Üzerine.” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 35/01 (Ocak 1980). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001399.
- Hajj, Ahmad el-. “Zakah and Fiscal Policy in Islamic Economics.” *Journal of Islamic Economics*, 17(2), 2005, ss. 25–39.
- Harunoğulları, Erdal. “İslam Ekonomisinde Faiz Yerine Kâr Zarar Ortaklığı: Profit and Loss Sharing.” *Journal of Emerging Economies and Policy* 8/2 (Eylül 2023): 209–224.

- Hasan, Zubair. "Role of Zakah in Poverty Alleviation." *SSRN Electronic Journal*, 2010. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1617436.
- Hersh, Ahmad Fayez, Mahmut Samar ve Meryem Yılmaz. "İslam İktisadında Bölüşüm Sisteminin Bir Aracı Olarak Zekâtın Rolü." *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020): 273–304
- Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-. *ez-Zevâcir an İktirâfi'l-kebâir*. Çev. Ahmed Serdaroglu ve Lutfi Şentürk. İstanbul: Kayihan Yayınevi, 1981.
- Heysemî, el-Hüseyn b. Abdülvahhâb el-Heysemî. *el-Kebîr*. Cilt III.
- Hin, Mustafa el-vd., *Büyük Şâfi Fıkhı, el Fıkhul Menheci ala Mezhebil İmam eş-Şâfi* (İstanbul: Huzur Yayınevi, 1994), 3/121.
- Iqbal, Zamir ve Abbas Mirakhor. *An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2014.
- IsDB & UNDP. *The Role of Zakat in Supporting the SDGs*. 2020. <https://www.undp.org/publications>.
- Islamic Financial Services Board (IFSB). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2023*. Kuala Lumpur: IFSB, Ekim 2023.
- Islamic Research and Training Institute (IRTI). *Zakat and Economic Development in OIC Member Countries*. Jeddah: Islamic Development Bank (IsDB), 2019.
- İbn Âbidîn. *Reddü'l-Muhtâr 'alâ'd-Dürrü'l-Muhtâr*. İstanbul: Dâru'l-Fikr, 1999.
- İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdullah. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîz*. Tahrir: Dârü't-Taâruf, 1999.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed b. Ali. *Tuhfetu'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali. *ez-Zevâcir an İktirâfi'l-Kebâir*. Çev. Ahmed Serdaroglu ve Lutfi Şentürk. İstanbul: Kayihan Yayınevi, 1981.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali. *Fethu'l-Bârî*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1997.
- İbn Haldun, Abdülrahman b. Muhammed. *Mukaddime*. Çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004.
- İbn Hazm el-Endelüsî, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ*. thk: Ahmed Muhammed Şâkir. Cilt 6. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1982.
- İbn Hişâm, Abû Muhammed 'Abdü'l-Melik b. Hişâm. *Hiz. Muhammed'in Hayatı*. Çev. M. Asım Köksal. Cilt 1. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971.
- İbnü'l-Hümmam, Kemaleddin Muhammed b. Abdurrahman el-Hanefî. *Fethu'l-Kadîr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Abdurrahman b. Avf. *İ'lâmü'l-Muvakkî'in 'an Rabbi'l-Âlemîn*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- İbn Kesîr, İsmâîl b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993.
- İbn Kesîr, İsmâîl b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımaşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Hazırlayan Sâmi b. Muhammed es-Selâme. Beyrut: Dârü Teybe, 1999.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî. *el-Muğnî*, thk.

- Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî (Riyâd: Dâru Âlem el-Kütüb, 1997).
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî. *‘Umdetü’l-Fıkh*. Tahkik: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Riyâd: Dâru Âlem il-Kütüb, ts.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sünen*. Beyrut: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l- Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr, Ebû’l-Faḍl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim el-Ensârî. *Lisânü’l- Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Nüceym el-Mısrî el-Hanefî, Zeynuddin İbn İbrahim İbn Muhammed. *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005.
- İbn Rüşd. *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid*. Tahkik: Muhammed Atıf el-Becâvî. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.
- İncil. *Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001.
- İsfahânî Râgıb el-. *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ts.
- Kâsânî, Ebû Bekr el-. *Bedâi’u’s-sanâi’ fî tertîbi’s-şerâi’*. İstanbul: Dâru’l-Fıkr, 1997.
- Kahf, Monzer. *Islamic Economics: Notes on Definition and Methodology*. Jeddah: Islamic Research and Training Institute, 2003.
- Kahf, Monzer. “Zekâtın Makroekonomik Etkileri.” Çev. Hakan Yılmaz. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 12/2 (2004).
- Kahf, Monzer. “Principles of Islamic Financing: A Survey.” Islamic Research and Training Institute (IRTI), 1992.
- Kahf, Monzer. *The Islamic Economy: Analytical Study of the Functioning of the Islamic Economic System*. Jeddah: Islamic Research and Training Institute (IRTI), 2014.
- Kallek, Cengiz. “Zekâtın Müesseseseleşme Süreci: Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler Dönemi.” *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’an ve Sünnette Zekât: Tartışmalı İlmi Toplantı*, (2008).
- Karâfî, Şehâbeddîn. *el-Furûk*. Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, ts.
- Karaboğa, Mesut Menderes. *İslam İktisadında Zekâtın Kurumsallaştırılmasının Ekonomik Etkileri: Ülke Örnekleri ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Karadavi, Yusuf el-. *Ekonomik Sorunların Çözümünde Zekâtın Rolü*. Çev. Yunus Araz. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2017.
- Karadâvî, Yûsuf el-. *Fıkhü’z-Zekât*. Beyrut: Dârü’s-Şurûk, 2002.
- Karadâvî, Yusuf el-. *Zekât: İslam’da Sosyal Adaletin Temel Araçlarından Biri*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2011, 134.
- Karaman, Hayrettin. *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014
- Kazancı, Fatih. “Katılım Bankacılığı İhracat Finansmanında Murabaha Yöntemi Uygulamaları.” *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi* 7/1 (2021), 175–199.
- Khan, Muhammad Fahim. “Zekât, Tasarruf ve Büyüme: İslamî Bir Çerçeve Makro Tüketim Fonksiyonu.” *İslam İktisadi*, 13 Ağustos 2016. <https://islamiktisadi.net/2016/08/13/zekat-tasarruf-buyume-islami-bir-cercevede-makro-tuketim-fonksiyonu-m-fahim-khan/>

- Khan, Muhammad Akram vd. "Redefining Asnaf Fi Sabillah: Contemporary Interpretations and Zakat Distribution Practices in Islamic Banking and Finance Institutions (IBFIs)." *IJUM Journal of Economics and Management* 25/1 (2017): 70-85.
- Khairi, Nur Zehan, Abd Halim Mohd Noor ve Nor Azizah Mohammad Amio. "Integrating Zakat Institutions into the Mainstream Economy: Evidence from Malaysia." *Proceedings of the International Conference on Islamic Business, Accounting and Finance (ICIBACC)*, 2014, 60-66. Erişim: <https://ir.uitm.edu.my/id/eprint/54415/>
- Kılınç Hukuk ve Danışmanlık. "Suudi Arabistan'da Yatırım-3: Vergi Mevzuatı ve Teşvikler." Kılınç Hukuk Bürosu. <https://kilineclaw.com.tr/suudi-arabistanda-yatirim-3-vergi-mevzuati-ve-tesvikler/> (erişim 4 Mayıs 2025).
- Koçak, Emrah. "İslami Finans ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama." *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 51 (2018): 67-91.
- Komasyon. *Hadislerle İslam*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Erişim: 15 Aralık 2024.
- Korkut, Cem. *İslam İktisadında Sermaye*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Korkut, Cem. "Kapitalist İktisat Sisteminin Dönüşümünün Şafağında İslâm İktisadı." *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Mayıs 2020: 212-243.
- Kurt, Rasim. "Pandemi Sürecinde Zekâtın Sosyal Yardım Aracı Olarak Kullanımı." *İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 6, no. 1 (2020): 44-61.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. haz. Hişâm Semîr el-Buhârî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Kuşat, Nurdan. "Modern İslami Finans Sektörünün İnovatif Gücü: Sukuk." *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 41 (Nisan 2014): 175-199.
- Kuzulu, Özcan. "İslami Finansın Temel Prensipleri." *ozcankuzulu.com*. Erişim 20 Kasım 2022. <https://www.ozcankuzulu.com/islami-finansin-temel-prensipleri/>
- Kuzulu, Özcan – Vural, Gamze. "Etik Finans mı İslami, İslami Finans mı Etik?" *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt 5, sayı 2, 2021, 245-279.
- Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed el-. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. Thk. Ali es-Sağır. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005. Mâverîdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.
- Mannan, Muhammad Abdul. *İslâm Ekonomisi: Teori ve Pratik*. İstanbul: Fikir Yayınları, 1973.
- Mecma'u'l-Luğâ el-'Arabiyye. *el-Mu'cemü'l-Vasît*. 5. baskı. Kahire: Dâru's-Şurûk, 2004.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-Ta'lîl-i-Muhtâr*. İstanbul: Muallim Neşriyat, 2016.
- Mıgdad, Abdalrahman. "Managing Zakat Through Institutions: Case of Malaysia." *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 5, no. 3 (2019): 28-44. Erişim: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijisef/issue/51136/661148>
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. "Müsâkât", 1513. Neşr: Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Süleyman. *es-Sünen*. Cilt 3. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1997.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fî Şerhi Sahîh-i Müslim b. Haccâc*.

- Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1997.
- Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû ' Şerhu 'l-Muhezzeb*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1997.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *Ravdatü 't-Tâlibîn*. Dimaşk: Dârü'l-Feyhâ, 2012.
- Juwaini, Ahmad. "Endonezya'da Zekâtın Kurumsallaşması ve Dünya Zekât Forumunun Çalışmaları." *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı (7-9 Mayıs 2016, İstanbul)*, ed. İsmail Kurt & Seyit Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, 463-474.
- OECD. *OECD Economic Surveys: Malaysia 2024*. Paris: OECD Publishing, 2024. Erişim 15 Temmuz 2025. <https://www.oecd.org/economy/surveys/malaysia-2024.htm>.
- Omar, Najiha, ve Khairil Faizal Khairi. "Zakat and Blockchain: A Review." *International Journal of Islamic Economics and Finance Research* 4/2 (2021): 60–66. <https://doi.org/10.53840/ijiefer53>.
- Onur, Mehmet. "Sanal (Kripto) Para Birimlerinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Aralık 2021), 289-310. <https://doi.org/10.32711/tiad.964131>
- Orhan, Zeynep Hafsa. "Mit Ghamr Savings Bank: A Role Model or an Irreplicable Utopia?" *İnsan ve Toplum Dergisi* 8, no. 2 (Haziran 2018): 85-102.
- Orman, Sabri vd. "İslam İktisadının Bilgi Temeli." İçinde Necmettin Kızılkaya (ed.), *İslam İktisadı Metodolojisi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, çev. Gizem Dereci vd., 15–32. İstanbul: İktisat Yayınları, 2019.
- Ozmehmet, Ecehan. "Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları." *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi* 3/12 (Haziran 2008): 1853–1876. <https://doi.org/10.19168/jyu.48930>.
- Öz, Veyssel. "İslam Tarihinin İlk Dönemlerinde Zekât Müessesesi". *Orta Çağ Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Aralık 2022), 241-253. <https://doi.org/10.48120/oad.1125966>.
- Özcan, Serdar ve Cengiz Elitaş. "Finansman Aracı Olarak Sukuk ve Muhasebeleştirilmesi." *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi* 17, no. 3 (2015): 559–586.
- Özcan, Uzman Seyran. "Tekafül (Katılım Sigortacılığı) Muhasebesi." *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi* 6, no. 2 (2014).
- Özpolat, Ayşe ve Sezin Açık Taşar. "Dindar Bireylerin İslami Finans Prensipleri, İslami Finans Ürünlerine İlişkin Bilgi Düzeyi ve İlişkisi Üzerine Bir Araştırma." *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11, no. 2 (2019): 273–291. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4392441>.
- Öztürk, Süleyman. *Faizsiz Finans ve Katılım Bankacılığı* (İstanbul: Sakarya Yayıncılık, 2016), 167–170.
- Powell, Russell. "Zakat: Drawing Insights for Legal Theory and Economic Policy from Islamic Jurisprudence." *Pittsburgh Tax Review* 7/1 (2009): 43–101. <https://doi.org/10.5195/taxreview.2009.28>.
- Qazi Masood Ahmad vd. *İslam İktisadında Sosyal Adalet*. Çev. Zeynep Özbek ve Firdevs Bulut. İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.
- Resuloğlu, Muhammet. "Selem Akdi (Para Peşin Mal Veresiye Satış)." *4. Uluslararası Disiplinlerarası Bilimsel Çalışmalar Konferansı (Hagia Sophia 4)*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 11–13 Şubat 2022.

- Rosly, Mohd Saiful Azhar. "Zakat and Poverty Alleviation in Malaysia: A Case Study." *ISRA International Journal of Islamic Finance* 7, no. 2 (2015): 173–188.
- Sâbık, Seyyid Muhammed Sa'd. *Fıkhu's-Sünne*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 2005.
- Salim, Arskal. "The Influential Legacy of Dutch Islamic Policy on the Formation of Zakat (Alms) Law in Modern Indonesia." *Washington International Law Journal* 15/3 (2006), 413-422.
- Sallâbi, Ali Muhammed. *Siyer-i Nebî*, Çev. Mustafa Kasadar vd. İstanbul: Ravza Yayınları, 2015.
- Sarif, Suhaili, Nor Aini Ali ve Nor Azzah Kamri. "The Advancement of Zakat Institution in Malaysian Post Islamic Revivalism Era." *Journal of Al Tamaddun* 15/2 (2020): 71–79.
- Sawmar, Abdulsalam Ahmed – Mustafa Omar Mohammad. "Governance of Formal Zakat Institution in Saudi Arabia." *International Journal of Zakat* 4/2 (2019): 23–40. Erişim 13 Temmuz 2025.
- Sekreter, Ahmet. "Sharing of Risks in Islamic Finance." *IBSU Scientific Journal* 5/2 (2011): 99–105. Erişim: 5 Temmuz 2025. https://www.researchgate.net/publication/254420888_Sharing_of_Risks_in_Islamic_Finance.
- Selçuk, Mevran. *Zekâtın Modern Anlamda Kurumsallaşması ve Türkiye İçin Uygulanabilir Bir Model Önerisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2016.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-. *el-Mebsût*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.
- Shaikh, Salman Ahmed. "Equitable Distribution of Income with Growth in an Islamic Economy." *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 3/3 (2017): 6-14.
- Sırım, Veli. "Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslâm Ekonomisinde Zekât'ın Yeri." *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 4, no. 1 (Mart 2018): 111-122.
- Siddiqi, Mohammad Nejatullah. "Riba, Bank Interest and the Rational of Its Prohibition (Research Paper)." *Occasional Papers*, 2004.
- Siddiqi, Mohammad Nejatullah. *Islamic Banking and Finance: Economic Concepts and Applications*. Leicester: Islamic Foundation, 2006.
- Siddiqi, Mohammad Nejatullah. *Issues in Islamic Economics*. İslamabad: Islamic Foundation, 1981.
- Stiglitz, Joseph E. *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York: W. W. Norton & Company, 2012.
- Suiçmez, Yusuf. "Hz. Muhammed Dönemi Vergi Nitelikli Mali Uygulamalarının Vergi Hukukunun Genel İlkeleri Açısından Değerlendirmesi." *Journal of The Near East University Islamic Research Center* 10/1 (30 Haziran 2024): 285–321.
- Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-. *el-Umm*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rifa, ts.
- Şeker, Mehmet. *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Şener, Abdülkadir. *İslam Hukukunda Akdin Unsurları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998.
- Şensoy, Necdet. "Çağdaş Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât: Malezya Örneği." *İslam Ticaret Hukuku Kongresi Bildirileri*. İstanbul: Ticaret Üniversitesi Yayınları, 2017.

- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî. *Neylû'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr min hadîsi Seyyidi'l-Ahyâr*. Cilt 4. Kahire: Dâr İbn Affân, 2008.
- Stiglitz, Joseph E. *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*. çev. Ertuğrul Uzun. İstanbul: Plan B Yayınları, 2002.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-. *Muğnî'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Tabakoğlu, Ahmet. *İslam İktisadı: Teorik ve Tarihî Temeller*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.
- Tabakoğlu, Ahmet. *İslam İktisadı ve Finansı: Kavramlar, Yaklaşımlar, Kurumlar*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2020.
- Tabakoğlu, Ahmet. "Günümüzde İdeal Bir Zekât Teşkilâtı Nasıl Olmalı?" *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* (7-9 Mayıs 2016, İstanbul), editörler İsmail Kurt & Seyit Ali Tüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 939-957.
- Tabakoğlu, Ahmet. "Türkiye'de Zekâtın Sosyo-Ekonomik Rolü ve Yönetimi." *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Akademik Yayınları*. Erişim: <https://akademik.izu.edu.tr/ahmet.tabakoglu/bildiriler/7b0db45d-b27f-44b7-bfa4-08d8b7a22746> (Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2025).
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Dâvûd, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, cilt 10, Beyrut: Dâru Sâdır, 1991.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Ayi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifa, 2000.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts
- Terzi, Günay – Bilen, Mahmut. "Türkiye'de Zekâtın Kurumsallaşması ve Diyanet Personelinin Bakış Açısı Hakkında Bir Araştırma (Kocaeli Örneği)." *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/41 (2020): 81–114.
- Tevrat. *Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2001.
- Tirmizî, Ebû İsmail Muhammed b. İsmail. *Sünen Tirmizî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, 2013.
- Tuna, Yusuf. "Karma Ekonomi Sistemi." *TÜBİTAK Bilim ve Toplum Ansiklopedisi*. Erişim: https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/karma_ekonomi_sistemi (04 Temmuz 2025).
- Turan, Melih. "Fırsatların Eşiğinde Türkiye'de İslamî Finansın Geleceği." *İLKE Analiz*, Mayıs 2019. <https://ikam.org.tr/firsatlarin-esiginde-turkiyede-islam-finansin-gelecegi>.
- Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr> (erişim 18 Temmuz 2025).
- Türkiye Diyanet Vakfı. "İktisat." *İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iktisat> (erişim 18 Temmuz 2025).
- "Using Zakat for International Development: Religion, Global Poverty and International Development." *UK Department for International Development*, May 2018. Erişim 13 Temmuz 2025.
- UNDP. "Islamic Finance and the Sustainable Development Goals." 2022. <https://www.undp.org/publications>.
- United Nations Development Programme (UNDP). *Human Development Report 2023/24*:

- Breaking the Gridlock*. New York: UNDP, 2023. Erişim 13 Temmuz 2025. <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-2024>.
- World Zakat Forum. *Zakat Outlook Report*. 2023. Erişim: <https://worldzakatforum.org>.
- Yalçın, İsmail. "Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 20/2 (2016): 235-270
- Yavuz, Ayşe. Hz. Peygamber'in Zekât Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahabiler. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Yavuz, Hasan. "Hz. Peygamber'in Zekât Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahabeler." *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, 55-72.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *İslam'da Zekât Müessesesi*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983.
- Yazgan, Turan. *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1987.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*, çev. Ensar Neşriyat (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997).
- Yıldırım, Şahban. "İslam Hukuk ve İktisat Felsefesinde Değer Yargısı Olarak Adalet." *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi* 1/1 (2017): 127-148.
- Yılmaz, Erdal. "Yeni Bir Finansal Araç Olarak Sukuk: Çeşitleri, Türkiye Uygulaması ve Vergilendirilmesi." *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 12/61 (1 Ocak 2014): 81-100.
- Yılmaz, İsmail. (2019). Fakirlikle Mücadelede Zekât ve Negatif Gelir Vergisinin Rolü. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), 961-990.
- Yılmaz, Kâmil. "Dijitalleşen Zekât: Online Bağış Platformları ve Blockchain Teknolojisi." *Türkiye Finans Dergisi*, (2021): 112-129.
- Yılmaz, Ramazan. "Zekâtın Türkiye'de Kurumsal Uygulanabilirliği." Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Yılmaz, Selman, Abdüsselam Sağın ve Mustafa Yapar. "Türkiye'de Zekât ile Yoksulluk Arasındaki İlişkinin Analizi." *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 13, no. 24 (2021): 285-292.
- Yılmaz, Ömer- Sırım, Veli. "Zekât-Sosyal Adalet İlişkisi: Gelir Dağılımındaki Adaletsizliklere İlişkin Teorik Yaklaşımlarla Mukayeseli Bir İnceleme". *Sosyal Bilimler Metinleri* 2017/1 (Haziran 2017), 76-85.
- Yüce, Mehmet. *İslâm Ekonomisinde Temel İlkeler*. Ankara: Düşün Yayıncılık, 2020.
- Zaher, Tariq S., ve M. Kabir Hassan. "Blockchain Technology and Islamic Social Finance: The Case of Zakat." *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 11, no. 2 (2020): 498-512.
- Zaim, Selahattin. *İslam Ekonomisi Üzerine*. İstanbul: İlmi ve Kültürel Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1991.
- Zaim, Sabahattin. *İslam Ekonomisinin Temelleri*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Zaman, Asad. *İslam İktisadının Güncel Durumu*. Çev. Şaban Kütük. İstanbul: İktisat Yayınları, 2019.
- Zehra, Muhammed Ebu. *Son Peygamber Hz. Muhammed*. İstanbul: Kitapevi, 1993.
- "Zakat: The Islamic Practice of Charitable Giving." *The Worldfolio*. Son erişim: 13 Temmuz 2025. <https://www.theworldfolio.com/news/zakat-the-islamic-pr/2603>.

Zeylaî, Cemâleddîn. *Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye*. thk. Muhammed Avvâme. Mekke: Dârü'l-Kıble li's-Sekâfe el-İslâmiyye; Cidde: Müesseset 'Ulûmü'l-Kur'ân, 1997

Zourob, Tamer. "İslami Finansın Büyümesini Teşvik Etmede Dijital Ekonominin Rolü." *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 6/Özel Sayı (Ekim 2023): 333–358. <https://doi.org/10.52637/kiid.1350258>.

ÖZ GEÇMİŞ

İlköğrenimini ve ortaöğrenimini Gaziantep Şükriye Göğüş İlköğretim Okulu'nda tamamladı. Gaziantep Ömer Özmimar İmam Hatip Lisesi'ni 2005 yılında bitirdi. Daha sonra İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2011 yılında mezun oldu. 2022 yılında Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslam Hukuku Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Kur'an Kursu Öğreticisi olarak görev yapan Ümmühabibe Demir, orta derecede Arapça ve İngilizce bilmektedir.

